

ISSN 2791-0954 [Print]
ISSN 3079-7888 [Online]

**Eurasian Journal of International Law
(EAJIL)**

2025, Number # 4 (16)

**Еуразия халықаралық құқық журналы
(ЕАХҚЖ)**

2025, №4 (16) Нөмірі

**Евразийский журнал международного права
(ЕАЖМП)**

2025, Номер № 4 (16)

EAJIL is included in the List of peer-reviewed scientific publications in which the main results of research within the framework of dissertations submitted for defence to the dissertation councils of RUDN must be published (Order of the Acting Rector of RUDN University A.A. Kostin No. 480 dated July 29, 2025).

ХҚЕАЖ РУДН диссертациялық кеңестерінде қорғауға ұсынылатын диссертациялар шеңберіндегі зерттеулердің негізгі нәтижелері жариялануы тиіс рецензияланатын ғылыми басылымдар тізіміне енгізілген (2025 жылғы 29 шілдедегі РУДН университетінің Ректорының м.а. А.А. Костиннің № 480 бұйрығы).

ЕАЖМП входит в Перечень рецензируемых научных изданий, в которых должны быть опубликованы основные результаты исследований в рамках диссертаций, представляемых к защите в диссертационных советах РУДН (Приказ и.о. Ректора РУДН А.А. Костина №480 от 29 июля 2025 г.)

*Founded in 2022
2022 жылдан бастап шығады
Издаётся с 2022 года*

*Astana, 2025
Астана, 2025
Астана, 2025*

*Published 4 times a year
Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год*

Бас редакторлар: **Ербол Абайділданов**, з.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан Республикасы);

Аслан Абашидзе, з.ғ.д., проф., П.Лумумба атындағы Ресей халықтар достығы университеті (Мәскеу, Ресей Федерациясы).

Жауапты хатшы: **Роза Акшالова**, PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан Республикасы)

Техникалық хатшылар: **Алькей Каханов**, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан Республикасы); **Виктория Михеева**, Ресей халықтар достығы университеті (Мәскеу, Ресей Федерациясы).

Редакция алқасы

Адель Абдуллин	з.ғ.д., проф., Қазан (Еділ бойы) федералдық университеті (Қазан, Ресей Федерациясы)
Дамир Бекяшев	з.ғ.д., проф., Ресей Сыртқы істер министрлігі жанындағы МГИМО (Мәскеу, Ресей Федерациясы)
Бекбосун Борубашов	з.ғ.д., проф., Қырғыз-Ресей Славян университеті (Бішкек, Қырғыз Республикасы)
Елена Довгань	з.ғ.д., проф., Беларусь мемлекеттік университеті (Минск, Беларусь Республикасы)
Жанат Кулжабаева	з.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ халықаралық құқық кафедрасының доцентінің м.а. (Астана, Қазақстан Республикасы)
Мира Куликпаева	PhD, Қазақстан Республикасы Президенті Мұрағатының білім беру жобалары және халықаралық ынтымақтастық орталығының жетекші сарапшысы (Астана, Қазақстан Республикасы)
Ришат Нигматуллин	з.ғ.д., проф., Уфа ғылым және технологиялар университеті (Уфа, Ресей Федерациясы)
Алишержон Саидмухторов	з.ғ.к., доцент, Тәжікстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының саяси процестер, дипломатия және ғаламдану мәселелері ғылыми-зерттеу институты (Душанбе, Тәжікстан Республикасы)
Жулдыз Сайрамбаева	з.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан Республикасы)
Марат Сарсембаев	з.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан Республикасы)
Александр Солнцев	з.ғ.к., доцент, П.Лумумба атындағы Ресей халықтар достығы университеті (Мәскеу, Ресей Федерациясы)
Шолпан Тлепина	з.ғ.д., проф., Қазақстан Республикасы Президентінің мұрағаты (Астана, Қазақстан Республикасы)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қ. Сәтбаев к-сі, 2, 325 каб.

Тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-245; 31-267). **E-mail:** eajil0809@gmail.com

web-site: <https://eajil.enu.kz/index.php/main>

Меншіктенуші: “Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті” коммерциялық емес акционерлік қоғам. Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінде тіркелген. Тіркеу куәлігі: № KZ27VPY00047364 (30.03.2022).

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172) 709-500, (ішкі: 31-434)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Chief Editors: **Yerbol Abaideldinov**, Doctor of Law, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Republic of Kazakhstan);

Aslan Abashidze, Doctor of Law, Professor, P. Lumumba Peoples' Friendship University of Russia (Moscow, Russian Federation).

Executive Secretary: **Roza Akshalova**, PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Republic of Kazakhstan).

Technical Secretaries: **Alkey Kahanov**, PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Republic of Kazakhstan); **Victoria Mikheeva**, P. Lumumba Peoples' Friendship University of Russia (Moscow, Russian Federation).

Editorial Board

Adel Abdullin	Doctor of Law, Professor. Kazan (Volga Region) Federal University (Kazan, Russian Federation)
Damir Bekyashev	Doctor of Law, Professor, MGIMO University, Ministry of Foreign Affairs of Russia (Moscow, Russian Federation)
Bekbosun Borubashov	Doctor of Law, Professor, Kyrgyz-Russian Slavic University (Moscow) Bishkek, Kyrgyz Republic)
Elena Dovgan	Doctor of Law, Professor, Belarusian State University (Republic of Belarus, Minsk)
Zhanat Kulzhabayeva	Candidate of Law, Acting Associate Professor of the Department of International Law of the L.N. Gumilyov ENU (Astana, Republic of Kazakhstan)
Mira Kulikpayeva	PhD in Law, Leading Expert of the Center for Educational Projects and International Cooperation of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan (Astana, Republic of Kazakhstan)
Rishat Nigmatullin	Doctor of Law, Professor, Ufa University of Science and Technology (Ufa, Russian Federation)
Alisherjon Saidmukhtorov	Candidate of Law, Associate Professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan (Dushanbe, Republic of Tajikistan)
Zhuldyz Sairambayeva	PhD in Law, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Republic of Kazakhstan)
Marat Sarsembaev	Doctor of Law, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Republic of Kazakhstan)
Alexander Solntsev	PhD in Law, Peoples' Friendship University of Russia named after P. Lumumba (Moscow, Russian Federation)
Sholpan Tlepina	Doctor of Law, Archive of the President of the Republic of Kazakhstan (Astana, Republic of Kazakhstan).

Editorial address: 2 K. Satpayev Str., Astana, Kazakhstan, 010008 **Тел.:** +7(7172) 709-500, (ext.: 31-245; 31-267). **E-mail:** eajil0809@gmail.com **web-site:** <https://eajil.enu.kz/index.php/main>

Owner: Non-profit joint-stock company "L.N. Gumilyov Eurasian National University". Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate: KZ27VPY00047364 (30.03.2022). Periodicity: 4 times a year.

Address of printing house: 13/1 Kazhymukan Str., Astana, Kazakhstan, 010008; tel.: +7(7172) 709-500, (ext.: 31-434).

© L.N. Gumilyov Eurasian National University

Главные редакторы: **Ербол Абайдельдинов**, д.ю.н., проф., Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (г. Астана, Республика Казахстан);
Аслан Абашидзе, д.ю.н., проф., Российский университет дружбы народов им. П. Лумумбы (г. Москва, Российская Федерация).

Ответственный секретарь: **Роза Акшалова**, PhD, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (г. Астана, Республика Казахстан).

Технические секретари: **Алькей Каханов**, докторант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (г. Астана, Республика Казахстан). **Виктория Михеева**, Российский университет дружбы народов им. П. Лумумбы (г. Москва, Российская Федерация).

Редакционная коллегия

Адель Абдуллин	д.ю.н., проф. Казанский (Приволжский) федеральный университет (г. Казань, Российская Федерация)
Дамир Бекяшев	д.ю.н., проф., МГИМО МИД России. (г. Москва, Российская Федерация)
Бекбосун Борубашов	д.ю.н., проф., Кыргызско-Российский Славянский Университет (г. Бишкек, Кыргызская Республика)
Елена Довгань	д.ю.н., проф., Белорусский государственный университет (Республика Беларусь, г. Минск)
Жанат Кулжабаева	к.ю.н., доцент, и.о. доцента кафедры международного права ЕНУ им. Л.Н. Гумилева (г. Астана, Республика Казахстан)
Мира Куликпаева	PhD, Ведущий эксперт Центра образовательных проектов и международного сотрудничества Архива Президента Республики Казахстан (г. Астана, Республика Казахстан)
Ришат Нигматуллин	д.ю.н., проф., Институт права Уфимского университета науки и технологий (г. Уфа, Российская Федерация)
Алишержон Саидмухторов	к.ю.н., доцент, Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан (г. Душанбе, Республика Таджикистан)
Жулдыз Сайрамбаева	к.ю.н., доцент, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (г. Алматы, Республика Казахстан)
Марат Сарсембаев	д.ю.н., проф., Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (г. Астана, Республика Казахстан)
Александр Солнцев	к.ю.н., доцент, Российский университет дружбы народов им. П. Лумумбы (г. Москва, Российская Федерация)
Шолпан Тлепина	д.ю.н., проф., Архив Президента Республики Казахстан (г. Астана, Республика Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. К. Сатпаева, 2, каб. 325.

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн.: 31-245; 31-267). E-mail: eajil0809@gmail.com

web-site: <https://eajil.enu.kz/index.php/main>

Собственник: Некоммерческое акционерное общество “Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева”. Зарегистрирован Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство: №KZ27VPY00047364 (30.03.2022). Периодичность: 4 раза в год.

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-434)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

ЕУРАЗИЯ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ

EURASIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

ЕВРАЗИЙСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

№ 4 (16)/ 2025

МАЗМҰНЫ

Абашидзе А.Х., Дементьев А.А.

Жаңа Халықаралық экономикалық тәртіп және оның отаршылдық пен неоколониализм контекстіндегі жаһандық басқару жүйесіндегі орны8

Биахметова А.Б., Адильмуратова Р.А.

Жазасын өтеу жағдайында мүгедектігі бар сотталғандардың құқықтарын жүзеге асыру: қазіргі жағдайы және мәселелері24

Куликпаева М.Ж.

Халықаралық ғарыш құқығына инклюзивті тәсілдерді енгізу мәселесіне қатысты36

Қаражан Б.С., Сауан Р.Ж.

Қазақстан Республикасының ғарыш саласын дамытудағы халықаралық ынтымақтастығының құқықтық негіздері49

Ергалимова А.Н.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік қолдау мен қорғаудың халықаралық-құқықтық бастамалары мен Қазақстан Республикасында жүзеге асырылуы60

Нуртай М.Н.

Қазақстан Республикасы мен Еуропалық одақтағы контрафактілік тауарларға қатысты шекара шараларын құқықтық реттеу71

“Еуразия халықаралық құқық журналына” мақалалар беру бойынша авторларға арналған нұсқаулық85

CONTENTS

Abashidze A.Kh., Dementyev A.A.

The New International Economic Order and its Place in the System of Global Governance in the Context of Colonialism and Neocolonialism.....8

Biakhmetova A.B., Adilmuratova R.A.

Implementation of the Rights of Convicted Persons with Disabilities in Penal Institutions: Current Status and Challenges.....24

Kulikpayeva M.Zh.

On the Issue of Implementing Inclusive Approaches in International Space Law.....36

Karazhan B.S., Sauan R.Zh.

The legal basis of international cooperation of the Republic of Kazakhstan in the development of the space industry.....49

Yergalimova A.N.

International legal initiatives for social support and protection of children with disabilities and their implementation in the Republic of Kazakhstan.....60

Nurtay M.N.

Legal regulation of border measures in relation to counterfeit goods in the Republic of Kazakhstan and the European Union71

A guide for authors when submitting articles to the Eurasian Journal of International Law.....97

ОГЛАВЛЕНИЕ

Абашидзе А.Х., Дементьев А.А.

Новый международный экономический порядок и его место в системе глобального управления в контексте колониализма и неоколониализма8

Биахметова А.Б., Адильмуратова Р.А.

Реализация прав осужденных с инвалидностью в условиях исполнения наказания: современное состояние и проблемы.....24

Куликпаева М.Ж.

К вопросу о внедрении инклюзивных подходов в международном космическом праве36

Қаражан Б.С., Сауан Р.Ж.

Правовые основы международного сотрудничества Республики Казахстан в развитии космической отрасли.....49

Ергалимова А.Н.

Международно-правовые инициативы по социальной поддержке и защите детей с ограниченными возможностями и их реализация в Республике Казахстан.....60

Нуртай М.Н.

Правовое регулирование пограничных мер в отношении контрафактных товаров в Республике Казахстан и Европейском союзе.....71

Руководство для авторов при подаче статей в “Евразийский журнал международного права”.....91

Поступила: 25.12.2025. Одобрена: 27.12.2025. Доступна онлайн: 31.12.2025

MPNТИ: 10.87.79

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-16-4-8-23>

Новый международный экономический порядок и его место в системе глобального управления в контексте колониализма и неоколониализма

Абашидзе Аслан Хусейнович

Д.ю.н., профессор,

директор юридического института Российского университета дружбы народов имени Патриса Лумумбы

Москва, Российская Федерация

e-mail: abashidze-akh@rudn.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0012-8795>

Дементьев Андрей Андреевич

К.ю.н.,

доцент кафедры международного права Российского университета дружбы народов имени Патриса Лумумбы

Москва, Российская Федерация

e-mail: dementyev-aa@rudn.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2846-749X>

Аннотация: В современных реалиях все острее встает вопрос о диспропорции в суверенном равенстве развитых и развивающихся государств, которая выражается в экономической зависимости последних. Вместе с процессом деколонизации в прошлом веке была создана система, получившая название новый международный экономический порядок (НМЭП), главной целью которого было создание равных условий и возможностей для государств и закрепление на универсальном уровне суверенного права развивающихся государств распоряжаться своими ресурсами и капиталами. Однако, поставленные глобальные цели были реализованы не в полной мере и, по мнению исследователей, даже открыли путь к существующему на сегодняшний день неоколониализму.

В рамках настоящей статьи авторы провели анализ формирования НМЭП как базы реформирования существующих глобальных экономических режимов, место НМЭП в системе глобального управления. Были выявлены ключевые проблемы НМЭП и мировой экономической системы, которые не позволили достичь целей абсолютного равенства государств, и которые до сих пор позволяют отдельным государствам и их объединениям «навязывать» свою волю суверенным развивающимся государствам.

Ключевые слова: НМЭП, международное экономическое право, ООН, ОПЕК, международная валютно-финансовая система, МВФ, МБРР.

Жаңа Халықаралық экономикалық тәртіп және оның отаршылдық пен неоколониализм контекстіндегі жаһандық басқару жүйесіндегі орны

Абашидзе Аслан Хусейнович

З. ф. д., профессор,

Патрис Лумумба атындағы Ресей халықтар достығы университетінің заң институтының директоры

Мәскеу, Ресей Федерациясы

e-mail: abashidze-akh@rudn.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0012-8795>

Дементьев Андрей Андреевич

З. ф. к.,

Патрис Лумумба атындағы Ресей халықтар достығы университетінің Халықаралық құқық кафедрасының доценті

Мәскеу, Ресей Федерациясы

e-mail: dementyev-aa@rudn.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2846-749X>

Андатпа: Қазіргі шындықта дамыған және дамушы мемлекеттердің егемендік теңдігіндегі диспропорция туралы мәселе барған сайын өткір болып отыр, бұл соңғысының экономикалық тәуелділігінде көрінеді. Отарсыздандыру үдерісімен бірге өткен ғасырда Жаңа Халықаралық экономикалық тәртіп (ЭҮТШ) деп аталатын жүйе құрылды, оның басты мақсаты мемлекеттер үшін тең жағдайлар мен мүмкіндіктер жасау және дамушы мемлекеттердің өз ресурстары мен капиталдарын иеленуге егемендік құқығын әмбебап деңгейде бекіту болды. Алайда, алға қойылған жаһандық мақсаттар толық орындалмады және зерттеушілердің пікірінше, бүгінгі күнге дейін бар неоколониализмге жол ашты.

Осы баптың шеңберінде авторлар қолданыстағы жаһандық экономикалық режимдерді реформалау базасы, жаһандық басқару жүйесіндегі ЭҮТШ орны ретінде ЭҮТШ-нің қалыптасуына талдау жүргізді. ЭҮТШ мен әлемдік экономикалық жүйенің мемлекеттердің абсолютті теңдігі мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік бермейтін және осы уақытқа дейін жекелеген мемлекеттер мен олардың бірлестіктеріне егеменді дамушы мемлекеттерге өз еркін "тануға" мүмкіндік беретін негізгі проблемалары анықталды.

Түйін сөздер: ЭҮТШ, Халықаралық экономикалық құқық, БҰҰ, ОПЕК, халықаралық валюта-қаржы жүйесі, ХВҚ, ХҚДБ.

The New International Economic Order and its Place in the System of Global Governance in the Context of Colonialism and Neocolonialism

Abashidze Aslan Huseynovich

Doctor of Law, Professor,

Director of the Law Institute of the Peoples' Friendship University of Russia
named after Patrice Lumumba

Moscow, Russian Federation

e-mail: abashidze-akh@rudn.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0012-8795>

Dementyev Andrey Andreevich

Candidate of Law,

Associate Professor of the Department of International Law at the Patrice
Lumumba Peoples' Friendship University of Russia

Moscow, Russian Federation

e-mail: dementyev-aa@rudn.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2846-749X>

Abstract: In modern realities, the question of the disparity in the sovereign equality of developed and developing countries, which is expressed in the economic dependence of the latter, is becoming more acute. Together with the process of decolonization in the last century, a system was created called the new International economic order (NIEO), the main purpose of which was to create equal conditions and opportunities for States and to consolidate at a universal level the sovereign right of developing countries to manage their resources and capital. However, the global goals set were not fully realized and, according to the researchers, even opened the way to the current neo-colonialism.

In the framework of this article, the authors analyzed the formation of NIEO as a base for reforming existing global economic regimes, and the place of NIEO in the global governance system. The key problems of the NIEO and the global economic system were identified, which did not allow achieving the goals of absolute equality of states, and which still allow individual states and their associations to "impose" their will on sovereign developing states.

Keywords: NIEO, international economic law, UN, OPEC, international monetary and financial system, IMF, IBRD.

Введение

Дискуссия о неокOLONIALИЗме в международном праве обычно начинается вокруг фундаментального разрыва между формальным и материальным процессом деколонизации. С одной стороны, формальная деколонизация это обретение независимости, международной правосубъектности и суверенного равенства на международной арене, которая, тем не менее, сама по себе не нейтрализует структурную экономическую зависимость, создаваемую через механизмы мировой экономики: асимметричные торговые режимы, условия инвестиционной защиты, международное кредитование и финансирование, технологические барьеры и институциональную архитектуру международных финансовых организаций (Гюнтер Франк в работе «Развитие и недоразвитие Латинской Америки» (1967), Б. С. Четверикова, «Международное

экономическое право: очерки истории и теории» (1999), и у Р. П. Болдырева, «Суверенитет и экономическое самоопределение в международном праве» (2004)). В этом смысле неокOLONиализм функционирует не столько как юридически точный термин, сколько как система, позволяющая описывать существующие противоречия, при которых суверенные государства оказываются в условиях ограниченного экономического выбора и вынужденной адаптации к внешним нормативным и институциональным параметрам мировой системы и отдельно взятых государств (или групп государств).

Международное право в этой логике предстаёт не просто системой общих правил, но и посредником установления экономического порядка. Оно распределяет полномочия и риски, юридически оформляет режимы собственности и доступа к рынкам, устанавливает стандарты допустимого государственного вмешательства в экономику и устанавливает определённые модели развития, интеграции и технологических переходов (M. Sornarajah, *The International Law on Foreign Investment* (2010), A. Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law* (2005)). Именно поэтому история международного права неразрывно связана с историей распределения глобальной власти и с тем, как ведущие государства и их объединения формировали условия доступа к рынкам и ресурсам, тогда как постколониальные общества долгое время оставались исключёнными из системы принятия решений.

В этом контексте Новый международный экономический порядок (НМЭП, New International Economic Order — NIEO) предстаёт как наиболее систематизированная и универсальная попытка развивающихся государств обозначить и закрепить на универсальном уровне правовой ответ на существующие неравенства постколониального мира. НМЭП был принят не в форме единого договора, а в виде пакета резолюций Генеральной Ассамблеи, принятых на VI специальной сессии в апреле–май 1974 г., специально проведенной для обсуждения проблем сырьевых ресурсов и развития, что являлось экономической повесткой и центральной политико-правовой проблемой современности того периода (и современного периода в той же степени).

К концу 1960-х - началу 1970-х годов сложился подход, который будет иметь центральное значение для всей темы неокOLONиализма вплоть до современности: самоопределение понимается как право на самостоятельный путь развития, а экономические ограничения, лишаящие государства реальной свободы выбора через неравноправные торговые условия, структурную долговую зависимость, технологические барьеры и прочие механизмы, могут интерпретироваться как подрыв осуществления суверенных прав, даже если формальный статус независимого государства остаётся нетронутым.

Материалы и методы.

В разработке настоящей статьи использовался обширный материал

нормативно-правового характера, в первую очередь резолюции Генеральной Ассамблеи ООН, такие как, например A/RES/3201(S-VI) от 1 мая 1974 г. о Декларации о создании НМЭП, A/RES/3202(S-VI), A/RES/3281(XXIX)), документы ЮНКТАД (World Investment Report 2024, отчеты о наименее развитых странах 2023), а также доктринальные источники в виде статей и монографий ученых-международников, которые рассматривают вопросы НМЭП, деколонизации и неоколониализма, например Prebisch 1950, Singer 1950, Вахі 2006, Дунаев 2015, Virdzhiniya 2025. Это обеспечивает достоверность выводов за счет охвата исторического периода 1960–2025 гг. и разнообразия нормативной базы.

В качестве основного был поставлен вопрос о том как формировался НМЭП в качестве основы реформирования глобальных экономических режимов и какое место он занимает в системе глобального управления? Дополнительные вопросы касаются ключевых проблем НМЭП, препятствовавших достижению равенства государств, и механизмов навязывания воли развитыми странами развивающимся (экономическая зависимость, неоколониализм).

Гипотезой статьи можно обозначить, что цели НМЭП не были полностью реализованы из-за системных проблем глобальной экономической системы, что привело к сохранению неравенства и открыло путь современному неоколониализму.

Исследование проведено в три этапа. Первый этап — исторический анализ предпосылок НМЭП (1960–1973 гг., деколонизация, национализации в Латинской Америке, ОПЕК). Второй этап — систематизация ключевых документов НМЭП (1974–1980-е гг., резолюции ООН, ЮНКТАД). Третий этап — оценка места НМЭП в современном глобальном управлении (проблемы реализации, релевантность в 2020-х гг.).

В качестве методов исследования были применены общенаучные методы: историко-правовой (анализ эволюции НМЭП), сравнительно-правовой (НМЭП и международные организации) и системный анализ (место в глобальном управлении). Использованы дедуктивный и индуктивный подходы для выявления проблем, а также проведен анализ мягкого и твердого права для оценки эффективности НМЭП.

Результаты и обсуждение.

НМЭП редко действует как самостоятельный механизм. Его влияние проявляется через то, как он смещает акценты и понятия в уже сложившихся и формирующихся режимах международного экономического права. В то же время НМЭП указывает на несколько ключевых «узлов», в которых механизмы зависимости действуют наиболее явно и где критика деколонизации приобретает конкретно-юридическое выражение.

В колониальной экономике контроль над природными ресурсами и инфраструктурой обеспечивался через неравноправные договоры, концессионные режимы и внешнее структурирование выгод и рисков. Даже

после деколонизации эти структуры часто воспроизводились: долгосрочные контракты о разработке ресурсов, финансовые ковенанты, ограничения на переработку и реэкспорт товаров, а также контроль над ценообразованием закрепляли экономическую зависимость на новом уровне.

НМЭП стремился изменить эту логику. Если Резолюция № 1803 от 1962 года (XVII) о постоянном суверенитете допускала национализацию при выплате соответствующей компенсации (оставляя спор о стандарте компенсации и размере), то Хартия экономических прав и обязанностей государств 1974 года в пп. с п 2 ст. 2 жёстко устанавливала суверенную власть государства: «...государство, принимающее такие меры, должно выплачивать соответствующую компенсацию с учетом его соответствующих законов и постановлений и всех обстоятельств, которые это государство считает уместными. В любом случае, когда вопрос о компенсации вызывает спор, он должен урегулироваться согласно внутреннему праву национализующего государства и его судами».

Исторически это противоборство подходов и мнений было наиболее острым в конце 1960-х - начале 1970-х годов, когда несколько развивающихся государств провели национализацию ключевых секторов своих экономик. Приведем три примера:

1. Чили (1971–1973): национализация медной промышленности без компенсации, объявленная на том основании, что иностранные компании уже извлекли избыточные прибыли в предыдущие десятилетия. Это вызвало острый конфликт с США и частной компанией *Anaconda Corporation*.

В июле 1971г. правительство Чили провело национализацию медной промышленности в рамках конституционной реформы («большая медь»). Крупные медные рудники на тот момент контролировались в основном двумя американскими компаниями *Anaconda* и *Kennecott*. Важным является тот факт, что сама реформа предполагала выплату компенсации инвесторам, но основой этой компенсации выступала только балансовая стоимость активов, а любые чрезмерные прибыли не учитывались в общей сумме компенсации.

Эта ситуация привела к серьезной экономической конфронтации между Чили и США, которую удалось сгладить в 1973 году, когда новое правительство Чили согласилось выплатить часть прибыли американским компаниям.

2. Перу (1968–1975): национализация нефтяной и рыбной промышленности, требования пересмотра контрактов в целях передачи большей доли ренты государству от частных компаний (Bamat, 1983).

В данном кейсе речь идет о реформах, проводимых в Перу в отношении нефтяной и рыбной промышленности как наиболее значимых для национальной экономики того периода. Военное правительство страны захватило крупнейшее месторождение нефти и денонсировало ряд национальных актов (включая *Acta de Talara*), установив в конечном итоге режим 50/50 добычи нефти, то есть, половину всей добытой нефти частные компании должны были передавать государству.

В контексте рыбной ловли были введены квоты и национализировано большое количество частного рыбного флота, а также вводилось такое же правило 50/50 в отношении прибыли, что в итоге позволило получать большие прибыли от промысла, но в последствии привело к кризису.

3. **Ливия** (1969 - 1974): радикальная переоценка условий нефтяных контрактов, вызвавшая конфликты с международными нефтяными компаниями и создавшая прецедент для ОПЕК (Haight, 1972).

Здесь речь идет о пересмотре условий концессии по нефтяным договорам с иностранными компаниями при режиме Каддафи. Пересмотренные в одностороннем порядке условия предусматривали, в частности, увеличение налогов и участие государств в деятельности компаний на уровне не менее 51%.

Стоит отметить, что данные действия Ливии стали успешными, хотя и привели к ряду арбитражных разбирательств и противодействий со стороны европейских государств (в частности Великобритании и компании BP). Именно эти события сильно крепили позицию ОПЕК на мировой арене и позволили другим государствам (Алжир, Иран, Саудовская Аравия) предпринять похожие действия и отстоять свои интересы в переговорах с иностранными нефтяными компаниями.

В правовой плоскости эти события можно рассматривать как попытку определения пределов национального суверенитета и спор о том, может ли государство изменять условия долгосрочных инвестиционных договоров. НМЭП предоставил нормативные рычаги управления: если государство действует в целях развития и справедливого распределения национального богатства, то такие меры признаются выражением суверенитета, совместимым с международным правом и не должны восприниматься как ущемление прав и интересов иностранных компаний и их государств (Болдырев, 2014, 151с.).

Однако, значительная часть развитых государств и иностранных инвесторов рассматривали эти события как подрыв инвестиционной безопасности. В результате в последующие десятилетия развивался параллельный режим двусторонних инвестиционных договоров (ДИД), который пытался закрепить стандарты, более выгодные для инвесторов, включая принципы справедливого и равного обращения (*fair and equitable treatment*), запрет косвенной экспроприации без полной компенсации и международный арбитраж для разрешения споров.

В итоге мы можем наблюдать противоборство между режимом ДИД и, например, доктриной Кальво, которая зародилась в 1920-е годы в Латинской Америке и устанавливала примат национальной юрисдикции в отношении, в том числе, иностранных инвесторов и их инвестиций. К середине прошлого века относительно устоялась идея о том, что частный инвестор всегда находится в более ущемленном положении по сравнению с государством-реципиентом, ведь не смотря на внешне частноправовой характер такого спора, государство выступает в нем в качестве суверенного субъекта международного права со всеми вытекающими последствиями (иммунитеты и прочее).

С точки зрения неокOLONиализма спор о компенсации остаётся актуальным: он касается того, кто контролирует распределение прибылей от реализации ресурсов, и кто определяет баланс между защитой собственности и правом на развитие.

Однако, история циклична и сегодня мы можем наблюдать сильнейшую критику системы разрешения инвестиционных споров между государствами и частными инвесторами (построенной на ДИД). Прошедшие десятилетия во многом показали множество проблем, свойственных данной системе, мы же в контексте темы обратим внимание на основную: государство, несмотря на свой суверенный статус оказались в более ущемленном положении по сравнению с частными инвесторами (особенно, когда речь заходит о крупных транснациональных компаниях, за спинами которых стоят развитые государства).

В торговой сфере НМЭП исходит из неблагоприятных условий торговли для развивающихся государств с развитыми государствами. Экспорт первичных товаров при волатильных ценах и низкой добавленной стоимости сочетается с импортом промышленных товаров и технологий по относительно жёстким ценам, создавая ситуацию, которая экономисты (Prebisch, 1950) описали как «ухудшение условий торговли».

В этом контексте универсальные торговые правила, построенные на принципе режима наибольшего благоприятствования (РНБ) и национального режима (НР), могут закреплять материальное неравенство, если не учитывают изначальные различия в уровне развития и структуре экономики государств.

В период проведения деколонизации основным универсальным источником, который регулировал международную торговлю являлось Генеральное соглашение о тарифах и торговле 1947г. (ГАТТ). Как и многие механизмы регулирования мировой экономики ГАТТ претерпел фундаментальные изменения в отношении своих целей и задач. Изначально Соглашение создавалось с целью «...повышения жизненного уровня, обеспечения полной занятости и значительного и непрерывного увеличения реального дохода и эффективного спроса, обеспечения полного использования мировых ресурсов и расширения производства и обмена товаров» на фоне разрушенной экономики европейских государств после Второй Мировой Войны. Поскольку мы говорим о временном периоде конца 40-х годов прошлого столетия, то важную часть ГАТТ занимают вопросы, связанные с особым статусом зависимых территорий. В последующем же деколонизация и НМЭП внесли изменения в цели Соглашения, переведя акцент на особый статус развивающихся государств и необходимости предоставления им преференциального режима в торговле развитыми государствами. Хотя НМЭП не переписывал ГАТТ с нуля, в многостороннем торговом режиме постепенно сформировались элементы дифференциации:

1. Часть IV ГАТТ (введена Протоколом от 8 февраля 1965 г., вступила в силу 27 июня 1966 г.) формально признала, что развивающиеся государства

имеют особые торговые нужды и, что развитые страны не ожидают полной взаимности при установлении торговых отношений.

2. «Разрешающая оговорка» (решение Договаривающихся сторон ГАТТ от 28 ноября 1979 г.) закрепил право на предоставление развивающимся государствам преференциального режима (в рамках Генерализованной системы преференций) как исключение.

3. Преференциальный режим в ВТО и последующих соглашениях. После создания Всемирной торговой организации 1994г. в ее так называемом «Пакете ВТО» (торговые договоры, входящие в систему права ВТО) красной нитью проходят положения о преференциальном положении развивающихся государств, во многом благодаря чему и удалось привлечь такое большое количество подобных государств к участию в этой организации.

Все эти описанные механизмы и соглашения не следует рассматривать как прямой результат НМЭП, поскольку они имеют собственный путь развития в истории и проходили свои собственные переговорные процессы. Однако в концептуальном плане они отражают сдвиг, характерный для эпохи НМЭП в виде перехода от формального равенства единых правил к попытке достичь «реального равенства» через дифференциацию и преференции.

Для деколонизационной логики важно, что торговля перестаёт быть исключительно зоной взаимного обмена и становится пространством, где рассматривается справедливое распределение выгод и равные возможности для развития всех государств вне зависимости от их экономического благосостояния и возможностей. Вопрос сводится не только к тому, нарушены ли тарифные обязательства, а к тому, допускает ли установленный торговый режим достаточное количество инструментов для развития развивающихся государств.

Ещё одна центральная линия НМЭП — стабилизация экспортных доходов и улучшение условий торговли сырьём. На IV сессии ЮНКТАД (Найроби, май 1976 г.) была одобрена концепция Комплексная программа по сырьевым товарам, которая направлена на повышение стабильности сырьевых рынков и улучшение перспектив экспортеров развивающихся государств.

Программа предполагала сочетание переговорных рамок, товарных соглашений и институциональных механизмов. Одним из наиболее известных элементов выступила идея Общего фонда для сырьевых товаров. Соответствующее Соглашение было принято 27 июня 1980 г. и вступило в силу 19 июня 1989 г. Фонд был рассчитан на финансирование буферных запасов для сырьевых товаров с целью стабилизации цен; поддержку развития исследований и развития альтернативных использований сырьевых товаров; компенсацию убытков от колебаний мировых цен. Одним из ключевых принципов данного Фонда стала совместная ответственность производителей и потребителей. На сегодняшний день Фонд продолжает свою деятельность, однако его мандат проходит этап реформирования с целью концентрации на вопросах «зеленой» экономики (Addo, 1992, 185p.).

С правовой точки зрения Программа и Фонд важны в контексте деколонизации. Они пытаются решить проблему зависимости развивающихся государств не на уровне отдельного контракта или тарифной уступки, а на уровне структуры рынка и его институтов. Это соответствует систематизирующему принципу НМЭП: если неравенство в мировой экономике носит системный характер, то требуются институциональные изменения, а не точечные преференции.

Хотя Программа и Фонд не реализовали всех надежд эпохи НМЭП, они закрепили важный прецедент в виде обсуждения проблем развивающихся государств на сырьевых рынках как предмете международного регулирования, где целью является не только свобода торговли, но и стабильность доходов, развитие и уменьшение уязвимости развивающихся стран.

НМЭП последовательно поднимает тему технологического разрыва как механизма воспроизводства неравенства. В отличие от уже рассмотренной классической зависимости развивающихся государств через ресурсы и капиталы, технологический разрыв работает через контроль над знанием, стандартами, оборудованием и условиями доступа к научно-техническим достижениям. Юридически это часто оформляется не как прямой запрет, а как комбинация режимов интеллектуальной собственности, лицензионных условий, экспортного контроля и требований к закупкам, которые задают неравномерный доступ к технологиям различными государствами. В качестве примеров стоит отметить такие международные нормативные акты как Вассенаарское соглашение 1996г. об ограничении передачи технологий двойного назначения, а также ТРИПС ВТО и национальные нормативные акты, которые устанавливают требования к лицензированию биотехнологий (Botschaft, 2009, 396p.).

Не стоит также забывать о передовых технологиях, которые как правило разрабатываются развитыми государствами и очень часто используются для давления на развивающиеся государства. Поскольку технологии принадлежат развитым государствам, то развивающиеся государства попадают в жесткую зависимость от импорта, лицензий и инвестиций.

Следует отметить, что в контексте технологического равенства НМЭП проявлялся преимущественно как формирование ожиданий справедливости, а не как создание универсального договорного режима. В качестве примера можно привести положения Программы действий 3202 (S-VI), которая включает специальные разделы о передаче технологий, где технологическое развитие трактуется как необходимое условие экономического самоопределения. В рамках ЮНКТАД в 1970-х – 1980-х годах велись переговоры о проекте Международного кодекса поведения по передаче технологий (*Draft International Code of Conduct on the Transfer of Technology*), однако универсального договора принято не было. Развитые и развивающиеся государства, к сожалению, не смогли договориться, в частности, о вопросах публикации результатов научных исследований и условиях лицензирования результатов научной деятельности.

Наконец, одним из самых острых проблем стала сфера международного кредитования и в целом долговых отношений и международного финансирования между государствами. Можно сказать, что именно подобные отношения стали ключевыми в вопросах неокOLONиализма и критике НМЭП. Акты, принимаемые в рамках НМЭП, не вносили изменений в уставы основных международных финансовых организаций – Международных валютный фонд (МВФ) и Международный банк реконструкции и развития (МБРР), однако они дали начал обсуждениям архитектуры международных финансов с критической точки зрения.

Суть проблемы состояла и продолжает состоять в неравнозначном доступе к механизму кредитования и финансирования, неравном участии в принятии решений и в практике финансирования развивающихся государств под обязательством реформирования национальной экономики. На практике мы можем видеть, что это фактически ограничивает бюджетную, социальную, промышленную и валютную политику государства, которое хочет получить кредит или финансирование какого-то проекта. При отсутствии универсального договора и разработанного механизма учета мнений и интересов развивающихся государств, подобная «условность» может функционировать как якобы мягкое требование, влияющее на внутренний правопорядок и распределение социальных рисков между государствами.

С юридической точки зрения здесь обнаруживаются несколько конфликтных аспектов:

1. Границы экономического принуждения: когда условия кредита превращаются в инструмент подчинения.

Условия кредитования МВФ и МБРР очень часто переходят в ряд способов принуждения государства к изменению (зачастую существенному) своей национальной политики и правовой среды. Причем у государств как правило не оказывается выбора, ведь за кредитами они обращаются в период внутренних кризисов. Многие критикуют данную систему говоря о том, что финансовая помощь превращается в политическое принуждение, неподчинение которому может привести к дефолту и полной потере суверенной автономности (Дунаев. 2015, 121с.).

2. Легитимность международного экономического управления: насколько репрезентативна и справедлива институциональная структура международных финансовых механизмов.

Здесь на первый план выходят проблемы системы голосования в МВФ и МБРР, представительство развивающихся государств в этих и других организациях. Существующая система количества голосов от квоты государства в уставе организации по своей сути наделила ряд государств (США и европейские страны) коллективным правом вето. И хотя реформы об увеличении квот таких государств Китай и Индия ведутся, процесс этот очень медленный и пока что не привел к каким-то серьезным изменениям системы.

3. Правовой статус реформ как требований кредитования и финансирования: если они не оформлены в виде договора, то ставится под вопрос их обязательность и как соотносится это с принципом суверенного равенства.

Когда государство хочет взять кредит в международной финансовой организации, последняя устанавливает требования о проведении политических, экономических и/или социальных реформ этим государством, о чем мы уже упоминали ранее. Однако, подобные требования заключаются не в качестве международного договора, а прописываются в сообщениях о намерениях или в программах (МВФ и МБРР), которые по факту не являются договорами и носят рекомендательный характер. Тем не менее система контроля через надзор со стороны организаций по факту делает эти требования обязательными с самыми серьезными последствиями для государства в случае их невыполнения.

В контексте деколонизации и неоколониализма НМЭП проблемы международных финансово-валютных механизмов показывают как зависимость может проявляться через юридически необязательные рычаги влияния, например через финансовые, которые по факту ограничивают возможность государств осуществлять свою независимую политику. НМЭП предоставил платформу для юридической критики этих механизмов, связывая финансовую архитектуру с принципами суверенного равенства, сотрудничества и недопустимости принуждения (Дунаев, 2015, 138-145с.).

Несмотря на широкую поддержку большинством государств, НМЭП столкнулся с широкой критикой. Эта критика часто обоснована и указывает на реальные пределы и риски в эпоху неоколониализма.

Несмотря на широкую поддержку государствами, те требования, которые НМЭП устанавливал редко трансформировались в обязывающие нормы и механизмы исполнения.

Среди основных точек критики остановимся на некоторых:

1. НМЭП как процесс принятия международных нормативных актов остаётся механизмом мягкого права, рекомендациями, которые не имеют механизма принудительного исполнения, в то время как действующие режимы в сферах торговли, инвестиций, валютно-финансовых отношений часто имеют вполне жёсткие нормы и механизмы разрешения споров, решения которых обязательны для участников (Abbott, 2000, 442p.).

2. НМЭП пытался создать универсальные рамки экономических отношений, но в действительности требования его расплылись по различным актам, механизмам и установленным режимам с разными участниками и степенью обязательности, чего недостаточно для системной трансформации (Gilman, 2015, 13 p.).

3. Несмотря на то, что большинство голосов в ГА ООН принадлежит именно развивающимся государствам, ключевые рычаги мирового экономического управления остались в руках развитых стран и международных

финансовых организаций, где развивающиеся государства не могут на равных отстаивать свои интересы.

Фундаментальная проблема заключается в том, что сама система НМЭП и деколонизации может служить инструментом новых форм зависимости. Положения НМЭП о суверенитете, развитии и справедливости может использоваться против его же основных идей в виде щита, оправдывающего непрозрачные сделки, ослабление социальных стандартов, уклонение от международных норм добросовестного управления и т.п. При отсутствии внутренних механизмов подотчётности и демократического контроля риторика суверенитета может превращаться в риторику элит (Вахі, 2006, 128р.).

Более того, в современную эпоху цифровизации экономики, технологических платформ и контроля над данными новые формы зависимости возникают не через нарушение суверенитета, а через его омертвление: государство остаётся формально суверенным, но его экономическая политика регулируется не национальным правом, а корпоративными стандартами, платформенной логикой и требованиями внешних аккредиторов, которые привязаны к долгу и контрактам (Mendoza, 2022, 453 p.).

Для того, чтобы борьба с неокOLONиализмом не превратилась в процесс закрытия пространства для внутренней критики и контроля необходимо дополнять механизмы НМЭП транспарентностью, обеспечивать максимально широкое участие во всех процессах развивающихся государств и устанавливать способы внутреннего и внешнего контроля и надзора (Ferguson 1990).

Заключение

На сегодняшний день НМЭП следует оценивать не только как исторический эпизод деколонизации 1970-х годов, но и как метод и инструмент, открывший двери для современной политики неокOLONиализма, и как платформу юридической критики структурного неравенства в мировой экономике.

С одной стороны, НМЭП был проектом своего времени. Он вырос из специфической мировой ситуации в начале 1970-х, когда ОПЕК добился успеха в повышении цен на нефть, когда Движение неприсоединения обрело голос, и когда деколонизация ещё была живой повесткой. В этом смысле его пределы реализации (со всеми ограничениями, о которых мы говорили ранее) объясняются не отсутствием прорывных идей и решений, но, к сожалению, институциональной диспропорцией и балансом сил, что со временем позволило использовать его же для осуществления современного неокOLONиализма.

С другой стороны, НМЭП остаётся актуальным как призыв к справедливости. Он задаёт вопрос: какие экономические отношения являются справедливыми и совместимыми с принципами суверенного равенства, невмешательства и сотрудничества? Как международное право может гарантировать, что формальная независимость не превращается в экономическую подчиненность? Какие механизмы могут ограничивать власть капитала и финансов?

Эти вопросы не потеряли актуальность. Новые формы зависимости

возникают через глобальные цепочки стоимости, цифровизацию экономики, режимы международного кредитования и финансирования, контроль над данными и технологиями, платформенный капитализм. Климатический кризис обнаруживает взаимосвязь между исторической экологической несправедливостью и современной уязвимостью развивающихся государств. Глобальная налоговая база постоянно размывается через практики, которые недостижимы для национального права развивающихся государств.

Таким образом, НМЭП оказывается актуальным как источник, позволяющий переоформить содержание классических принципов международного права (суверенитета, невмешательства, сотрудничества) в направлении более благоприятном для развития и справедливости. Он закрепляет стандарты, по которым можно оценивать легитимность экономических институтов и режимов, а также предлагает методологию, как переводить требования справедливости в конкретные реформы существующих институтов и механизмов глобального управления.

Однако наследие НМЭП требует и критического переосмысления. Его призывы к справедливости, поддержке суверенитета и развития может использоваться как щит для неответственного глобального управления, как оправдание интересов развитых государств, как помеха для внутренней демократии и прав человека. Поэтому борьба с внешней зависимостью должна сопровождаться стремлением к внутренней подотчётности и прозрачности.

В этом смысле актуальность НМЭП для современного анализа неокOLONиализма состоит не в возврате к резолюциям 1974 года, а в восстановлении той прогрессивной программы, которая позволяет видеть экономические отношения как правовую проблему, структурное неравенство как проблему справедливости, а глобальное управление как поле, которое требует постоянной критики и переопределения в направлении большей справедливости и подлинного равенства возможностей развития.

Список литературы

1. Abbott, Kenneth W., & Snidal, Duncan. "Hard and Soft Law in International Governance." *«International Organization»*, vol. 54, no. 3, 2000, pp. 421–456.
2. Addo MK. *Taming Commodity Markets: The Integrated Programme and the Common Fund in UNCTAD*. By Gamani Corea. [Manchester: Manchester University Press. 1992. Xiv. 271 pp.
3. Alessandrini Donatella. A Not So 'New Dawn' for International Economic Law and Development: Towards a Social Reproduction Approach to GVCs. *European Journal of International Law*. 2022. 33 p.
4. Bamat, T. Peru's Velasco Regime and Class Domination after 1968. *Latin American Perspectives*, 1983, № 10(2/3), 128–150.
5. Baxi U. *The future of human rights*. - Oxford: Oxford Univ.. Press, 2006. - XX, 339 p

6. Botschaft, Rama Jawad. "The Right to Development in International Law: From Rhetoric to Operational Reality?" «Journal of Human Rights», vol. 8, no. 4, 2009, pp. 389–404.
7. Gilman N. The New International Economic Order: A Reintroduction. // Humanity Spring 2015, pp. 16 p.
8. Haight G. Winthrop, Libyan Nationalization of British Petroleum Company Assets, 6 INT'L L. № 541 (1972). Pp. 541-547.
9. Mendoza C. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power: by Shoshana Zuboff, New York, Public Affairs, 2019, 704 pp., ISBN 978-1610395694. *Church, Communication and Culture*, 2022, № 7(2), 452–455.
10. Prebisch, Raúl, 1950. "The economic development of Latin America and its principal problems,". UN Documents. Economic Commission for Latin America. Documents. E/CN. 12/89/Rev. 1.
11. Rajamani, Lavanya. "The Increasing Jurisdiction of the UNFCCC: Reviewing the Limits and Justifying an Expanded Scope." «Yale Journal on Regulation», vol. 29, 2012, pp. 295–325.
12. Singer, Hans W. "The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries." «American Economic Review», vol. 40, no. 2, 1950, pp. 473–485.
13. Болдырев Олег Юрьевич (2014). Экономический суверенитет государства: элементы и механизмы защиты. Сравнительное конституционное обозрение, 2014, № 3 (100), с. 144-155.
14. Генеральное соглашение по тарифам и торговле 1947г. Сайт ВТО. [https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.htm] Accessed: 16 January 2026.
15. Дунаев Александр Львович. Финансовая помощь как инструмент политического принуждения: уроки европейского долгового кризиса. Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика, 2015, № 7 (1), с. 120-151.

References

1. Abbott, Kenneth W., & Snidal, Duncan. "Hard and Soft Law in International Governance." «International Organization», vol. 54, no. 3, 2000, pp. 421–456.
2. Addo MK. Taming Commodity Markets: The Integrated Programme and the Common Fund in UNCTAD. By Gamani Corea. [Manchester: Manchester University Press. 1992. Xiv. 271 pp.
3. Alessandrini Donatella. A Not So 'New Dawn' for International Economic Law and Development: Towards a Social Reproduction Approach to GVCs. *European Journal of International Law*. 2022. 33 p.
4. Bamat, T. Peru's Velasco Regime and Class Domination after 1968. *Latin American Perspectives*, 1983, № 10(2/3), 128–150.

5. Baxi U. The future of human rights. - Oxford: Oxford Univ.. Press, 2006. - HH, 339 p
6. Botschaft, Rama Jawad. "\"The Right to Development in International Law: From Rhetoric to Operational Reality?\"" «Journal of Human Rights», vol. 8, no. 4, 2009, pp. 389–404.
7. Gilman N. The New International Economic Order: A Reintroduction. // Humanity Spring 2015, pp. 16 p.
8. Haight G. Winthrop, Libyan Nationalization of British Petroleum Company Assets, 6 INT'L L. № 541 (1972). Pp. 541-547.
9. Mendoza C. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power: by Shoshana Zuboff, New York, Public Affairs, 2019, 704 pp., ISBN 978-1610395694. Church, Communication and Culture, 2022, № 7(2), 452–455.
10. Prebisch, Raúl, 1950. "\"The economic development of Latin America and its principal problems,\"". UN Documents. Economic Commission for Latin America. Documents. E/CN. 12/89/Rev. 1.
11. Rajamani, Lavanya. "\"The Increasing Jurisdiction of the UNFCCC: Reviewing the Limits and Justifying an Expanded Scope.\"" «Yale Journal on Regulation», vol. 29, 2012, pp. 295–325.
12. Singer, Hans W. "\"The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries.\"" «American Economic Review», vol. 40, no. 2, 1950, pp. 473–485.
13. Boldyrev Oleg Yur'evich (2014). Ekonomicheskij suverenitet gosudarstva: elementy i mekhanizmy zashchity. Sravnitel'noe konstitucionnoe obozrenie, 2014, № 3 (100), s. 144-155.
14. General'noe soglasenie po tarifam i trgovle 1947g. Sajt VTO. [https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.htm] Accessed: 16 January 2026.
15. Dunaev Aleksandr L'vovich. Finansovaya pomoshch' kak instrument politicheskogo prinuzhdeniya: uroki evropejskogo dolgovogo krizisa. Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 25. Mezhdunarodnye otnosheniya i mirovaya politika, 2015, № 7 (1), s. 120-151.

Received: 08.12.2025. Accepted: 26.12.2025. Available online: 31.12.2025.

MPHTH: 10.83

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-16-4-24-35>

Implementation of the Rights of Convicted Persons with Disabilities in Penal Institutions: Current Status and Challenges

Biakhmetova Aiya Biakhmetkyzy

Master of Law

doctoral student of the Kazakh-American Free University, Department of Law and International Relations

Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan

e-mail: biakhmetovaa@mail.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7726-8630>

Adilmuratova Rita Adilmuratovna

Doctor of philosophy (PhD),

Senior Lecturer of the Department of Law and International Relations of Kazakh-American Free University

Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan

e-mail: rita_zkriyanova.76@mail.ru

Orcid ID <https://orcid.org/0009-0002-6130-8597>

Abstract: Ensuring the rights of persons with disabilities is an essential element of contemporary legal development and reflects the overall level of respect for human dignity within the state. In the penitentiary context, this issue becomes even more significant, as inmates with disabilities represent one of the most vulnerable groups. The article examines the implementation of their rights in the Kazakh penitentiary system and analyzes national legislation and international standards, including the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Special attention is given to the availability and accessibility of medical care, social rehabilitation, a barrier-free environment, as well as opportunities for work and education. The study reviews domestic practices related to individualized support measures, probation and parole for inmates with disabilities, and examples of adapted infrastructure and equipment. The analysis reveals persistent systemic barriers, including physical obstacles, limited access to medical and rehabilitation services, insufficient regulation of staff responsibilities when assisting inmates with reduced mobility, and weak interagency coordination. A comparative assessment of foreign experience, particularly Japanese reforms, highlights additional areas for improvement. The article emphasizes the need for an integrated approach that includes enhancing the regulatory framework, developing adaptive infrastructure, formalizing care standards, and advancing staff training to ensure the protection of rights and the effective resocialization of inmates with disabilities.

Keywords: convicted persons, disability, execution of punishment, penitentiary system, accessible environment, resocialization, correctional institutions.

Жазасын өтеу жағдайында мүгедектігі бар сотталғандардың құқықтарын жүзеге асыру: қазіргі жағдайы және мәселелері

Биахметова Айя Биахметқызы

Заң ғылымдарының магистрі,

Қазақстан Американдық еркін университеті «Құқық және халықаралық қатынастар» кафедрасының докторанты

Өскемен, Қазақстан Республикасы

e-mail: biakhmetovaa@mail.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7726-8630>

Адилмуратова Рита Адилмуратовна

Философия докторы (PhD),

Қазақстан Американдық еркін университеті, «Құқық және халықаралық қатынастар» кафедрасының аға оқытушысы.

Өскемен, Қазақстан Республикасы

e-mail: rita_zkriyanova.76@mail.ru

Orcid ID <https://orcid.org/0009-0002-6130-8597>

Андатпа: Мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қорғау – қазіргі заманғы құқықтық дамудың маңызды құрамдас бөлігі және мемлекетте адамның қадір-қасиетіне деген құрмет деңгейін көрсететін негізгі өлшемдердің бірі. Осыған байланысты мүгедектігі бар сотталғандардың жағдайын зерттеу ерекше мәнге ие, себебі бұл санаттағы адамдар жазаны орындау жағдайында ең осал топтардың қатарына жатады. Мақалада олардың құқықтарын Қазақстанның пенитенциарлық жүйесінде іске асыру ерекшеліктері қарастырылып, қолданыстағы ұлттық заңнама мен халықаралық стандарттар, соның ішінде Мүгедек адамдардың құқықтары туралы Конвенция талданады. Медициналық көмектің қолжетімділігі, әлеуметтік қайта бейімдеу шараларының жүзеге асырылуы, кедергісіз ортаның қалыптасуы, сондай-ақ еңбек ету және білім алу мүмкіндіктерінің берілуі негізгі талдау нысаны ретінде көрсетілген. Қазақстандық тәжірибеде мүгедектігі бар адамдарға арналған жеке қолдау тетіктері, шартты түрде мерзімінен бұрын босату тәжірибесі, арнайы бейімделген орын-жайлар мен техникалық құралдарды ұйымдастыру мәселелері зерттеледі. Сонымен қатар жазасын өтеушілердің бейімделуіне әсер ететін жүйелі қиындықтар анықталды. Олардың қатарында инфрақұрылымдық кедергілер, медициналық және оңалту қызметтерінің жеткіліксіздігі, қозғалысы шектеулі тұлғаларға күтім көрсетуге жауапты персонал міндеттерінің нақты реттелмеуі, сондай-ақ мемлекеттік органдар арасындағы үйлесімділіктің әлсіздігі бар. Шетелдік тәжірибені, оның ішінде Жапониядағы реформаларды

салыстыру ұлттық жүйені жетілдірудің жаңа бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері құқықтық реттеуді жаңғырту, инфрақұрылымды арнайы талаптарға бейімдеу және персонал даярлығын арттыруды қамтитын кешенді тәсілдің маңыздылығын көрсетті.

Түйін сөздер: сотталғандар, мүгедектік, жазаны орындау, пенитенциарлық жүйе, қолжетімді орта, әлеуметтендіру, түзеу мекемелері.

Реализация прав осужденных с инвалидностью в условиях исполнения наказания: современное состояние и проблемы

Биахметова Айя Биахметқызы

Магистр юридических наук,

докторант кафедры права и международных отношений Казахстанско-Американского свободного университета

г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

Эл. почта: biakhmetovaa@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7726-8630>

Адильмуратова Рита Адильмуратовна

Доктор PhD,

Старший преподаватель кафедры «Права и международных отношений» Казахстанско-Американского свободного университета

г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

Эл. почта: rita_zkriyanova.76@mail.ru

Orcid ID <https://orcid.org/0009-0002-6130-8597>

Аннотация: Защита прав лиц с инвалидностью является важным элементом современного правового развития и отражает общий уровень уважения к человеческому достоинству в государстве. В этой связи особое значение приобретает изучение положения осужденных с инвалидностью, поскольку эта категория лиц относится к наиболее уязвимым в условиях исполнения наказания. В статье рассматриваются особенности реализации их прав в казахстанской пенитенциарной системе, анализируются действующее законодательство и международные стандарты, включая Конвенцию о правах инвалидов. Особое внимание уделено вопросам доступности медицинской помощи, социальной реабилитации, созданию безбарьерной среды, а также обеспечению условий для трудовой и образовательной деятельности. На основе примеров отечественной практики рассмотрены меры индивидуальной поддержки, случаи условно-досрочного освобождения, организация специализированных помещений и адаптированного оборудования для лиц с ограниченными возможностями. Также выявлены системные барьеры, препятствующие полноценной адаптации осужденных: физические препятствия, ограниченный доступ к медицинским и реабилитационным услугам,

недостаточная регламентация обязанностей персонала по уходу за маломобильными заключенными и слабая ведомственная координация. Сравнительный анализ зарубежного опыта, прежде всего реформ в Японии, позволяет обозначить дополнительные направления развития. Статья подчеркивает необходимость комплексного подхода, включающего совершенствование нормативной базы, развитие адаптированной инфраструктуры, формализацию стандартов ухода и повышение квалификации персонала для обеспечения прав и успешной ресоциализации осужденных с инвалидностью.

Ключевые слова: осужденные, инвалидность, исполнение наказания, пенитенциарная система, доступная среда, ресоциализация, исправительные учреждения.

Introduction.

In the modern legal space of the Republic of Kazakhstan, safeguarding the rights of persons with disabilities is a priority area of state policy. The Constitution of the Republic of Kazakhstan enshrines the equality of all persons before the law, the inadmissibility of discrimination and the inviolability of human dignity, which serves as the basis for ensuring the rights of convicted persons with disabilities [1]. International standards, including the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, ratified by the Law of the Republic of Kazakhstan dated February 20, 2015 [2], define the obligations of the state to create equal conditions for persons with physical, mental, intellectual and sensory impairments. According to Article 1 of the Social Code of the Republic of Kazakhstan, disability is understood as a long-term impairment of body functions, which causes restrictions in the daily activities of a person. [3]. These principles create the basis for the application of similar approaches in correctional institutions, ensuring the rights of inmates with disabilities, including access to medical care, social rehabilitation, and a barrier-free environment.

According to the definition of the World Program of Action concerning Disabled Persons, disability is any limitation or absence (as a result of a defect) of the ability to carry out a particular activity in a way or within such a framework that is considered normal for a person [4], [5, p. 26],

The study of the situation of convicted persons with disabilities in the penal system is particularly important. Such persons face many barriers – medical, physical, psychological and legal – which make it difficult for them to return to normal life. They require constant support in the physical, medical, psychological, legal and educational spheres. The creation of an effective mechanism for protecting the rights of convicts with disabilities and providing them with special conditions of detention requires a comprehensive approach. Consideration must be given to their physical and mental health, access to health care, safety and accessibility of the environment, as well as respect for legal safeguards against discrimination. Particular attention should be paid to the organization of labor, educational and social activities within correctional

institutions and to the identification of systemic obstacles that impede the full participation of these persons in the life of the institution.

The relevance of the study is justified by the fact that ensuring the full accessibility of the environment for convicts with disabilities remains one of the most problematic areas of the penitentiary system. Unresolved issues lead to serious consequences, which is emphasized in scientific research. For example, Y.M. Zaborovskaya rightly notes that the lack of special conditions in penal institutions reduces the social and labor activity of this category of inmates, negatively affects the level of their education, professional development and overall quality of life in isolation. Limited mobility and lack of necessary living conditions make it difficult for them to carry out their daily activities and prevent them from integrating into the life of the institution. The lack of accessibility of the environment, in turn, complicates resocialization after release and reduces the chances of a successful return to society. The attitude of others remains an important aspect: inattention to their needs on the part of staff and other prisoners increases social tension and exerts additional psychological pressure on people with disabilities. These circumstances indicate the need for systematic measures to create adapted conditions, develop comprehensive support and introduce specialized programs for convicts with disabilities [6].

According to Konvisar A.A. (2020), convicts with disabilities in Kazakhstan make up less than 5% of the total number of prisoners [7, p. 160]. However, this small number does not reduce the scale of the problem: a significant proportion of disabilities arise immediately after conviction or in the process of serving a sentence due to injuries, chronic diseases or poor living conditions. At the same time, only some institutions are equipped with affordable infrastructure, and special rehabilitation programs are limited.

International context adds relevance to the problem. In many countries, reforms are underway to create an accessible environment in places of detention. For example, M. Shirasawa, Associate Professor at the Center for Higher Education Research for Persons with Disabilities at the University of Tsukuba points out the concept of recognition of "denial of reasonable accommodation" as discrimination. "Reasonable accommodation" refers to modifications and adjustments to ensure that persons with disabilities are able to participate in an activity or receive services that they would not otherwise receive because of their disability. Article 2 of the Convention states: 'Reasonable accommodation' means making necessary and appropriate modifications and adjustments, where necessary in a particular case, without imposing a disproportionate or unjustified burden, in order to ensure the realization or enjoyment by persons with disabilities on an equal basis with others of all human rights and fundamental freedoms." Reasonable accommodations include measures such as the availability of sign language interpreters at community events, captions in television and movies, and the construction of wheelchair ramps in shopping malls and restaurants. Refusal to provide such services will be considered discrimination. If we take a closer look at our daily lives, we can find many places where people with disabilities are excluded from participation on an equal basis with everyone else. In

Japan, the reform of the conditions of detention of disabled people was initiated by the analysis of cases of bullying and excessive punishment, which determined the need to provide convicted persons with special needs with separate adapted institutions [8]. International experience demonstrates that the successful integration of persons with disabilities into correctional processes requires an interdepartmental approach that includes medical, social and educational resources.

Materials and methods.

The study uses a combination of methods: formal legal analysis, comparative law, content analysis of literature, study of international documents (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners – Nelson Mandela Rules [9]), as well as analysis of statistical data and law enforcement practices.

The purpose of the study is to review the legal support and actual conditions of detention of convicts with disabilities in the penitentiary system of the Republic of Kazakhstan and to offer recommendations for improving the regulatory framework and implementation practices.

Results and Discussion.

Effective re-socialization of convicts with disabilities largely depends on the conditions of their detention during the execution of their sentence. The legal, social, medical and psychological measures implemented in the institutions of the penal correction system form the prerequisites for the successful adaptation of such persons after release.

According to materials published on the official website of the Office of the Commissioner for Human Rights of the Republic of Kazakhstan, one of the priorities of the department is to monitor the observance of the rights of convicts and prevent cases of torture and ill-treatment. As part of this effort, regular visits are made to correctional facilities throughout the country. This year, seven correctional facilities in six regions were visited, with special attention paid to the conditions of detention of persons with disabilities. At the time of publication, there are 763 people with additional needs in the institutions of the penitentiary system, of which 732 are men and 31 are women. It is noted that the conditions of detention in many institutions do not yet fully comply with minimum international standards. Among the proposed measures is the creation of modern correctional facilities of mixed security, which will take into account the needs of various categories of convicts, including persons with disabilities, providing them with appropriate conditions of detention, an accessible environment, medical care and means of rehabilitation. This contributes to the further resocialization of convicts after release [10].

S. P. Shcherba rightly points to the presence of physical barriers in the institutions of the penitentiary system, emphasizing that "doorways and approaches to buildings are often not adapted for wheelchairs" [11, p. 167]. This conclusion shows that accessibility problems remain significant despite the ongoing modernization. In

this regard, it is important to analyze the measures that are already provided for in the national legislation and practice of the penal correction system in relation to convicts with disabilities.

As noted in one of the analytical materials, the Kazakh penitentiary system provides special support measures for convicts with disabilities. The legal regulation is supplemented by norms on medical support and conditions of detention, including Order No 530 on tuberculosis care, a list of diseases for exemption from punishment and the rules for medical examination. Even though the basic conditions for serving a sentence are general, an expanded list of housing benefits has been established for persons with disabilities, enshrined in the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No1255. Adapted environments have been created in 58 institutions: with specially equipped bathrooms, ramps, handrails, specialized rooms and dormitories. Convicts are provided with means of rehabilitation – wheelchairs, canes, crutches, orthopedic shoes and prostheses. Medical commissions confirm the grounds for the early release of disabled persons of category I: this year alone, two convicts took advantage of this right. Often, disability is detected after placement in the institution. For example, in 2020, 23 people were recognized as disabled for the first time, and 47 were re-examined. There is also a practice of mutual assistance in institutions: convicts help disabled people in everyday life, which is taken into account as an incentive when considering the issue of parole. For those who have completely lost the ability to self-care, assistant caretakers are appointed, whose work is compensated. The Penal Correction System of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan has developed a project of a new barrier-free correctional institution: it provides for ramps, handrails and specialized premises, which should make up at least 2% of the living space. Land plots have already been allocated for the construction of such facilities in several regions, but the issue of financing remains open [12].

Moving from normative provisions to real practice, it is important to note that individual cases demonstrate the effectiveness of individual rehabilitation programs. Thus, the example of conditional early release of a convict with a disability of category I in the East Kazakhstan region confirms the importance of a personalized approach. The convict was released by a court decision after serving more than half of the sentence. During his detention, he was provided with medical support and rehabilitation facilities, including a wheelchair, according to the individual rehabilitation program. Employees of the institution provided an explanation of his rights and obligations and escorted him to his place of detention. This case illustrates the real application of the rights of convicts with disabilities to early release and shows that individual support measures contribute to successful social adaptation after leaving a correctional institution [13].

At the same time, some practical cases show that the implementation of such measures is possible within the correctional institutions. In one of the correctional institutions of the Almaty region of the Republic of Kazakhstan, there is a practice of providing support to convicts with disabilities of the I category. Thus, a 62-year-old

inmate in a wheelchair is kept under constant supervision, and another convict is assigned to his care, which provides regular assistance and accompaniment. This special assistance is compensated by the social security authorities. The administration of the institution notes that care for prisoners with disabilities includes not only the creation of living conditions, but also the organization of comprehensive support with the participation of social services and local authorities. This practice is aimed at ensuring that convicts are not left alone with their challenges. It also demonstrates attention to human needs in the process of execution of punishment [14].

Nevertheless, the available data show that the described measures have not yet become widespread, and in general the situation is characterized by a number of unresolved organizational and infrastructural problems. An analysis of the available data shows that convicts with disabilities face numerous difficulties in correctional institutions in Kazakhstan: limited mobility, difficult access to sanitary facilities, lack of adapted infrastructure and limited access to specialized medical care. In some cases, the care of seriously ill or bedridden convicts is carried out by other prisoners, often on a voluntary basis. Since the number of disabled persons in penal correction institutions is small, separate premises or conditions are not always created for them, considering the specifics of their condition. At the same time, some correctional institutions are trying to compensate for the existing restrictions: they purchase wheelchairs, install ramps, provide supervision for medical workers and prescribe dietary food. However, the current legislation still does not contain detailed mechanisms for the implementation of the rights of convicts with disabilities: it is not determined who exactly is obliged to provide their support, and there are no legal conditions to stimulate such activities. Expert assessments emphasize the need for regulatory consolidation of support procedures, the creation of an adapted environment and the provision of qualified support for this category of convicts. In general, the lack of clear legal regulation leads to the transfer of part of the care functions to other prisoners. The formation of a normatively fixed mechanism of individual support in the penal correction system could significantly increase the level of protection of the rights of convicts with disabilities and ensure the proper quality of care [15].

As Kim correctly notes, despite their disability, convicts remain subjects of criminal liability and must be punished for the crimes committed. This highlights the need to strike a balance between the principles of humanity and the requirements of the law, while developing measures that both protect human rights and ensure the fair execution of punishment [15].

An analysis of sources shows that in Kazakhstani correctional institutions, convicts with severe disabilities face a lack of adapted conditions, specialized infrastructure and qualified support. As a result, care is often delegated to other prisoners. The introduction of a statutory mechanism for individual support or the appointment of a specific assistant could increase the effectiveness of the protection of the rights of this category of convicts, ensure proper care and create a basis for the use of mitigating measures. In this context, the definition of an "individual assistant" enshrined in Article 1 of the Social Code of the Republic of Kazakhstan deserves

attention: this is a person who provides services to accompany a person with a disability of the I category, who experiences difficulties in movement, as well as assisting in visiting facilities. Although the current legislation does not yet provide for the direct extension of the mechanism of individual assistants to penitentiary institutions, the availability of such a social service in national law makes it possible to discuss the possibility of normative consolidation and financing of similar functions within correctional institutions. This is especially important in cases where convicts perform the role of accompanying persons.

The practical significance of such a measure is confirmed by specific cases: for example, in the West Kazakhstan region, a convict with a disability of category III was initially housed on the fourth floor of the building without an elevator, which created significant difficulties in his movement. At the request of the Office of the Commissioner for Human Rights, the administration moved him to the first floor. This example emphasizes the need to comply with the accessibility standards provided for by the standard draft of the penal correction system, as well as Article 7 of the Law "On Social Protection of Persons with Disabilities" and the provisions of Articles 14 and 17 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan on the inviolability of dignity [16].

As noted by the scholar K. Rakhimberdin, the rights of convicts in the Republic of Kazakhstan, including the right to life, health care, education, work, maintenance of social ties and access to justice, are preserved for all categories of prisoners and are limited only in terms of freedom. This provision equally applies to vulnerable groups – women, minors and convicts with disabilities. At the same time, in relation to persons with disabilities, it is necessary to consider their specific needs, which involves the creation of a barrier-free environment, access to specialized medical care and the provision of social support. Thus, the general principles of observance of the rights of convicts, which K. Rakhimberdin talks about, form the legal basis for the development of additional guarantees aimed at the protection and re-socialization of convicts with disabilities [17]. However, the implementation of these principles requires considering the real penitentiary situation and the specifics of the category of disabled convicts themselves.

A.A. Konvisar emphasizes that most persons with disabilities are recognized as such even before detention, but some receive disability status while serving their sentence for various reasons – from congenital and early diseases to injuries, including those received in the institutions of the Penal Correction System of the Republic of Kazakhstan. Disabled convicts may have various types of impairments (vision, hearing, amputations, chronic diseases) and are sometimes grouped together in correctional facilities. They are provided with medical care in special hospitals and medical wards, which require additional conditions of detention and significant resources. When working with the elderly and disabled, it is important to consider a variety of factors such as their health conditions, professional skills, mental state and social ties. The main task is to maintain activity, use positive life experience and minimize the impact of age and functional limitations. Labor activities are voluntary

for men over 60 years old, women over 55 years old and disabled people of categories I-II, taking into account individual capabilities and benefits provided for by law. Attention is also given to leisure activities and preparation for release: paperwork, filing for pensions, diagnosing of diseases, housing assistance. The infirm and disabled who are unable to get home on their own are accompanied by medical workers. However, in practice, many are faced with the fact that upon their release their government provided housing is occupied by other persons, which indicates gaps in legislation and insufficient effectiveness of social protection mechanisms [7, p. 158].

Comparing the situation in Kazakhstan with foreign practice, it is important to note that reforming the conditions of detention of convicts with disabilities is a global trend. For example, Japan is also currently undergoing large-scale reforms aimed at protecting the rights of prisoners with disabilities. According to Yuko Shiota, a representative of the Center for Prisoners' Rights, people with disabilities often face harassment and punishment from other convicts due to the slow pace of movement and difficulties in completing tasks. In this regard, Japanese experts believe that it is justified to single out such persons as a separate category to prevent discrimination. The Ministry of Justice of Japan, represented by Minister Keisuke Suzuki, emphasizes that the new policy is focused on reducing recidivism, and preparations for the implementation of reforms are already underway in all correctional institutions of the country [18].

The analysis shows that, despite the existence of legislative guarantees and positive changes in the penitentiary system of the Republic of Kazakhstan, the rights of convicts with disabilities are not fully realized. The main problems are related to the insufficient regulatory framework, the lack of coordination of departmental acts, poor coordination between the authorities and the lack of professional training of personnel. Limitations are manifested in access to medical care, participation in educational and labor programs, lack of an adapted environment, social isolation and lack of psychological and social programs, as well as insufficient attention from staff.

Addressing these challenges requires a comprehensive approach that includes infrastructure upgrades, regulatory improvements, social and health support programs, employee development, and monitoring. Only the systematic implementation of these measures will ensure the rights of convicts with disabilities, increase their level of social integration and bring national practice closer to international standards in the field of human rights [19, p.25].

The study of this problem indicates the need for a comprehensive reform aimed at improving the legal status of convicts with disabilities. Despite the existing regulatory framework, its practical implementation in the institutions of the penal correction system remains incomplete: there are still restrictions in terms of access to medical, educational and social services, there is no adapted environment, and the staff is insufficiently trained to work with this category of convicts. To eliminate these problems, it is necessary to adopt special legal regulations, modernize infrastructure, introduce comprehensive programs of medical and social support, and improve the professional training of employees. Only the comprehensive application of these

measures will make it possible to create conditions that meet international standards and principles of humanism, improve respect for human rights and bring the national practice of the penal correction system closer to international requirements.

References

1. Constitution of the Republic of Kazakhstan / The Constitution was adopted at the republican referendum on August 30, 1995 (with amendments and additions from 01.01.2023) / <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (Accessed: 10 November 2025)
2. On the ratification of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Law of the Republic of Kazakhstan dated February 20, 2015 No 288-V ZRK / <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000288> (Accessed: 12 November 2025)
3. Social Code of the Republic of Kazakhstan / Code of the Republic of Kazakhstan dated April 20, 2023 No 224-VII ZRK. (as amended on 20.11.2025) / <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224> (Accessed: 12 November 2025)
4. World Program of Action concerning Disabled Persons Adopted by General Assembly resolution 37/52 of 3 December 1982 https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prog1.shtml (Accessed: 8 November 2025)
5. Pertli L.F., Sika A.M. Rights of Disabled Persons: International Standards and Their Implementation in the Conditions of Correctional Institutions. – P. 26 <https://cyberleninka.ru/article/n/prava-invalidov-mezhdunarodnye-standarty-i-ih-realizatsiya-v-usloviyah-ispravitelnyh-uchrezhdeniy/viewer>
6. Zaborovskaya Yu.M. Problem of Implementation of the Rights of Disabled People to Improved Housing and Living Conditions in Places of Imprisonment <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-realizatsii-prav-invalidov-na-uluchshennye-zhilishchno-bytovye-usloviya-v-mestah-lisheniya-svobody/viewer>.
7. Social Work in the Penitentiary System: Textbook / author-compiler A.A. Konvisar. – Kostanay: Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Shrakbek Kabylbayev, 2022. – 201 p. // <https://dot.qpa.edu.kz/bible/files/475598197.pdf>
8. Shirasawa Mayumi, Milestones in Combating Discrimination against Persons with Disabilities in Japan, 2016 <https://www.nippon.com/ru/currents/d00133/> (Accessed: 12 November 2025)
9. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Nelson Mandela Rules) Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2015 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O1500000005> (Accessed: 15 November 2025)
10. The need to create conditions for people with disabilities in correctional institutions was noted by the Commissioner for Human Rights of the Republic of Kazakhstan A. Lastayev. 2024 <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/press/news/details/838148?lang=ru> (Accessed: 12 November 2025)

11. Shcherba S.P. Execution of punishment in the form of deprivation of freedom in relation to disabled people: international standards, legislation and experience of Russia: monograph. Moscow, Yurlitinform Publ., 2015. – 312 p.

12. How prisoners with disabilities serve time in Kazakhstan 2020 / https://rus.baq.kz/kak_zaklyuchennye_s_invalidnostyu_otbyvayut_srok_v_kazakhstane_95345/ (Accessed: 12 November 2025)

13. Disabled prisoner released on parole and taken to his home in East Kazakhstan region. Polisia.kz: <https://polisia.kz/ru/zaklyuchennyj-invalid-osvobozhden-po-udo-i-dostavlen-do-svoego-doma-v-vko/Polisia.kz> 05.08.2020 (Accessed: 16 October 2025)

14. Nazarova R. How a 62-year-old convict in a wheelchair is serving a term in an Almaty colony. Law and order. Azattyq Rúhy. 2025 / <https://rus.azattyq-ruhy.kz/zakon-i-poriadok/95588-kak-62-letnii-osuzhdennyi-v-invalidnoi-koliaske-otbyvaet-srok-v-almatinskoi-kolonii> (Accessed: 18 November 2025)

15. Kim A. Disabled person behind barbed wire. / Administrator 23.10.2020 <https://pricom.kz/aktualno/invalid-za-kolyuchej-provolokoj.html>

16. Nitaliev T. A convict with a disability was placed on the 4th floor of a colony in the West Kazakhstan region. Ulysmmedia.kz. 04.05.2023 / <https://ulysmmedia.kz/news/15635-osuzhdennogo-s-invalidnostiu-raspolozhili-na-4-etazhe-kolonii-v-zko/>

17. D. Stamgalieva, "What Rights of Convicts in Kazakhstan Are Most Often Violated?" / Liter Newspaper, 1009. 22.09.2025. <https://bureau.kz/novosti/kakie-prava-osuzhdennykh-v-kazahstane-chashhe-vsego-narushayutsya/>; <https://liter.kz/kakie-prava-osuzhdennykh-v-kazahstane-chashche-vsego-narushaiutsia-1758183995>

18. Prison Reform in Japan: A Focus on Rehabilitation <https://www.zakonia.ru/analytics/tjuremnaja-reforma-v-japonii-upor-na-reabilitatsiju> Translation Alexandra Parkhomenko 13.06.2025, Karin Kaneko The Japan Times (Accessed: 2 October 2025)

19. Zaborovskaya Y.M. The Problem of Forming an Accessible Environment in Relation to Convicts with Disabilities Serving a Sentence in the Form of Deprivation of Liberty in Correctional Institutions of the Federal Penitentiary Service of Russia, 2016. – No2 (27). – P.17. <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-formirovaniya-dostupnoy-sredy-v-otnoshenii-osuzhdennykh-invalidov-otbyvayuschih-nakazanie-v-vide-lisheniya-svobody-v/viewer>

Түсті: 14.12.2025 Мақұлданды: 26.12.2025 Онлайн қолжетімді: 31.12.2025

MPHTI 10.87.75

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-16-4-36-48>

Халықаралық ғарыш құқығына инклюзивті тәсілдерді енгізу мәселесіне қатысты

Мира Ж. Куликпаева

Философия докторы (PhD),

Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің Білім беру жобалары және халықаралық ынтымақтастық орталығының жетекші сарапшысы,

Астана, Қазақстан

e-mail: m.kulikpayeva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9799-2948>

Аңдатпа: Бұл мақала халықаралық ғарыш құқығында инклюзивті тәсілдерді енгізу мәселесіне арналған. Мақаланың мақсаты – ғарыш жобалары мен бағдарламаларын іске асыруда инклюзивті тәсілдерді халықаралық және ұлттық деңгейде кешенді түрде зерттеу.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды: теориялық дереккөздерге, халықаралық құжаттарға және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне шолу жасау және талдау; ғарыш қызметінде инклюзивті тәсілдерді енгізудің проблемалық аспектілерін анықтау; құқықтық коллизияларды жою бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу барысында Біріккен Ұлттар Ұйымының халықаралық стандарттарының нормалары Қазақстан Республикасының ғарыш қызметі, әлеуметтік сала және инклюзивті саясат саласындағы ұлттық заңнамасының ережелеріне сәйкес келе ме деген гипотезаны тексеру көзделеді. Жүргізілген зерттеудің нәтижелері Қазақстандағы инклюзивті саясатты одан әрі жетілдіруге және ғарыш саласын дамытуға практикалық маңызы бар.

Зерттеу нәтижелері әлемде ғарыш кеңістігіне баршаның, соның ішінде мүгедектігі бар адамдардың да инклюзивті қолжетімді болуы үрдісінің белсенді түрде ілгерілеп келе жатқанын көрсетті. Бүгінгі таңда мемлекеттердің инклюзивті тәсілдерді енгізуге ғана емес, сонымен қатар өз ғарыш саласын жалпы дамытуға уақтылы дайын болуы мәселесі өзекті болып отыр.

Түйінді сөздер: ғарыш қызметі, мүгедектігі бар адамдар, БҰҰ, Қазақстан, инклюзивті тәсілдер, құқық.

On the Issue of Implementing Inclusive Approaches in International Space Law

Mira Zh. Kulikpayeva

Doctor of philosophy (PhD),

Leading Expert at the Center for Educational Projects and International Cooperation of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan,
Astana, Kazakhstan
e-mail: m.kulikpayeva@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9799-2948>

Abstract: The article is devoted to the issue of implementing inclusive approaches in international space law. The purpose of this article is to conduct a comprehensive study of inclusive approaches to the implementation of space projects and programs at both the international and domestic levels.

To achieve this objective, the following tasks are set: to review and analyze theoretical sources, international instruments, and legislative acts of the Republic of Kazakhstan; to identify problematic aspects of the implementation of inclusive approaches in space activities; and to develop recommendations for resolving conflicts of law.

During the research, it is proposed to test the hypothesis as to whether the norms of UN international standards comply with the provisions of national legislation in the fields of space activities, the social sphere, and inclusive policy, using the Republic of Kazakhstan as a case study.

The results of the study will have practical significance for the further improvement of inclusive policy and the development of the space sector in Kazakhstan. The conducted research has shown that within the global space community, a trend toward promoting inclusive access to outer space for all, including persons with disabilities, is actively advancing. Today, the issue of states' timely readiness not only to implement inclusive approaches but also to further develop their national space sectors as a whole is becoming increasingly relevant.

Key words: space activities, persons with disabilities, the United Nations, Kazakhstan, inclusive approaches, law.

К вопросу о внедрении инклюзивных подходов в международном космическом праве

Мира Ж. Куликпаева

Доктор PhD,

Ведущий эксперт Центра образовательных проектов и международного сотрудничества Архива Президента Республики Казахстан,

Астана, Казахстан

e-mail: m.kulikpayeva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9799-2948>

Аннотация: Статья посвящена вопросу внедрения инклюзивных подходов в международном космическом праве. Цель данной статьи состоит в проведении комплексного исследования инклюзивных подходов в реализации космических

проектов и программ как на международном, так и на внутригосударственном уровне.

Для достижения цели поставлены следующие задачи: обзор и анализ теоретических источников, международных документов и законодательных актов Республики Казахстан; выявление проблемных аспектов внедрения инклюзивных подходов в космической деятельности; разработка рекомендаций по устранению коллизийно-правовых вопросов.

В ходе проведения исследования предполагается проверить гипотезу о том, соответствуют ли нормы международных стандартов ООН положениям национального законодательства в области космической деятельности, социальной сферы и инклюзивной политики на примере Республики Казахстан. Результаты проведенного исследования будут иметь практическую значимость для дальнейшего совершенствования инклюзивной политики и развития космической отрасли в Казахстане.

Проведенное исследование показало, что в мировом космическом сообществе активно продвигается тренд инклюзивного доступа космического пространства для всех, в том числе для лиц с инвалидностью. И сегодня актуальным становится вопрос о своевременной готовности государств не только к внедрению инклюзивных подходов, но и дальнейшего развития собственной космической отрасли в целом.

Ключевые слова: космическая деятельность, лица с инвалидностью, ООН, Казахстан, инклюзивные подходы, право.

Кіріспе. Біріккен Ұлттар Ұйымының деректеріне сәйкес, әлем халқының 15%-ын немесе шамамен бір миллиард адамды мүгедектігі бар адамдар құрайды [1]. Бүгінгі таңда БҰҰ қызметі мен оның мүше мемлекеттерінің саясаты негізінен инклюзивті қоғам құру қатысты халықаралық стандарттар мен ұлттық заңнамаларды жақындастыруға бағытталған. Алайда, көбінесе әлеуметтік саладағы ілгерілеулер, яғни қосымша құқықтық кепілдіктер мен әлеуметтік жеңілдіктер беру, қоғамдық үдерістерге белсенді тарту және басқа да шаралар туралы естіміз, бұл әрине, мүгедектігі бар адамдар үшін ерекше маңызды.

Сонымен қатар әлем мен технологиялар бір орында тұрмай, өміріміздің барлық саласына нық еніп келеді. Егер бұрын біз халықаралық құқықтың, соның ішінде халықаралық ғарыш құқығының прогрессивті дамуы туралы ғана айтсақ, бүгінгі күні әлемде «Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш» атты жаңа тұжырымдама қалыптасып келеді. Бұл тұжырымдама инклюзивті тәсілдерді енгізу үшін мүлде жаңа көкжиектер ашады.

Аталған тұжырымдаманы іске асырудағы негізгі қозғаушы күш – БҰҰ Ғарыш кеңістігі жөніндегі басқармасы. Басқарма Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясына (МКК) сәйкес мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын мойындай отырып және БҰҰ-ның мүгедектігі бар адамдардың инклюзивтілігін қамтамасыз ету стратегиясын басшылыққа ала отырып, олардың құқықтарын өз бағдарламаларына енгізіп, мүгедектік мәселелерін өз

қызметіне интеграциялау бағытында жұмыс жүргізіп отыр. Басқарманың айтуынша, «Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш» атты жобаның мақсаты – мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қорғау арқылы ғарыш саласындағы инклюзивті және әділетті дамуға жәрдемдесу, қолжетімділікті қамтамасыз ететін жаңа технологиялардың қажеттілігі туралы хабардар болуды арттыру, мүгедектігі бар адамдарды ғарыш саласына интеграциялау бағытындағы ынтымақтастықты дамыту, сондай-ақ ғарыштағы инклюзивтілікті қамтамасыз етуге бағытталған бастамаларды қолдау мен ілгерілетуге шешім қабылдайтын тұлғаларды тарту [2].

Осылайша, халықаралық ғарыш құқығында инклюзивті тәсілдерді енгізу мәселесін зерттеуге деген қызығушылық арта түсуде.

Бұл мақалада зерттеу нысаны ретінде БҰҰ (оның ішінде БҰҰ-ның Ғарыш кеңістігі жөніндегі басқарма) мен мемлекеттердің инклюзивті саясатты қалыптастыру және ілгерілету жөніндегі қызметі қарастырылады. Ал зерттеу пәні ретінде «Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш» тұжырымдамасын дамыту аясында әзірленіп жатқан халықаралық-құқықтық және ұлттық-құқықтық нормалар айқындалады.

Мақаланың мақсаты – ғарыш жобалары мен бағдарламаларын іске асыруда инклюзивті тәсілдерді халықаралық және ішкі мемлекеттік деңгейде кешенді түрде зерттеу.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін мынадай міндеттер қойылады: теориялық дереккөздерге, халықаралық құжаттарға және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне шолу жасау және оларды талдау; ғарыш қызметінде инклюзивті тәсілдерді енгізудің проблемалық аспектілерін анықтау; құқықтық коллизияларды жоюға бағытталған ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу барысында БҰҰ халықаралық стандарттары нормаларының Қазақстан Республикасының ғарыш қызметі, әлеуметтік сала және инклюзивті саясат саласындағы ұлттық заңнамасының ережелеріне сәйкестігін анықтау гипотезасын тексеру көзделеді.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстандағы инклюзивті саясатты одан әрі жетілдіруге және ғарыш саласын дамытуға практикалық маңызға ие болады деп есептейміз.

Материалдар мен тәсілдер. Мақаланың әдіснамалық негізін ғылыми танымның талдау, синтез, дедукция, индукция, сондай-ақ тарихи-құқықтық және салыстырмалы-құқықтық әдістері құрайды

Зерттеу материалдарына халықаралық ғарыш құқығы саласындағы ғылыми әдебиеттер, халықаралық шарттар мен келісімдер, Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасы, БҰҰ Шарттық органдарының жалпы тәртіптегі ескертулері, сондай-ақ БҰҰ әдістемелік жарияланымдары (есептер, стратегиялар, статистикалық жинақтар, баяндамалар және басқа да құжаттар) енгізілді.

Халықаралық ғарыш құқығы саласындағы БҰҰ негізгі шарттары.

Біріккен Ұлттар Ұйымы шеңберінде әртүрлі жылдары төмендегі шарттар әзірленіп, қабылданды:

- Мемлекеттердің ғарыш кеңістігін, соның ішінде Айды және басқа да аспан денелерін зерттеу және пайдалану жөніндегі қызметінің қағидаттары туралы шарт (1967 ж.);

- Ғарышкерлерді құтқару, ғарышкерлерді қайтару және ғарыш кеңістігіне ұшырылған объектілерді қайтару туралы келісім (1968 ж.);

- Ғарыш объектілері келтірген залал үшін халықаралық жауапкершілік туралы конвенция (1972 ж.);

- Ғарыш кеңістігіне ұшырылатын объектілерді тіркеу туралы конвенция (1975 ж.);

- Мемлекеттердің Ай және басқа да аспан денелерінде қызметі туралы келісім (1979 ж.).

Атауларынан көрініп тұрғандай, әрбір шарт, келісім немесе конвенция ғарыш қызметінің нақты салаларын реттеуге бағытталған белгілі бір ережелер жиынтығын білдіреді. Сонымен қатар мұндай құжаттардың заңды күші мәселесі де маңызды, өйткені оларды әзірлеу мен қабылдау бір мәселе болса, ал олардың кейіннен қолданысқа енуі және әлемдік қауымдастықтың оларды мойындауы мүлде басқа мәселе.

БҰҰ-ның ғарыш құқығы саласындағы шарттық базасын жетілдіру қажеттілігі туралы мәселе Г.П. Жуков, Е.А. Коровин, Ю.М. Колосов, Вл. Копал, А.В. Яковенко және басқа да ғалымдардың ғылыми еңбектерінде бірнеше рет көтерілген. Осы уақытқа дейін қолданыстағы нормаларды жетілдіру немесе жаңа әмбебап құжатты әзірлеп, қабылдау қажет пе деген мәселе пікірталас нысаны болып отыр [3].

Қазақстан аталған шарттарға 1997 жылғы мамыр айында қосылғанын айта кету керек [4].

XX ғасырдың ортасында қабылданған жоғарыда көрсетілген халықаралық шарттардың ережелерін талдау олардың құрамында инклюзивті тәсілдерді айқындайтын қандай да бір нормалардың жоқ екенін көрсетеді. Мұны ғарыш саласының 1957 жылы Жердің алғашқы жасанды серігі ұшырылғаны мен 1961 жылы адамның алғаш ғарышқа ұшуынан кейін ғана қалыптаса бастағанымен түсіндіруге болады. Сол кезеңде ғарыш қызметін жүзеге асырудың негізгі бағдарларын айқындау және мемлекеттер арасындағы өзара іс-қимылды қалыптастыру қажеттілігі туындады. Сондықтан инклюзивті тәсілдер мәселесі ол уақытта күн тәртібіне қойылмаған.

2006 жылғы 13 желтоқсанда қабылданған Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясы мүгедектігі бар адамдардың көптеген топтарын қамтиды және кез келген түрдегі мүгедектігі бар барлық адамдардың адам құқықтары мен негізгі бостандықтарының толық көлемінде пайдалануға құқылы екенін растайды. Конвенцияда құқықтардың барлық санаттарының мүгедектігі бар адамдарға қалай қолданылатыны түсіндіріліп, олардың өз құқықтарын тиімді жүзеге асыруы үшін қандай салаларда бейімдеу қажет екені, сондай-ақ

құқықтары бұзылған және оларды қорғауды күшейту талап етілетін бағыттар айқындалады [5]. Қазақстан бұл Конвенцияны 2015 жылы ратификациялады.

Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясының 1-бабы мүгедектер қатарына физикалық, психикалық, зияткерлік немесе сенсорлық тұрақты бұзылыстары бар, қоғам өміріне өзгелермен тең дәрежеде толық әрі тиімді қатысуына тосқауылы бар адамдар жататынын нақты белгілейді [6].

Әрине, Конвенцияның бүкіл мазмұны мүгедектігі бар адамдардың қоғамдық өмірге белсенді араласуына және оның толыққанды әрі тең құқықты қатысушылары болуына жәрдемдесуге бағытталған инклюзивті тәсілдерге негізделген. Сонымен қатар, Конвенция мәтінінің өзінде «инклюзивтілік» ұғымы екі бапта, яғни 24 және 27-баптарда ғана тікелей аталады.

Осы Конвенцияның 24-бабы мемлекеттерді мүгедектердің білім алуға құқығын тануға міндеттейді, сол арқылы барлық деңгейлерде инклюзивті білім беруді және өмір бойы оқытуды қамтамасыз етуді көздейді.

Ал 27-бабы еңбек пен жұмыспен қамту мәселелеріне арналған, онда қатысушы мемлекеттер мүгедектердің еңбек ету құқығын өзгелермен тең дәрежеде мойындауға және еңбек нарығы мен өндірістік ортаның мүгедектігі бар адамдар үшін ашық, инклюзивті әрі қолжетімді болуын қамтамасыз етуге міндетті екені белгіленген.

Конвенцияда мүгедектігі бар адамдарды ғарыш саласына тарту немесе тиісті ғарыш жобалары мен бағдарламаларын әзірлеу мәселелерін тікелей реттейтін арнайы нормалар жоқ. Дегенмен бұл құжатты жалпы алғанда инклюзивті қоғамды дамытуға бағытталған мемлекеттік саясатты қалыптастыру үшін негізгі халықаралық стандарт ретінде қарастыру қажет.

Мүгедектердің құқықтары жөніндегі комитет өзінің Инклюзивті білім беру құқығы туралы № 4 (2016) жалпы тәртіптегі ескертуінде (ЖТЕ) қатысушы мемлекеттер инклюзивті білім беру құқығының барлық негізгі аспектілерін, яғни қолжетімділігін, қолайлылығы мен бейімділігін құрметтеуге, қорғауға және жүзеге асыруға тиіс екенін түсіндірді. Атап айтқанда:

- құрметтеу міндеттемесі осы құқықты жүзеге асыруға кедергі келтіретін шараларды қабылдаудан бас тартуды талап етеді;
- қорғау міндеттемесі үшінші тараптардың бұл құқықты іске асыруға араласуына жол бермейтін шараларды қабылдауды көздейді;
- жүзеге асыру міндеттемесі мүгедектігі бар адамдардың білім алу құқығын пайдалануы үшін жағдай жасайтын және көмек көрсететін шараларды қабылдауды талап етеді [7].

Осылайша, №4 (2016) ЖТЕ Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияның инклюзивті білім беруді енгізуге қатысты ережелерін қалай түсіну және жүзеге асыру керектігін нақты айқындап берді. Бұған дейін атап өтілгендей, БҰҰ Ғарыш кеңістігі жөніндегі басқармасы да өз миссиясын мүгедектігі бар адамдарды әртүрлі бағдарламаларға, соның ішінде білім беру бағдарламаларына тарту деп біледі.

Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ). Ғарыш кеңістігін игеру және ғарыш технологияларын қолдану Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізумен тығыз байланысты және осы арқылы елеулі үлес қоса алады.

Мысалы, ТДМ № 4 «Сапалы білім» ғарышты игеру тұрғысынан спутниктік технологиялардың арқасында мүмкін болатын қашықтан оқыту мәселелерін қамтиды (виртуалды тағылымдамалар, вебинарлар және т.б.). Бұл мүгедектігі бар адамдар үшін білім алу мүмкіндіктерінің қолжетімділігін арттырады.

ТДМ № 8 «Лайықты еңбек және экономикалық өсу» шеңберінде ғарыштық деректер ойластырылған жаһандық және ұлттық экономикалық саясатты қалыптастыруда үлкен көмек көрсете алады. Мәселен, COVID-19 пандемиясы кезінде спутниктік деректер локдаундардың салдарын өлшеуге және олардан кейінгі қалпына келу үдерістерін зерделеуге мүмкіндік берді.

ТДМ № 17 «Мақсаттарға қол жеткізу жолындағы әріптестік» БҰҰ Ғарыш кеңістігін бейбіт мақсатта пайдалану жөніндегі комитетінің 104 мүше мемлекетті біріктіретінін білдіреді, олардың күш-жігері ғарышты игеруге және барлық Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған. Негізінен, ТДМ-ға қол жеткізуге бағытталған міндеттердің көпшілігінің негізінде ғарыштан алынатын Жерді қашықтан зондау деректері мен ақпараттары жатыр.

Осылайша, «Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш» тұжырымдамасы ТДМ № 10 «Теңсіздікті қысқарту», сондай-ақ ТДМ № 4 «Сапалы білім», № 8 «Лайықты еңбек және экономикалық өсу» және № 17 «Мақсаттарға қол жеткізу жолындағы әріптестік» мақсаттарына қол жеткізуге өз үлесін қоса алады.

БҰҰ Мүгедектігі бар адамдарды интеграциялау жөніндегі стратегиясы. Біріккен Ұлттар Ұйымының Мүгедектігі бар адамдар үшін инклюзивтілікті қамтамасыз етуге бағытталған стратегиясы өзінің саяси және есептілік құрылымы арқылы БҰҰ жүйесінің мүгедектігі бар адамдарға қатысты инклюзивтілік мақсаттарына сәйкестігін қамтамасыз ететін кешенді құжат болып табылады. Бұл стратегия БҰҰ қызметінің барлық бағыттарында мүгедектігі бар адамдар үшін инклюзивтілікке қол жеткізу жолында тұрақты әрі трансформациялық өзгерістердің негізін қалайды.

Стратегия жалпысистемалық саясатты, есептілік жүйесін және оны іске асырудың өзге де тетіктерін қамтиды. Саясат БҰҰ жүйесінің мүгедектігі бар адамдарды инклюзиялау жөніндегі міндеттемелерінің ең жоғары деңгейін және көзқарасын айқындайды.

Есептіліктің негіздемелік бағдарламасы өзара байланысты екі құрамдас бөліктен тұрады:

а) төрт салаға (көшбасшылық, стратегиялық жоспарлау және басқару; инклюзивтілік; бағдарламалау; ұйымдық мәдениет) бағытталған 15 жалпы жүйелік көрсеткішті қамтитын ұйымдардың есептілік негіздемелік бағдарламасы;

ә) мүгедектігі бар адамдарды инклюзиялау мәселесі бойынша БҰҰ елдік тобының есептілігін бағалау жүйесі. Сондай-ақ негіздемелік бағдарламаға

саясатты толық іске асыру үшін қажетті уақыт кестелері, техникалық ұсынымдар және міндеттерді бөлу тетіктері енгізілген [8].

«*Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш*» жобасы. БҰҰ Ғарыш кеңістігі жөніндегі басқармасы жүзеге асырып отырған бұл жоба, ең алдымен, мүгедектігі бар адамдардың назардан тыс қалмауын көздейді. Осыған байланысты Басқарманың қызметі мен бағдарламаларының барлық салаларында, яғни БҰҰ шеңберінде де, одан тыс жерлерде де инклюзияға кешенді әрі жүйелі көзқарас қажет болды.

Жобаны іске асыру барысында Басқарма мүгедектігі бар адамдарды инклюзиялау бойынша екіжақты тәсілді қолданады.

Біріншіден, Басқарма өз қызметінің барлық ішкі үдерістерінде және жалпы жұмысында мүгедектігі бар адамдардың мүдделерін ескере отырып, мүгедектікке байланысты көзқарастарды назарға алады.

Екіншіден, Басқарма мүгедектігі бар адамдардың хабардар болуы әрі мазмұнды қатысуы арқылы олардың қажеттіліктеріне бағытталған бағдарламаларды әзірлейді. Бағдарлама екі негізгі бағыттан тұрады: технологиялар және адамдар. Бірінші бағыт қолжетімділікті қамтамасыз ететін инновациялық құралдар мен технологияларға шоғырланса, екінші бағыт кедергілерді жоюға, сондай-ақ ғарыш секторында мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа қабылдау, сақтап қалу және қызметтік өсуінің тиімділігін арттыру мақсатындағы инклюзивті тәжірибелерге бағытталған [2].

Осылайша, жобаның табысты болуы білім беру және ақпараттық науқандарды іске асыру, әлеуетті арттыруға бағытталған іс-шаралар өткізу және мүдделі тараптармен серіктестік орнату арқылы мүмкін болады.

Ғарыш саласындағы инклюзияның мысалдары. Қазіргі таңда әлемде мүгедектігі бар адамдар ғарыш саласында белгілі бір табысқа жеткен кемінде екі жағдай белгілі.

Бірінші жағдай. 43 жастағы британдық Джон Макфолл 19 жасында ауыр апатқа ұшырап, бір аяғын жоғалтқан. 2022 жылы Еуропа ғарыш агенттігі Макфоллды астронавттар резервіне енгізді. 2025 жылғы 14 ақпанда ол Халықаралық ғарыш станциясында ұзақ мерзімді миссияға қатысуға медициналық рұқсат алды [9].

Екінші ерекше жағдай. Еуропа ғарыш агенттігінде аэрокосмостық техника және мехатроника инженері Михаэла Бентхаус. Ол өзінің мансабын планетаралық зерттеулерді ілгерілетуге арнаған. 2018 жылы тауға арналған велосипедпен апатқа ұшырап, омыртқа жарақатын алды, бұл оның жүру қабілетіне әсер етті. 2025 жылғы желтоқсанда “*Blue Origin*” компаниясы *New Shepard* бағдарламасының 37-ұшуын сәтті жүзеге асырды.

Экипаж құрамына Михаэла (Мичи) Бентхаус, Джои Хайд, Ханс Кёнигсман, Нил Мильха, Адонис Пуроулис және Джейсон Станселл кірді. Бұл миссия экипаж мүшесі мүгедек арбасымен Карман сызығынан жоғары көтерілген алғашқы жағдай болды, бұл сызық ғарышқа халықаралық деңгейде танылған шекара болып есептеледі. *New Shepard* аппараты қолжетімділік

талаптарын ескере отырып жобаланғанын айта кету керек: ол автономды, старттық мұнараға лифт орнатылған, бұл «ғарыштық ұшуларды көптеген адамдар тобы үшін қолжетімді етеді» [10].

Осындай мысалдар 1967 жылғы Ғарыш туралы шарттың «ғарыш кеңістігі, соның ішінде Ай мен басқа да аспан денелері, барлық мемлекеттер үшін теңдік негізінде, кез келген дискриминациясыз және халықаралық құқыққа сәйкес зерттеу мен пайдалану үшін ашық болып табылады, сондай-ақ барлық аспан денелерінің аймақтарына еркін қолжетімділікті қамтамасыз етеді» деген ережелерінің өзгермейтіндігін тағы бір рет дәлелдейді.

Қазақстан Республикасының ғарыш қызметі және инклюзия саласындағы заңнамасы. Қазақстанда ғарыш қызметін жүзеге асыруға байланысты қоғамдық қатынастарды 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 528-IV «Ғарыш қызметі туралы» Заң реттейді [11]. Заң мәтінінде инклюзия немесе ғарыш кеңістігін игеруге, ғарыш қызметін жүргізуге тең қолжетімділік туралы тікелей сөз жоқ.

Алайда, Заңның 3-бабында бекітілген ғарыш қызметін жүзеге асыру қағидаттары аясында халықаралық құқық нормаларын сақтау атап өтіледі. Осыдан біз инклюзивті тәсілді қамтамасыз ету халықаралық стандарттарға негізделетінін болжауға болады.

Ғарыш қызметін жүзеге асырудың әлеуметтік аспектілеріне келер болсақ, Заңның 6-тарауында кандидат-астронавттар мен астронавттардың құқықтық мәртебесі және әлеуметтік қамтамасыз ету шараларын (мәртебесі, жарақат, ауру немесе қаза (өлім) жағдайында кепілдіктер, жерлеу шығындарын өтеу, медициналық және санаторлық-курорттық қызмет көрсету) қарастырады.

Қазақстанда ғарыш саласында инклюзивті тәсілді тікелей қамтамасыз етуге арналған басқа арнайы ережелер немесе бөлек заңнамалық/заңға сәйкес актілер жоқ.

Құқықтық мәртебе мен құқықтық кепілдіктерді егжей-тегжейлі реттеу Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексінде кездеседі [12]. Кодекстің 154-бабы Қазақстан Республикасындағы мүгедектігі бар адамдардың Конституциясы және басқа да заңнамалық актілері белгіленген барлық әлеуметтік-экономикалық және жеке құқықтар мен бостандықтарға толық ие екенін бекітеді. Басқа құқықтардың ішінде кәсіби даярлық және қайта даярлық алу, еңбекке қабілеттілікті қалпына келтіру және жұмысқа орналастыру құқығын, сондай-ақ инфрақұрылым объектілеріне, ақпараттандыру жүйелеріне, көлікке, ақпаратқа, мәдени-ұйымдастырушылық шараларға, спорттық жарыстарға және мемлекеттік қызметтерге қолжетімділікті қамтамасыз ету құқығын ерекше атап өтуге болады.

Осылайша, заңнамалық актілер мүгедектігі бар адамдарға өмірдің әртүрлі салаларында тең жағдайлар мен мүмкіндіктер жасауға бағытталған.

Тағы бір маңызды нормативтік құжат – Қазақстан Республикасында 2025–2030 жылдарға арналған инклюзивті саясат тұжырымдамасы [13]. Тұжырымдаманы жүзеге асыруға жауапты мемлекеттік органдардың қатарында ғарыш қызметі саласындағы өкілетті орган да көрсетілгеніне (құжат

қабылданған сәтте – Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі) назар аудару қажет.

Жалпы алғанда, тұжырымдама халықтың, соның ішінде мүгедектігі бар адамдардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға, олардың қоғамдағы толыққанды әлеуметтік, экономикалық және саяси қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған. Сондай-ақ, инклюзивті еңбек нарығы, білімге қолжетімділік және басқа да көптеген бағыттарға қатысты баптар қамтылған.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу көрсеткендей, әлемдік ғарыш қауымдастығында ғарыш кеңістігіне барлық адамдар, соның ішінде мүгедектігі бар адамдар үшін инклюзивті қолжетімділікті қамтамасыз ету тенденциясы белсенді дамып келеді. Бұл Біріккен Ұлттар Ұйымының қолдауымен жүзеге асырылатын әртүрлі ғарыштық жобалар мен бағдарламалардан көрініс табады. Сонымен қатар ғарыш қызметін реттейтін халықаралық құқықтық стандарттар бар, олар жалпы шекараларды белгілейді.

Бүгінде мемлекеттердің тек инклюзивті тәсілдерді енгізуге ғана емес, сонымен қатар өздерінің ғарыш саласын жалпы дамытуға уақытылы дайын болуы мәселесі өзекті болып отыр.

Талдау Қазақстанда ғарыш қызметі және әлеуметтік сала бойынша белгілі бір нормативтік база қалыптасқанын көрсетті. Дегенмен мүгедектігі бар адамдарды ғарыш саласына тарту нормалары мен тетіктерін жетілдіру қажет.

БҰҰ шеңберінде қазіргі таңда халықаралық ғарыш құқығының қолданыстағы нормаларын қайта қарау қажеттілігі туындап отыр, өйткені ғарыш технологияларының қарқынды дамуы жағдайында нормалар қазіргі тәжірибеге ілесе алмай жатыр (цифрландыру, жасанды интеллект және т.б. мәселелер ескерілмеген).

Қазақстанға қатысты «Байқоңыр» кешенінің құқықтық мәртебесі мен оның жалға берілуі жағдайында оның әрі қарайғы қызмет ету перспективалары әлі де ашық мәселелер ретінде (құрылымның ескіргендігі, даму үшін үлкен қаржылық қажеттіліктер, екіжақты деңгейде халықаралық құқықтық реттеудің артта қалуы және т.б.) қалып отыр.

Сонымен қатар, қазіргі ғарыш қызметі саласындағы реформа нәтижесінде уәкілетті органның атауынан тіпті ғарыш қызметі немесе аэрокосмостық өнеркәсіпке қатысты тұжырымдамалар алынып тасталды, назар жасанды интеллектке ауыстырылды.

Осы мәселелерді шешу ғарыш саласын жалпы дамытуға жаңа серпін береді деп ойлаймыз және жоғарыда қарастырылған, мүгедектігі бар алғашқы астронавтар мен ғарыш туристері жақын болашақта «Байқоңыр» кешенінің аумағынан ұшырылса, Қазақстан үшін мақтан тұтатын оқиғаға айналары сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. United Nations Disability Inclusion Strategy / URL: <https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/> (access data: 10.07.2025)

2. Space for Persons with Disabilities / URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/space4personswithdisabilites/index.html> (access data: 10.07.2025)

3. Куликпаева М.Ж. Некоторые аспекты правового режима космического пространства // Вестник Института законодательства РК. – №4 (53). – 2018. – С.125-127

4. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 104-І «Қазақстан Республикасының Ай мен басқа аспан денелерін қоса отырып, ғарыш кеңістігін зерттеу және пайдалану бойынша мемлекеттердің қызметі қағидаттарына қатысты шартқа қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 105-І «Қазақстан Республикасының Айда және басқа аспан денелерінде мемлекеттердің қызметі туралы келісімге қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 106-І «Қазақстан Республикасының ғарышкерлерді құтқару, ғарышкерлерді қайтару және ғарышқа ұшырылған объектілерді қайтару туралы келісімге қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 107-І «Қазақстан Республикасының ғарыш объектілерінен келтірілген залал үшін халықаралық жауапкершілік туралы конвенцияға қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000107\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000107)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000107>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 108-І «Қазақстан Республикасының ғарыш кеңістігіне ұшырылатын объектілерді тіркеу туралы конвенцияға қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000108_/links\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000108_/links)(https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000108_/links) (қаралған күні: 10.07.2025).

5. Общая информация о Конвенции. Комитет по правам инвалидов / URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/crpd/background-convention> (қаралған күні: 10.07.2025).

6. Конвенция ООН о правах инвалидов / URL: <https://www.ohchr.org/ru/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (дата обращения: 10.07.2025).

7. Замечание общего порядка № 4 (2016) Комитета ООН по правам инвалидов / URL: <https://docs.un.org/ru/CRPD/C/GC/4> (қаралған күні: 10.07.2025)

8. The United Nations Disability Inclusion Strategy / URL: https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/assets/documentation/UN_Disability_Inclusion_Strategy_english.pdf (қаралған күні: 10.07.2025)

9. Первый астронавт с инвалидностью получил разрешение на полет на МКС / URL: <https://www.inbusiness.kz/ru/last/pervyj-astronavt-s-invalidnostyu-poluchil-razreshenie-na-polet-na-mks> (қаралған күні: 10.03.2025)

10. Впервые в космосе побывала женщина на инвалидной коляске (21 декабря 2025 года) URL: <https://forbes.kz/articles/vpervye-vkosmose-pobyvala-zhenshina-na-invalidnoy-kolyaske> (қаралған күні: 24.12.2025)

11. Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 528-IV «Ғарыш қызметі туралы» заңы / URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000528> (қаралған күні: 10.03.2025)

12. Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII «Әлеуметтік кодексі» / URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224/k23_224.htm (қаралған күні: 10.03.2025).

13. Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2024 жылғы 30 желтоқсандағы № 1143 «Қазақстан Республикасында 2025–2030 жылдарға арналған инклюзивті саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» қаулысы/ URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400001143> (қаралған күні: 10.03.2025)

References

1. United Nations Disability Inclusion Strategy / URL: <https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/> (access data: 10.07.2025)

2. Space for Persons with Disabilities / URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/space4personswithdisabilites/index.html> (access data: 10.07.2025)

3. Kulikpaeva M.ZH. Nekotorye aspekty pravovogo rezhima kosmicheskogo prostranstva // Vestnik Instituta zakonodatel'stva RK. – №4 (53). – 2018. – S.125-127

4. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 104-I «Қазақстан Республикасының Ая мен басқа аспан денелерін қоса отырып, ғарыш кеңістігін зерттеу және пайдалану бойынша мемлекеттердің қызметі қағидаттарына қатысты шартқа қосылу туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 105-I «Қазақстан Республикасының Аяда және басқа аспан денелерінде мемлекеттердің қызметі туралы келісімге қосылу туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 106-I «Қазақстан Республикасының ғарышкерлерді құтқару, ғарышкерлерді қайтару және ғарышқа ұшырылған об'ектілерді қайтару туралы келісімге қосылу туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 107-I «Қазақстан Республикасының ғарыш об'ектілерінен келтірілген залал үшін халықаралық жауапкершілік туралы конвенцияға қосылу туралы» Заңы /

URL:

<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000107>_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 108-І «Қазақстан Республикасының ғарыш кеңістігіне ұшырылатын об'ектілерді тиркеу туралы конвенцияға қосылуы туралы» Заңы / URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000108_/links (қаралған күні: 10.07.2025).

5. Obshchaya informatsiya o Konvencii. Komitet po pravam invalidov / URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/crpd/background-convention> (қаралған күні: 10.07.2025).

6. Konvenciya OON o pravah invalidov / URL: <https://www.ohchr.org/ru/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (data obrashcheniya: 10.07.2025).

7. Zamechanie obshchego poriyadka № 4 (2016) Komiteta OON po pravam invalidov / URL: <https://docs.un.org/ru/CRPD/C/GC/4> (қаралған күні: 10.07.2025)

8. The United Nations Disability Inclusion Strategy / URL: https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/assets/documentation/UN_Disability_Inclusion_Strategy_english.pdf (қаралған күні: 10.07.2025)

9. Pervyj astronaut s invalidnost'yu poluchil razreshenie na polet na MKS / URL: <https://www.inbusiness.kz/ru/last/pervyj-astronavi-s-invalidnostyu-poluchil-razreshenie-na-polet-na-mks> (қаралған күні: 10.03.2025)

10. Vpervye v kosmose pobyvala zhenshchina na invalidnoj kolyaske (21 dekabrya 2025 goda) URL: <https://forbes.kz/articles/vpervye-vkosmose-pobyvala-zhenshchina-nainvalidnoy-kolyaske> (қаралған күні: 24.12.2025)

11. Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 528-ІV «Ғарыш қызметі туралы» заңы / URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000528> (қаралған күні: 10.03.2025)

12. Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII «Әлеуметтік кодексі» / URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224/k23_224.htm (қаралған күні: 10.03.2025).

13. Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2024 жылғы 30 желтоқсандағы № 1143 «Қазақстан Республикасында 2025–2030 жылдарға арналған инклюзивті саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» қаулысы / URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400001143> (қаралған күні: 10.03.2025)

Түсті: 20.12.2025 Мақұлданды: 25.12.2025 Онлайн қолжетімді: 31.12.2025

MPNТИ 10.87.75

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-16-4-49-59>

Қазақстан Республикасының ғарыш саласын дамытудағы халықаралық ынтымақтастығының құқықтық негіздері

Қаражан Бекмырза Серікұлы

Философия докторы (PhD)

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы

Астана, Қазақстан

e-mail: karazhan_bs_3@enu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4927-9634>

Сауан Рабиға Жақыпқызы

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Академиялық мәселелер жөніндегі департаменті, Оқу үдерісін ұйымдастыру бөлімінің бас маманы

Астана, Қазақстан

e-mail: rsauan@mail.ru

Андатпа: Бүгінгі күде ғарышты және аспан денелерін зерттеу, ғарыштық технологияларды дамыту технологиялық тұрғыдан дамыған, озық мемлекеттердің және қаражаты көп жеке меншік компаниялардың қызығушылығына ілігіп отыр. Өз аумағында тарихи маңызы бар Байқоңыр ғарыш айлағының орналасуына байланысты аталмыш бағытта елеулі әлеуетке ие болып отырған Қазақстан Республикасының ғарыш саласын дамытуда халықаралық ынтымақтастықты оңтайлы ұйымдастыру шешуші рөл атқарады. Бұл мақалада Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын ғарышты бейбіт игерудегі мемлекеттік ынтымақтастықты реттейтін негізгі көпжақты және екіжақты халықаралық шарттар қарастырылып, халықаралық ынтымақтастықтың болжамды даму бағыттары зерттеледі. Мақалада Қазақстанның Ресей Федерациясымен және «Бәйтерек» ғарыштық зымыран кешенін әзірлеудегі басқа да негізгі серіктестермен ынтымақтастығына ерекше назар аударылады. Сондай-ақ, осы саладағы ұлттық заңнама мен халықаралық құқық арасындағы байланыс зерттеледі.

Түйін сөздер: халықаралық ғарыш құқығы, халықаралық ынтымақтастық, ғарыш қызметі, Қазақстан Республикасы, Байқоңыр ғарыш айлағы.

The legal basis of international cooperation of the Republic of Kazakhstan in the development of the space industry

Bekmyrza Karazhan

Doctor of Philosophy (PhD)

Senior lecturer of the Department of international law of L.N. Gumilyov ENU
Astana, Kazakhstan,

e-mail: karazhan_bs_3@enu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4927-9634>

Rabiga Sauan

Chief Specialist of the Department of Organization of the educational process,
Department of academic affairs of L.N. Gumilyov ENU

Astana, Kazakhstan

e-mail: rsauan@mail.ru

Abstract: Today, the exploration of outer space and celestial bodies, and the development of space technologies, are of interest to technologically advanced, leading countries and private companies with significant financial resources. Properly organized international cooperation plays a key role in the development of the Republic of Kazakhstan's space industry, which boasts significant potential in the field thanks to the presence of the historically significant Baikonur Cosmodrome. The article examines the main multilateral and bilateral international treaties regulating the interaction of states in the development of the space industry, to which the Republic of Kazakhstan is a party, and also explores possible areas for the development of international cooperation in the future. Particular attention is paid to Kazakhstan's cooperation with the Russian Federation and other key partners in the development of the Baiterek space rocket complex. The relationship between national legislation and international law in this area is also explored.

Keywords: international space law, international cooperation, space activities, Republic of Kazakhstan, Baikonur Cosmodrome.

Правовые основы международного сотрудничества Республики Казахстан в развитии космической отрасли

Каражан Бекмырза Серикович

Доктор философии (PhD)

Старший преподаватель кафедры международного права ЕНУ им. Л.Н. Гумилева

Астана, Казахстан

e-mail: karazhan_bs_3@enu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4927-9634>

Сауан Рабига Жакыпқызы

Главный специалист отдела организации учебного процесса департамента по академическим вопросам ЕНУ им. Л.Н. Гумилева

Астана, Казахстан

e-mail: rsauan@mail.ru

Аннотация: Сегодня исследование космического пространства и небесных тел, развитие космических технологий вызывают интерес технологически развитых, передовых государств и частных компаний с большим количеством финансовых средств. Грамотная организация международного сотрудничества играет ключевую роль в развитии космической отрасли Республики Казахстан, обладающей большим потенциалом в данном направлении благодаря наличию на своей территории исторически значимого космодрома Байконур. В статье рассматриваются основные многосторонние и двусторонние международные договоры, регулирующие взаимодействие государств в сфере развития космической отрасли, участником которых является Республика Казахстан, а также исследуются возможные направления развития международного сотрудничества в будущем. Особое внимание уделено вопросу сотрудничества Казахстана с Российской Федерацией и другими ключевыми партнерами в направлении развития космического ракетного комплекса «Байтерек». Определена взаимосвязь национального законодательства и норм международного права в рассматриваемой отрасли.

Ключевые слова: международное космическое право, международное сотрудничество, космическая деятельность, Республика Казахстан, космодром Байконур.

Кіріспе. XX ғасырдың екінші жартысынан бастап ғарышты бейбіт бағытта игеру, аспан денелерін ғылыми тұрғыда зерттеу бағытында елдер арасында халықаралық ынтымақтастық арта түсті. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы ғарыш саласының мемлекеттер үшін стратегиялық маңызын одан да арттыра түсті. Бүгінгі күнде ғарыш технологиялары халықаралық байланыс, навигация, климаттық мониторинг, табиғи ресурстарды басқару, жануарлардың трансшекаралық миграциясы, трансшекаралық өзендерді бақылау және төтенше жағдайлардың алдын алу сияқты маңызды бағыттарда кеңінен қолданылады. Осыған байланысты ғарыш қызметінің дамуы, оның халықаралық, трансшекаралық мәселелерді шешуге байланысты кеңінен қолданылуы халықаралық құқықтық реттеуді және мемлекеттер арасындағы тығыз ынтымақтастықты талап етеді.

Қазақстан Республикасының ғарыш кеңістігін халықаралық игерудегі рөлі ерекше. Әлемдегі алғашқы және ең ірі ғарыш айлақтарының бірі – Байқоңыр ғарыш айлағының ел аумағында орналасуы аталмыш салада оның халықаралық аренада маңызын арттырып, ғарыш державаларының қатарында стратегиялық әріптеске айналуына септігін тигізді. Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан Республикасы өз алдына дербес ғарыштық қызметті дамыту саясатын жүргізіп, аталмыш саланы ұлттық экономиканың және ғылыми әлеуеттің басым бағыттарының бірі ретінде айқындады және халықаралық ынтымақтастыққа негізделген даму моделін қалыптастырды. Еліміз 2005 жылы ғарыш

саласындағы өзінің ұлттық компаниясын құрды, бірқатар алыс және жақын шетелдік серіктестермен бірлесіп, жасанды жер серіктерін құрастырып, орбитаға ұшырды, өз аумағында отандық және шетелдік космонавттарды көп рет қарсы алды, ендігі кезекте «Союз-5/Сұңқар» зымыран-тасығышының көмегімен ғарышқа отандық және шетелдік жүктерді жеткізуді жоспарлап отыр. Бұл өз кезегінде ғарыш қызметін ұлттық және халықаралық деңгейде құқықтық реттеуді қажет етеді.

Қазақстан Республикасының ғарыш саласындағы халықаралық ынтымақтастығы жоғары деңгейде тәжірибелік маңызға ие болғанымен, оның құқықтық аспектілері одан да әрі зерттеуді, және Қазақстанның ұлттық мүдделері тұрғысынан халықаралық шарттардың қолданылуы, екіжақты келісімдердің ерекшеліктері және олардың ұлттық заңнамамен арақатынасы терең әрі жан-жақты талдауды қажет етеді. Сонымен қатар, соңғы жылдары ғарыш қызметін коммерцияландыру, аталмыш бағытқа жеке сектордың қатысуы және экологиялық, ақпараттық, ұлттық қауіпсіздік мәселелерінің күшеюіне байланысты туындауы мүмкін жаңа құқықтық проблемалар құқық мамандарының назарында болуы керек деп санаймыз.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу жұмысының аясында Қазақстанның ғарыш саласын дамыту бағытындағы халықаралық шарттарға қатысуының құқықтық салдарлары, сондай-ақ халықаралық жауапкершілік пен міндеттемелердің орындалу ерекшеліктері зерделенді. Халықаралық ғарыш құқығының қалыптасуы мен дамуына ықпал еткен теориялық еңбектер мен ғылыми жарияланымдар және Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасы мен мемлекеттік бағдарламалық құжаттардың халықаралық нормалармен ұштасуы мақалада қамтылған.

Қарастырылып отырған жұмыста бірқатар ғарыш саласын дамытудағы халықаралық-құқықтық актілерге шолу жасалынған. Олардың қатарына 1967 жылғы Мемлекеттердің Айды және басқа да аспан денелерін қоса алғанда, ғарыш кеңістігін зерттеу және пайдалану жөніндегі қызметінің принциптері туралы шарт, 1972 жылғы Ғарыш объектілері келтірген зиян үшін халықаралық жауапкершілік туралы конвенция, 1975 жылғы Ғарыш кеңістігіне ұшырылатын объектілерді тіркеу туралы конвенция және басқа да әмбебап халықаралық құжаттар кіреді. Сонымен қатар зерттеу барысында Қазақстан Республикасының «Ғарыш қызметі туралы» Заңы, Қазақстан мен Ресей Федерациясы арасындағы Байқоңыр ғарыш айлағын жалға беру туралы келісім, мемлекеттік стратегиялық және салалық бағдарламалар, уәкілетті мемлекеттік органдардың ресми статистикалық деректері мен есептері пайдаланылды.

Зерттеу барысында салыстырмалы-құқықтық әдіс әртүрлі мемлекеттердің ғарыш саласын құқықтық реттеу тәсілдерін салыстыру үшін қолданылды. Әдістемелік негіз ретінде салыстырмалы-құқықтық, формальды-құқықтық және жүйелік талдау әдістері қолданылды. Жұмыстың кей бөліктеріне керекті көп мағлұматты қамтитын ақпарат көздеріне аналитикалық талдауларды жүргізу барысында жасанды интеллект (ChatGPT) көмегі қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау. Қазақстан Республикасының ғарыш саласындағы халықаралық ынтымақтастығы күрделі, бірнеше деңгейден тұратын құқықтық реттеу жүйесіне негізделген. Бұл жүйе халықаралық жария құқық нормаларын, екіжақты және көпжақты шарттарды, сондай-ақ ұлттық заңнама нормаларын қамтиды. Бұл аталмыш саладағы елдің халықаралық міндеттемелерін орындаумен қатар, ұлттық мүдделерді қорғауға және ғарыш саласын тұрақты дамытуға бағытталған.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстанның Біріккен Ұлттар Ұйымы аясында қабылданған негізгі халықаралық ғарыш шарттарына қатысуы ұлттық ғарыш саясатының құқықтық бағдарын айқындайтынын көрсетті. Атап айтқанда, 1967 жылғы Мемлекеттердің Айды және басқа да аспан денелерін қоса алғанда, ғарыш кеңістігін зерттеу және пайдалану жөніндегі қызметінің принциптері туралы шартта [1] бекітілген ғарыш кеңістігінің «бүкіл адамзаттың игілігі» ретіндегі мәртебесі, оны ұлттық иемденуге тыйым салу және бейбіт мақсатта пайдалану қағидаттары Қазақстан Республикасының ғарыш қызметіне қатысты барлық стратегиялық және нормативтік құжаттарында көрініс тапқан. Конвенцияның 1-бабында «Мемлекеттер Айды және басқа аспан денелерін зерттеудегі халықаралық ынтымақтастыққа жәрдемдеседі және қолдайды», - делінген [1]. Қазақстанның жоғарыда айтылған халықаралық бастамалары осы ережені берік ұстанатындығын көрсетеді. Бұл қағидаттар Қазақстанның ғарыш саласындағы халықаралық беделін нығайтуға және сенімді әріптес ретіндегі рөлін арттыруға ықпал етеді. Аталмыш құжатқа Қазақстан Республикасы 1997 жылы қосылды [2].

1972 жылғы Ғарыш объектілері келтірген зиян үшін халықаралық жауапкершілік туралы конвенцияны талдау нәтижесінде Қазақстан үшін абсолюттік жауапкершілік институтының ерекше маңызға ие екендігі анық. Конвенцияның 12-бабында «келтірілген залал үшін өтемақы халықаралық құқық және әділдік принциптеріне сәйкес айқындалады», - деп көрсетілгендігін атап өткен жөн [3]. Аталмыш конвенцияға еліміз 1997 жылы қосылған. Ел аумағында Байқоңыр ғарыш айлағының орналасуы Қазақстанды ғарыш қызметінен туындауы мүмкін экологиялық, техникалық және құқықтық тәуекелдерге тікелей қатысушы мемлекетке айналдырады. Осы тұрғыда зерттеу нәтижелері Қазақстанның ұлттық заңнамасында экологиялық қауіпсіздік пен тәуекелдерді басқару мәселелерін халықаралық стандарттарға сай жетілдіру қажеттілігін көрсетті. Бұрынғы зерттеулерде ғарыш қызметінің экологиялық салдары жиі қозғалғанмен, Қазақстан жағдайында бұл мәселе көбіне декларативті деңгейден көтерілмеді. Қызылорда облысында зымырандардың құлауына байланысты орын алып жатқан экологиялық зардаптарды ескеретін болсақ, осы бағытта эффективті құқықтық тетіктерді енгізу ұсыныстарын қарастырған жөн деп есептейміз.

1975 жылғы Ғарыш кеңістігіне ұшырылатын объектілерді тіркеу туралы конвенция аясында жүргізілген сараптама нәтижелері Қазақстанның халықаралық есептілік пен ашықтық қағидаттарын берік ұстанатынын

айқындады [4]. Ұлттық ғарыш объектілерінің тіркелуі және Біріккен Ұлттар Ұйымына тиісті ақпараттың ұсынылуы халықаралық ғарыш қызметінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған іс-әрекеттер. Еліміз тарихта ұшырған 3 жасанды жер серіктерін (KazSat-1, KazSat-2, KazSat-3) аталмыш ережелерге сай тіркеуден өткізіп, бүгінгі таңда қолданыста тәжірибе иемденіп жатыр. Бұл Қазақстанның халықаралық тәжірибеге сәйкес әрекет ететінін көрсетіп, бірқатар дамушы мемлекеттермен салыстырғанда институционалдық тұрғыдан алға шыққанын көрсетеді.

Байқоңыр ғарыш айлағының құқықтық режимін реттейтін Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы келісімдердің халықаралық ынтымақтастықтағы алатын орны ерекше. Екі ел ғарыш айлағын бірлесіп қолдану мәселелеріне байланысты 62 екіжақты халықаралық келісімшарт жасасқан [5]. 1994 жылғы жалға беру туралы келісім мен оған қосымша хаттамалар Қазақстанның егемендігі, юрисдикциясы және экологиялық қауіпсіздігі мәселелерін күрделі құқықтық теңгерім негізінде шешуге бағытталған. 2004 жылы екі ел Байқоңыр ғарыш айлағын жалға беру мерзімін 2050 жылға дейін создыртты. Ресей Федерациясының шығысындағы «Восточный» ғарыш айлағын құрастыруына байланысты, соған орай ұшырулардың басым бөлігі сол жақтан атқарлатындығына байланысты аталмыш мерзім қысқаруы да мүмкін деп есептейміз. Сол себепті, біз мұра болып қалған өте қажетті ғарышты инфрақұрылымды тиімді пайдаланудың жолдарын қарастырғанымыз жөн. Әрине, осы жылдарда пайдаланудағы тәуекелдер ескеріліп, жергілікті халықтың қауіпсіздігі қамтамасыз етілуі, олардың экологиялық құқықтарын шектелмеуі басты назарда болуы тиіс.

Бүгінгі күнде екі ел ғарыш аймақтың инфрақұрылымын пайдаланып, «Бәйтерек» ғарыш зымыран кешенін дамытуға тырысып жатыр. Бұл жобаның бастауы 2004 жылы екі ел басшыларының Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасында «Байқоңыр» кешенін тиімді пайдалану туралы келісімшарт жасасып, 2005 жылы Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы «Байқоңыр» ғарыш айлағында «Бәйтерек» ғарыш зымыран кешенін құру туралы келісімінен [6] санақ алады. Жақында мемлекет басшысы аталмыш заңға түзетулер енгізу туралы хаттамаға қол қойып, 2027 жылға дейін «Бәйтерек» ғарыш зымыран кешенінен «Союз-5» тасымалдағыш зымыранының кемінде үш сынақтық ұшырылуын жүзеге асырылуы және 2028 - 2039 жылдар аралығы кезеңінде жылына кемінде үш рет ұшыру «Бәйтерек» ғарыш зымыран кешенінен «Союз-5» тасымалдағыш зымыранымен және оның ықтимал модификацияларымен ғарыш аппараттарын орбиталарға шығару бойынша тапсырыстар орналастыру жоспарланып отыр [7].

Аймақтық және институционалдық ынтымақтастықты талдау нәтижелері Қазақстанның ғарыш саласында көпвекторлы саясат ұстанатынын көрсетті. Еуропалық ғарыш агенттігімен, ТМД елдерімен және басқа да халықаралық ұйымдармен әріптестік технология трансфертіне, ғылыми зерттеулерге және кадрлық әлеуетті дамытуға мүмкіндік береді [8]. Бұл тұрғыда алынған нәтижелер

халықаралық тәжірибеде кең таралған кооперациялық модельдермен үндес келеді. Мәселен, Еуропа елдерінің бірлескен ғарыш бағдарламаларымен салыстырғанда, Қазақстанның қатысуы әлі де шектеулі болғанымен, институционалдық негіздің қалыптасуы болашақта интеграцияны тереңдетуге жағдай жасайды.

Ұлттық заңнама мен халықаралық құқық нормаларының өзара байланысын талдау нәтижелері Қазақстан Республикасының «Ғарыш қызметі туралы» Заңы халықаралық міндеттемелерді имплементациялаудың негізгі құралы екенін көрсетті. Заңда халықаралық жауапкершілік, қауіпсіздік және лицензиялау мәселелерінің көрініс табуы халықаралық құқықтың тікелей немесе жанама қолданылуына мүмкіндік береді [9]. Дегенмен, салыстырмалы талдау көрсеткендей, кейбір дамыған мемлекеттердің заңнамасымен салыстырғанда, жеке сектордың қатысуын реттеу және ғарыш қызметін коммерцияландыруға қатысты нормалар әлі де жетілдіруді қажет етеді. Жалпы еліміз тәуелсіздігін алғаннан кейін ғарыш қызметін қолдау мақсатында төрт мемлекеттік бағдарлама қабылданған. Аталмыш бағдарламалардың олқылықтары Ж. Медеуовтың еңбегінде көрсетілген [10].

Зерттеу нәтижелері ғарыш қызметін коммерцияландыру үрдісінің Қазақстан үшін жаңа құқықтық сын-қатерлер туындататынын айқындады. Жеке компаниялардың ғарыш қызметіне қатысуы халықаралық жауапкершілік мәселесін күрделендіріп, ғарыш қоқысы, деректерді қорғау және киберқауіпсіздік сияқты жаңа проблемаларды алға тартады. Бұл мәселе алдыңғы зерттеулерде жалпы сипатта қарастырылғанымен, Қазақстан контекстінде жүйелі құқықтық талдау жеткіліксіз болған. Осы зерттеу аталған мәселелерді ұлттық құқықтық саясатты жетілдіру қажеттілігімен байланыстыра отырып талқылайды.

Қазақстан Республикасының ғарыш саласындағы халықаралық ынтымақтастығы жалпы алғанда тиімді құқықтық негізге ие, алайда ғарыш қызметінің жаһандық трансформациясы жағдайында бұл негізді үздіксіз жаңғырту қажет. Халықаралық тәжірибемен салыстырмалы талдау Қазақстанның ғарыш құқығы саласында эволюциялық даму жолын таңдағанын және халықаралық стандарттарға бейімделу әлеуетінің жоғары екенін көрсетеді. Бұл зерттеу нәтижелері Қазақстанның ғарыш саясатын құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіруге және болашақ ғылыми ізденістерге әдіснамалық негіз бола алады. Қазақстанның «KazSat», «KazEOSat» және басқа да спутниктік жобалары халықаралық әріптестік негізінде жүзеге асырылып, елдің телекоммуникация, экология және қауіпсіздік салаларындағы мүмкіндіктерін кеңейтті. Атап айтқанда, аталмыш спутниктер жерді қашықтан зондтауға мүмкіндік береді [11].

Қорытынды. Қазақстан Республикасының ғарыш саласындағы халықаралық ынтымақтастығы тиімді құқықтық базаға ие, алайда ғарыш қызметін коммерцияландыру, жеке сектордың белсенді қатысуы және экологиялық қауіпсіздік мәселелерінің күшеюі жағдайында бұл базаны одан әрі жетілдіру қажеттілігі туындап отыр. Әсіресе жеке ғарыш компанияларының

жауапкершілігі, ғарыш қоқысы және деректерді қорғау салаларында ұлттық құқықтық реттеуді халықаралық тәжірибеге сәйкес жаңғырту маңызды.

Қарастырылып отырған жұмыстағы мәселелер Қазақстан Республикасының ғарыш саласындағы мемлекеттік саясатын құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіруде, халықаралық шарттарды қолдану тәжірибесін жүйелеуде және нормативтік-құқықтық актілерді жаңартуда ескерілуі керек деп санаймыз. Зерттеу қорытындылары халықаралық ғарыш құқығы саласындағы оқу курстарында, ғылыми-зерттеу жұмыстарында және қолданбалы құқықтық талдауларда қолдануға жарамды.

Болашақ зерттеулер үшін ғарыш қызметінің цифрлануы, жеке сектордың халықаралық-құқықтық жауапкершілігі, ғарыш экологиясы және аймақтық ғарыш ұйымдары шеңберіндегі ынтымақтастық мәселелерін тереңдетіп зерделеу перспективалы бағыттар ретінде ұсынылады. Бұл бағыттар Қазақстан Республикасының ғарыш саласын тұрақты және қауіпсіз дамытуға құқықтық негіз қалыптастыруға ықпал етеді.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Бұл зерттеу арнайы қаржыландырусыз жүргізілді.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекеттердің Айды және басқа да аспан денелерін қоса алғанда, ғарыш кеңістігін зерттеу және пайдалану жөніндегі қызметінің принциптері туралы шарт [Электронды ресурс] БҰҰ ресми сайты, URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/outer_space_governing.shtml (қаралған уақыты: 24.12.2025)

2. Мемлекеттердің Айды және басқа да аспан денелерін қоса ғарыш кеңістігін зерттеу және пайдалану жөніндегі қызметінің принциптері туралы шартқа Қазақстан Республикасының қосылуы туралы Қазақстан Республикасының Заңы [Электронды ресурс] «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000104> (қаралған уақыты: 24.12.2025)

3. Ғарыш объектілері келтірген зиян үшін халықаралық жауапкершілік туралы конвенцияға Қазақстан Республикасының қосылуы туралы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы N 107 Заңы [Электронды ресурс] «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000107> (қаралған уақыты: 24.12.2025)

4. Ғарыш кеңістігіне жіберілген объектілерді тіркеу туралы конвенцияға Қазақстан Республикасының қосылуы туралы Қазақстан Республикасының Заңы [Электронды ресурс] «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000108> (қаралған уақыты: 24.12.2025)

5. Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы "Байқоңыр" кешенін жалға беру Шартын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 17 сәуірдегі N 2195 Жарлығы [Электронды ресурс] «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002195_/links (қаралған уақыты: 24.12.2025)

6. Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы «Байқоңыр» ғарыш айлағында «Бәйтерек» ғарыш зымыран кешенін құру туралы келісімді бекіту туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 21 қазандағы N 82 Заңы [Электронды ресурс] «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000082_ (қаралған уақыты: 24.12.2025)

7. Черненко Л., Когда запустят «Байтерек»: Токаев подписал закон [Электронды ресурс] URL: <https://www.zakon.kz/pravo/6491417-kogda-zapustyat-bayterek-tokaev-podpisal-zakon.html> (дата обращения: 24.12.2025)

8. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының ғарыш кеңістігін бейбіт мақсаттарда зерттеу және пайдалану саласындағы ынтымақтастық туралы конвенциясын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 27 тамыздағы № 138 Жарлығы [Электронды ресурс] «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1900000138> (қаралған уақыты: 24.12.2025)

9. Ғарыш қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 528-IV Заңы [Электронды ресурс] «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000528> (қаралған уақыты: 24.12.2025)

10. Медеуов Ж., Государственная политика Казахстана в космической отрасли: от реализации программ развития к формированию институциональной памяти отрасли // Gumilyov Journal of History. 2022. №3 (140). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennaya-politika-kazahstana-v-kosmicheskoy-otrasli-ot-realizatsii-programm-razvitiya-k-formirovaniyu-institutsionalnoy> (дата обращения: 24.12.2025).

11. Зукай, Ж., & Акшалова, Р. (2025). Жерді қашықтан зондтауды халықаралық-құқықтық реттеудің кейбір мәселелері: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-15-3-40-49>. *Еуразия халықаралық құқық журналы*, 15(3), 40–49. Retrieved from <https://eajil.enu.kz/index.php/main/article/view/156>

References

1. Memleketterdiñ Aidy jäne basqa da aspan denelerin qosa alğanda, ğaryş keñistigin zertteu jäne paidalanu jönindegi qyzmetiniñ prinsipteri turaly şart [Elektrondy resurs] BÜÜ resmi saity, URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/outer_space_governing.shtml (qaralğan uaqyty: 24.12.2025)

2. Memleketterdiñ Aidy jäne basqa da aspan denelerin qosa ğarys keñistigin zertteu jäne paidalanu jönindegi qyzmetiniñ prinsipteri turaly şartqa Qazaqstan Respublikasynyñ qosyluy turaly Qazaqstan Respublikasynyñ Zañy [Elektrondy resurs] «Ädilet» Qazaqstan Respublikasy normativtik qūqyqtyq aktileriniñ aqparattyq-qūqyqtyq jüiesi URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000104> (qaralğan uaqyty: 24.12.2025)

3. Ğarys obektleri keltirgen zian üşin halyqaralyq jauapkerşilik turaly konvensiağa Qazaqstan Respublikasynyñ qosyluy turaly Qazaqstan Respublikasynyñ

1. 1997 jylğy 15 mamyrdağy N 107 Zañy [Elektrondy resurs] «Ädilet» Qazaqstan Respublikasy normativtik qūqyqtyq aktileriniñ aqparattyq-qūqyqtyq jüiesi URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000107> (qaralğan uaqyty: 24.12.2025)

4. Ğarys keñistigine jiberilgen obektilderdi tirkeu turaly konvensiağa Qazaqstan Respublikasynyñ qosyluy turaly Qazaqstan Respublikasynyñ Zañy [Elektrondy resurs] «Ädilet» Qazaqstan Respublikasy normativtik qūqyqtyq aktileriniñ aqparattyq qūqyqtyq jüiesi URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000108> (qaralğan uaqyty: 24.12.2025)

5. Qazaqstan Respublikasynyñ Ükimeti men Resei Federasiasynyñ Ükimeti arasyndağy "Baiqoñyr" keşenin jalğa beru Şartyn bekıtu turaly Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 1995 jylğy 17 säuirdegi N 2195 Jarlyğy [Elektrondy resurs] «Ädilet» Qazaqstan Respublikasy normativtik qūqyqtyq aktileriniñ aqparattyq-qūqyqtyq jüiesi URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002195/_links (qaralğan uaqyty: 24.12.2025)

6. Qazaqstan Respublikasynyñ Ükimeti men Resei Federasiasynyñ Ükimeti arasyndağy «Baiqoñyr» ğarys ailağynda «Bäiterek» ğarys zymyran keşenin qūru turaly kelisimdi bekıtu turaly Qazaqstan Respublikasynyñ 2005 jylğy 21 qazandağy N 82 Zañy [Elektrondy resurs] «Ädilet» Qazaqstan Respublikasy normativtik qūqyqtyq aktileriniñ aqparattyq-qūqyqtyq jüiesi URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000082> (qaralğan uaqyty: 24.12.2025)

7. Chernenko L., Kogda zapustät «Baiterek»: Tokaev podpisal zakon [Elektrondy resurs] URL: <https://www.zakon.kz/pravo/6491417-kogda-zapustyat-baiterek-tokaev-podpisal-zakon.html> (data obraşenia: 24.12.2025)

8. Täuelsız Memleketter Dostastyğynyñ ğarys keñistigin beibit maqsattarda zertteu jäne paidalanu salasyndağy yntymaqtastyq turaly konvensiasyn bekıtu turaly Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2019 jylğy 27 tamyzdağy № 138 Jarlyğy [Elektrondy resurs] «Ädilet» Qazaqstan Respublikasy normativtik qūqyqtyq aktileriniñ aqparattyq-qūqyqtyq jüiesi URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1900000138> (qaralğan uaqyty: 24.12.2025)

9. Ğarys qyzmeti turaly Qazaqstan Respublikasynyñ 2012 jylğy 6 qañtardağy № 528-IV Zañy [Elektrondy resurs] «Ädilet» Qazaqstan Respublikasy normativtik qūqyqtyq aktileriniñ aqparattyq-qūqyqtyq jüiesi URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000528> (qaralğan uaqyty: 24.12.2025)

10. Medeuov J., Gosudarstvennaia politika Kazahstana v kosmicheskoi otrasli: ot realizasii program razvitia k formirovaniu institusionälnoi pamäti otrasli //

Gumilyov Journal of History. 2022. №3 (140). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennaya-politika-kazahstana-v-kosmicheskoy-otrasli-ot-realizatsii-programm-razvitiya-k-formirovaniyu-institutsionalnoy> (data obraşenia: 24.12.2025).

11. Zukai, J., & Akşalova, R. (2025). Jerdı qaşyqtan zondtaudy halyqaralyq-qūqyqtyq retteudıñ keibır мәseleleri: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-15-3-40-49>. Eurazia halyqaralyq qūqyq jurnaly, 15(3), 40–49. Retrieved from <https://eajil.enu.kz/index.php/main/article/view/156>

Түсті: 20.12.2025 Мақұлданды: 25.12.2025 Онлайн қолжетімді: 31.12.2025

MPНТИ 10.87.17

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-16-4-60-70>

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік қолдау мен қорғаудың халықаралық-құқықтық бастамалары мен Қазақстан Республикасында жүзеге асырылуы

Ергалимова Ақбопе Нұрмұханбетқызы

Халықаралық құқық магистрі,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті докторанты,

Астана қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: akbope_80kz@mail.ru

Аңдатпа: Мақалада мүмкіндігі шектеулі балаларды қоса алғанда, мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік және құқықтық қорғаудың халықаралық-құқықтық тетіктерінің қалыптасуы мен дамуы жан-жақты қарастырылады. Авторлар Еуропалық мемлекеттердегі мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды әлеуметтік қорғау ерекшеліктеріне талдау жасап, бұл бағыттың одан әрі даму эволюциясын айқындайды. Атап айтқанда, зерттеу барысында Адам құқықтары жөніндегі Халықаралық Билль, мүгедектерге қатысты Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасы, мүгедектерді тең мүмкіндіктермен қамтамасыз етудің біртекті ережелері, сондай-ақ 2008 жылғы 3 наурызда қабылданған БҰҰ-ның Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясы сияқты негізгі халықаралық құқықтық актілерге ғылыми шолу жасалған.

Мақалада аталған халықаралық құжаттар негізінде Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-құқықтық қорғау және қолдау саласында жүзеге асырылған іс-шаралар кешеніне талдау жүргізіледі. Зерттеу нәтижесінде елімізде мүгедектігі бар тұлғалардың құқықтарын қамтамасыз ету және инклюзивті қоғам қалыптастыруға бағытталған мемлекеттік саясаттың құқықтық, институционалдық және әлеуметтік тетіктері айқындалған.

Түйін сөздер: мүмкіндігі шектеулі адам, Адам құқықтары жөніндегі Халықаралық Билль, мүгедектерге қатысты Дүниежүзілік іс қимыл Бағдарламасы, мүгедектерді теңдей мүмкіндіктермен қамтамасыз етудің біртекті ережелері, Мүгедектердің құқықтары жөніндегі Конвенция, техникалық көмекші құралдар, қолжетімді орта, Ұлттық Жоспар.

International legal initiatives for social support and protection of children with disabilities and their implementation in the Republic of Kazakhstan

Yergalimova Akbope

Master of International Law

Doctoral student of the L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Republic of Kazakhstan
E-mail: akbope_80kz@mail.ru

Abstract: The article examines the formation and development of international frameworks for the social and legal protection of persons with disabilities, including children with disabilities. The authors analyze the specific features of social protection for persons with disabilities in European countries and trace the further evolution of this field. In particular, the study provides a comprehensive overview of key international legal instruments such as the International Bill of Human Rights, the World Programme of Action Concerning Disabled Persons, the general provisions on the equal chances for People with Disabilities, and the UN Convention on the Rights of People with Disabilities adopted on March 3, 2008, which continues to play a crucial role in ensuring the rights of people with disabilities today.

Based on these international documents, the article analyzes the set of measures implemented in the Republic of Kazakhstan aimed at the social and legal protection and support of children with disabilities. The research identifies the main legal, institutional, and social mechanisms developed in Kazakhstan to ensure the rights of persons with disabilities and to promote the formation of an inclusive society.

Keywords: person with disabilities, International Bill of Human Rights, World Programme of Action Concerning Disabled Persons, General provisions on the equal chances for People with Disabilities, Convention on the Rights of People with Disabilities, technical means, accessible environment, National Plan.

Международно-правовые инициативы по социальной поддержке и защите детей с ограниченными возможностями и их реализация в Республике Казахстан

Ергалимова Ақбопе Нұрмұханбетқызы

Магистр международного права

Докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева,

г. Астана, Республика Казахстан

E-mail: akbope_80kz@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются процессы формирования и развития международно-правовых механизмов социально-правовой защиты лиц с ограниченными возможностями, включая детей с инвалидностью. Авторы анализируют особенности системы социальной защиты инвалидов в европейских странах и прослеживают дальнейшую эволюцию данного направления. В частности, проводится обзор основных международных правовых актов, таких как Международный билль о правах человека, Всемирная программа действий в отношении инвалидов, Стандартные правила

предоставления равноправных возможностей для инвалидов, а также Конвенция ООН о правах инвалидов, принятая 3 марта 2008 года, которая и сегодня сохраняет важное значение в обеспечении прав лиц с инвалидностью.

На основе указанных международных документов проводится анализ комплекса мер, реализованных в Республике Казахстан в области социально-правовой поддержки и защиты детей с инвалидностью. В результате исследования выявлены основные правовые, институциональные и социальные механизмы, направленные на обеспечение прав лиц с инвалидностью и формирование инклюзивного общества в Казахстане.

Ключевые слова: лицо с ограниченными возможностями, Международный билль о правах человека, Всемирная программа действий в отношении инвалидов, Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов, Конвенция о правах инвалидов, технические средства, доступная среда, Национальный план.

Кіріспе.

Мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік қорғау саласының қалыптасуы мен дамуы түрлі мемлекеттің өзіндік тарихи, әлеуметтік және экономикалық, құқықтық ерекшеліктерімен дараланады. Елдің әлеуметтік қорғау жүйесі оның индустриялық даму деңгейіне, экономикалық әлеуетіне және қоғамдық қатынастардың өркендеу үдерісіне тәуелді түрде қалыптасады.

Еуропаның бірқатар мемлекеттерінде мүмкіндігі шектеулі адамдарды әлеуметтік қолдау мен қорғау жөніндегі алғашқы заңнамалық негіздер екінші дүниежүзілік соғысқа дейінгі кезеңде қабылданған. Бұл құжаттар, негізінен, соғыс ардагерлері мен әлеуметтік тұрғыдан әлсіз топтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған шаралар кешенін қамтыды.

Дегенмен, кейбір мемлекеттерде мүмкіндігі шектеулі адамдарды әлеуметтік қолдау мен оңалту жүйесін құру тек екінші дүниежүзілік соғыстан кейін ғана жүзеге аса бастады. Осы кезеңнен бастап мүгедектердің қоғамға қайта бейімделуін қамтамасыз ететін арнайы құқықтық және институционалдық тетіктер енгізілді.

Мүмкіндігі шектеулі жандар адамзатқа тән негізгі құқықтарды тең негізде, арнайы қорғау шараларынсыз жүзеге асыруға қабілетті деген тұжырымдама ХХ-ғасырдың 70-жылдарының соңына дейін басым болды. Көпшілік мемлекеттердің ұстанымы бойынша, Адам құқықтары жөніндегі халықаралық билльде бекітілген «кемсітушілікке жол бермеу» мен «адамның қадір-қасиетіне құрметпен қарау» қағидалары [1] мүгедектігі бар жандардың құқықтарын толыққанды іске асыру үшін жеткілікті деп есептелді.

Алайда, халықаралық тәжірибе мүгедектік мәселесінің күрделі және көп қырлы екендігін көтерумен ғана шектелмей, мүгедектігі бар жандардың құқықтарын іске асырудың жетілмеген тұстарын айқындап, олардың құқықтарын қорғаудың жеке, дербес құқықтық жүйесін құрудың объективті қажеттілігін де көрсетті.

Материалдар мен тәсілдер (Materials and methods).

Зерттеудің теориялық және нормативтік негізін мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқықтарын қорғау мен әлеуметтік қамтамасыз етудің халықаралық-құқықтық құжаттары құрайды. Атап айтқанда, зерттеу барысында адам құқықтары жөніндегі Халықаралық Билль, 1982 жылғы 3 желтоқсандағы БҰҰ-ның мүгедектерге қатысты Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасы, 1993 жылғы 20 желтоқсанда қабылданған мүгедектерді теңдей мүмкіндіктермен қамтамасыз етудің біртекті Ережелері, сондай-ақ 2008 жылғы 3 наурызда қабылданған БҰҰ-ның мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясы пайдаланылды.

Аталған халықаралық актілер мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету, әлеуметтік теңдік пен инклюзия қағидаттарын дамыту жөніндегі жаһандық саясаттың қалыптасуында айрықша рөл атқарады және Қазақстан Республикасының әлеуметтік заңнамасының дамуына да елеулі ықпал етті.

Зерттеу нәтижелерінің ғылыми негізділігі мен сенімділігін қамтамасыз ету мақсатында диалектикалық зерттеу әдісі, салыстырмалы-құқықтық талдау, жүйелік-құрылымдық тәсіл, сондай-ақ тарихи-құқықтық талдау әдісі қолданылды. Бұл әдістер халықаралық және ұлттық құқықтық нормалардың өзара байланысын, әлеуметтік саясаттың даму эволюциясын және мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қорғау саласындағы заманауи үрдістерді кешенді түрде зерделеуге мүмкіндік берді.

Талқылау.

Мүгедектік және мүгедектердің құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы алғашқы халықаралық деңгейдегі маңызды қадам — мүгедектерге қатысты Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасының қабылдануы болып табылады [2]. Бағдарлама қабылданғанға дейін мүгедектік мәселесіне бағытталған мемлекеттік әлеуметтік саясат, негізінен, медициналық сипаттағы шаралармен шектеліп, мүгедектікке алып келетін себептердің алдын алу мен оңалтуға басымдық берді.

Бағдарламада мүгедектердің қоғамдық өмірге толық және теңдей қатысуы мен дамуын қамтамасыз етуге бағытталған мақсаттар мен міндеттер айқындалды. Бұл халықаралық қауымдастықтың мүгедектік мәселесіне деген көзқарасының түбегейлі өзгергенін және оны тек медициналық тұрғыдан ғана емес, әлеуметтік және құқықтық аспектілерде кешенді түрде қарастырудың қажеттілігін мойындағанын көрсетті.

Бағдарламаның негізгі мақсаты — мүгедектіктің алдын алу, еңбек ету қабілетін қалпына келтіру, мүгедек жандардың әлеуметтік тұрғыда лайықты өмір сүру деңгейі мен жеке тұлға ретінде дамуларына тең жағдайлар иеленулеріне бағытталған тиімді шараларды ілгерілету болды. Бұл бағыттар қоғамдағы барлық адамдар үшін тең өмір сүру мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық дамудың нәтижесінде өмір сүру деңгейінің жақсаруына барша азаматтардың тең үлес қосуына ықпал етуді көздеді.

Бағдарламада белгіленген қағидаттар барлық мемлекеттерге, олардың даму деңгейіне қарамастан, бірдей дәрежеде қолданылуы тиіс деп танылды.

Бағдарлама мүгедектігі бар адамдардың біртекті әлеуметтік топ еместігін атап өтті. Мысалы, психикалық ауруға шалдыққан немесе ақыл-ойы кем жандар, көру, есту, сөйлеу қабілеті бұзылған тұлғалар, сондай-ақ қозғалыс мүмкіндігі шектеулі немесе денсаулығына байланысты еңбекке қабілетсіз адамдар әртүрлі сипаттағы әлеуметтік және физикалық кедергілерге тап болуы мүмкін. Осыған байланысты мүше мемлекеттерге мүгедектер үшін мүмкіндіктерді теңестіруді қамтамасыз ету міндеті жүктелді.

Мүмкіндіктерді теңестіру ұғымы — физикалық және мәдени орта, тұрғын үй мен көлік, әлеуметтік және медициналық қызметтер, білім алу, еңбек ету, мәдени және әлеуметтік өмірге, соның ішінде спорт пен демалысқа тең қолжетімділікті қамтамасыз етуді білдіреді [2]. Бағдарламаның іске асырылуы барысында мемлекеттердің мүгедектікке қатысты түсініктері елеулі өзгерістерге ұшырады. Қоғамда адам өмірінің кез-келген сатысында күтпеген оқыс жағдайлардың салдарынан мүгедек болып қалуы мүмкін екендігі туралы түсінік қалыптасты.

Соның нәтижесінде мүгедек жандарды қоғамның «осал тобы» ретінде қарастырудан бас тартып, олардың әлеуметтік толыққанды субъектілер ретіндегі рөлі мойындалды. Осылайша, «осалдық қағидатының» орнын «әлеуметтік толыққандық қағидаты» басты. Бұл қағидат мүгедектігі бар адамдардың қоғамдық өмірге бейімделуіне және белсенді қатысуына жағдай жасайтын әлеуметтік және экономикалық инфрақұрылымдарды қалыптастыруды көздеді.

Мүгедектер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету олардың қоғамдық өмірдің барлық салаларына қолжетімділігімен тікелей байланысты деп танылды. Қолжетімділікті қамтамасыз етудің маңызды құрамдас бөлігі ретінде мемлекеттердің шешім қабылдау үдерістеріне мүгедек адамдардың немесе олардың өкілдерінің үлес қосуын қамтамасыз ету қажеттілігі ерекше назарға алынды.

Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасында көрініс тапқан басты көзқарастарға сәйкес мүгедек жандарды тең мүмкіндіктермен қамтамасыз етудің біртекті Ережелері [3] қабылданды. Бұл Ережелер халықаралық қоғамдастықтың мүгедек жандардың құқықтарын қорғау мен оларды әлеуметтік өмірге толыққанды қатыстыру бағытындағы жаңа кезеңін айқындады. Біртекті Ережелердің құқықтық және моральдық негізін адамның құқықтары жөніндегі халықаралық Билль, баланың құқықтары жөніндегі Конвенция, әйелдерге қатысты кемсітудің барлық нысандарын жою жөніндегі Конвенция, сондай-ақ мүгедек жандарға қатысты Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламалары құрды.

Мүгедек жандардың құқықтарын халықаралық деңгейде нығайтудағы маңызды қадамдардың бірі — Біріккен Ұлттар Ұйымының мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясының қабылдануы болды. Бұл құжат 2008 жылғы 3 наурызда бекітіліп, мүгедек жандардың адамға тән барлық құқықтар мен бостандықтарды теңдей иеленуін қамтамасыз етуге бағытталды [4].

Конвенцияның басты мақсаты — мүгедектердің құқықтық мәртебесін тану, олардың адамдық қадір-қасиетіне құрметпен қарау және қоғамның барлық саласында тең мүмкіндіктер жасау болып табылады.

Конвенция мүгедектікке қатысты қоғамның көзқарасын өзгертуде шешуші рөл атқарды. Онда әрбір адамның өз өміріне қатысты шешімдерді дербес қабылдау құқығы бар екендігі бекітіліп, мүгедек жандардың дербес құқық иеленушілер мен толыққанды заң субъектілері ретінде танылуы қамтамасыз етілді. Осылайша, мүгедектер әлеуметтік қамқорлықтың объектісі ғана емес, қоғамның белсенді және тең мүшесі ретінде қарастырылды.

Конвенция мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз етуде тек материалдық игіліктерге қол жеткізудің маңыздылығына ғана емес, сонымен қатар олардың қоғамдық өмірге тең қатысуына, денсаулық сақтау, білім алу, жұмысқа орналасу, жеке тұлға ретінде дамуға мүмкіндік беретін жағдайларды жасауға ерекше назар аударады. Құжатта мүгедектердің әлеуметке толыққанды кірігуіне тосқауыл болатын әлеуметтік және инфрақұрылымдық кедергілерді анықтау мен жою қажеттілігі нақты көрсетілген.

Мүгедек жандардың лайықты өмір сүру мен әлеуметтік қорғалу құқығы мүгедек жандардың құқықтары туралы Конвенцияның 28-бабында көрініс тапқан. Оған сәйкес: «мүше- мемлекеттер мүгедек жандар мен олардың отбасы мүшелерінің жеткілікті тамақтануға, киімге, тұрғын үйге және тұрмыс сапасын үздіксіз жақсартуға деген құқықтарын мойындайды» [4]. Сонымен қатар, мемлекеттер бұл құқықтардың іске асырылуына бағытталған қажетті шараларды қабылдауға және мүгедектік белгісі бойынша кез келген кемсітушілікке жол бермеуге міндеттенеді.

Қазақстан Республикасы да халықаралық қауымдастықтың осы бағыттағы бастамаларына қосылып, 2008 жылғы желтоқсан айында БҰҰ-ның мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясы мен оған Қосымша хаттамаға қол қойды. Бұл еліміздің мүмкіндігі шектеулі жандардың әлеуметтік және құқықтық қорғалуын, қоғамдық өмірге интеграциялануын қамтамасыз етуге бағытталған батыл қадамы еді.

ҚР-да мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік және құқықтық қорғау ҚР Ата заңы-Конституция (1995.30.08) [5], ҚР Әлеуметтік кодексі (2023.20.04) [6] және өзге де нормативтік-құқықтық актілер негізінде жүзеге асырылады.

Ата заңымызға сай: «мемлекет өз азаматтарына жасына келген, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған жағдайларында оған ең төменгі жалақы мен зейнетақының мөлшерінде әлеуметтік қамсыздандырылуына кепілдік береді» [28-бап Конституция]. Мүгедектік жағдайымен ұшырасқан адам әлеуметтік қорғалуға құқылы (ҚР Әлеуметтік кодексі, 10-бап, 5-тармақ) [6]. Ол әртүрлі мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар мен төлемдер нысанында іске асырылады.

Әлеуметтік кодекс мүгедектігі бар жандарға келесідей әлеуметтік төлемдер мен жәрдемақыларды белгілейді:

1. Адамның мүгедектігі бойынша иеленетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақысы;
2. Адамның еңбек қабілеттігін жоғалтуына байланысты тағайындалатын әлеуметтік төлемдер;
3. Мүгедектігі бар балаға күтім көрсетіп отырған ата-анаға, олардың орнын алмастырушыларға (бала асырап алушыларға, қорғаншыларға, қамқоршыларға) тағайындалатын және төленетін мемлекеттік жәрдемақы (бұдан әрі — мүгедектігі бар баланы тәрбиелеушіге берілетін жәрдемақы);
4. Бірінші топ мүгедектігі бар адамға күтім көрсететін тұлғаға берілетін мемлекеттік жәрдемақы (бұдан әрі — күтім жасайтын адамға берілетін жәрдемақы).

Жоғарыда сөз болған әлеуметтік төлемдер мен жәрдемақылар мүгедектігі бар тұлғалардың материалдық тұрақтылығын қамтамасыз етуге, олардың әлеуметтік осалдығын төмендетуге, сондай-ақ қоғамдық және экономикалық өмірге тең дәрежеде қатысуына жағдай жасауға бағытталған.

Мүгедектігі бар адамдарға арналған мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы республикалық бюджет қаражаты есебінен ай сайын төленеді. Бұл төлемдердің мөлшері сәйкес қаржылық уақыттағы республикалық бюджет туралы заңда белгіленетін ең төменгі күнкөріс деңгейінің өзгеруіне сәйкес қайта қаралады. Осылайша, әлеуметтік жәрдемақылар жүйесі экономикалық жағдайдың өзгермелігін ескере отырып, мүгедектігі бар адамдардың тұрақты әлеуметтік қолдауын қамтамасыз етуге бағытталған:

- Мүгедектігі бар деп танылған уақытта жасы жетіге толмаған балаларға – 1,61 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- Бірінші топ мүгедектігі бар деп танылған жеті жастан он сегіз жасқа дейінгі балаларға – 2,20 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- екінші топ мүгедектігі бар деп танылған жеті жастан он сегіз жасқа дейінгі балаларға – 1,83 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- үшінші топ мүгедектігі бар деп танылған жеті жастан он сегіз жасқа дейінгі балаларға – 1,61 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- балалық шақтан бастап бірінші топ мүгедектігі белгіленген адамдарға – 2,20 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- Балалық шақтан бастап екінші топ мүгедектігі белгіленген адамдарға – 1,83 ең төмен күнкөріс деңгейі;
- Балалық шақтан бастап үшінші топ мүгедектігі белгіленген адамдарға – 1,61 ең төмен күнкөріс деңгейі (Әлеуметтік кодекстің 177-бабы, 1-бөлігі)

Кодекстің 183-бабының 2-бөлігі мүгедектігі бар деп танылған баланы тәрбиелеп отырған анаға не әкеге, сондай-ақ оларды алмастырушыға (бала асырап алушыға, қорғаншыға, қамқоршыға) мемлекеттік жәрдемақыны белгілейді [6]. Мұндағы мақсат — мүгедектігі бар баланы тәрбиелеу, оған күтім көрсетудан туындайтын әлеуметтік және экономикалық кедергілерді теңгеру,

мүгедектігі бар баланың отбасында қалыпты дамуы мен қоғамға бейімделуіне ыңғайлы жағдай тудыру.

Отбасында екі және\ немесе одан да көп мүгедектігі бар бала болған кезде оларға күтім жасап отырған адамға жәрдемақы мүгедектігі бар әрбір бала бойынша тағайындалады және төленеді. Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексінің 184-бабына сәйкес, мүгедектігі бар баланы тәрбиелеушіге берілетін мемлекеттік жәрдемақы ай сайын республикалық бюджет қаражаты есебінен төленеді және оның мөлшері 1,61 ең төменгі күнкөріс деңгейіне тең болып белгіленеді.

Сонымен қатар, бірінші топтағы мүгедектігі бар адамға тікелей күтім жасайтын тұлғаға, оның мүгедек адаммен туыстық байланысына қарамастан, күтім жасайтын адамға берілетін жәрдемақы тағайындалады. Бұл норма мүгедектігі бар адамдардың және олардың отбасыларының әлеуметтік қорғалу деңгейін арттыруға бағытталған.

Алайда, әлеуметтік қолдаудың нормативтік-құқықтық тетіктері жеткілікті болып көрінгенімен, мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік инфрақұрылымға қолжетімділігі мәселесі әлі де болса өзекті күйінде қалып отыр. Өмірдегі тәжірибе көрсеткендей, мұндай балалар мемлекеттік қызметтерге, сондай-ақ денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік, мәдени және спорттық нысандарға қол жеткізуде жиі қиындықтарға тап болады.

Қоғамдық ғимараттардың көпшілігі шын мәнісінде мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктеріне орай бейімделмеген. Мысалы, ғимараттарда орналасқан пандустар мен жеделсатылар қолайсыз жобаланғандықтан оларды қолдану тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға айтарлықтай қиындықтар тудырады. Нәтижесінде олар өзге ересек адамдардың көмегіне кіріптар күйде қалады. Бұдан ғимараттардың жобалық шешімдері мен инфрақұрылымдық элементтері балалардың нақты қажеттіліктерін ескерместен салынады деген қорытындыға келуге болады.

Бұдан бөлек есту, көру және сөйлеу қабілеттері бұзылған балалар да ақпараттық және коммуникациялық кедергілерге жиі ұшырайды. Денсаулық сақтау мекемелерінде олар өз қажеттіліктеріне сай келетін ақпараттық және тілдік қолдауды ала алмайды, бұл олардың құқықтарының толыққанды жүзеге асырылуын шектейді.

Біздің ойымызша, мүгедектігі бар балаларды әлеуметтік бейімдеу тек қаржылай қолдау деген бір жақты пікірмен қарастырылмауы тиіс. Бұл бағыттағы шаралар инфрақұрылымдарды олардың нақты қажеттіліктеріне сәйкес түрде бейімдеу, ақпаратқа деген қолжетімділікті барынша арттыру және қалыпты инклюзивті орта қалыптастыру түрінде жүйелі түрде іске асырылуын талап етеді.

2016 жылы Еуропа елдерінде жүргізілген зерттеулер медициналық-санитарлық көмекке мұқтаж мүгедектердің 30%-ның сол қызметтерге қолжеткізе алмауларының басты себебін қызмет құнының қымбаттылығымен байланыстырған. Осы мәселеге қатысты мемлекеттер арасында айтарлықтай

айырмашылық орын алған: Данияда мүгедек адамдардың тек 16% кедергені бағаның қымбаттығымен байланыстырса, Италияда бұл көрсеткіш 94% құраған. [7].

Қымбат емес және қолжетімді баспананың болуы, дұрыс тамақтану, қажетті дәрумендер қабылдау, таза ауыз суды пайдалану сияқты қарапайым қажеттіліктер адам денсаулығын сақтаудың маңызды алғышаттары болып табылады. Еуропа елдеріндегі 16 жастан асқан мүгедектігі бар адамдардың 6,9%-ы қолайсыз тұрғын үй жағдайында өмір сүруде. Ішкі санитариялық тораптардың болмауы (яғни физикалық қол жетімді дәретхана) мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін, әсіресе қозғалу мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін айтарлықтай ауыртпалық болып табылады [8]

Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияның негізгі қағидаттарының бірі — қолжетімділік қағидаты. Бұл қағидат мүгедектігі бар адамдардың дербес өмір сүруін, сондай-ақ олардың қоғамдық өмірге толыққанды және жан-жақты қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Конвенция мүше мемлекеттерге мүгедектігі бар жандардың тек дамыған қалаларда емес, ауылдық елді мекендерде құрылыс нысандарының, қозғалыс құралдарының, сыртқы және ішкі қолжетімділік нысандарының (мектептер, тұрғын үйлер, медициналық мекемелер, жұмыс орындары және т.б.) пайдалану ынғайлылығын шектейтін кедергілерді анықтау және жою жөнінде нақты шаралар қабылдауды міндеттейді.

Қолжетімділікті қамтамасыз ету жөніндегі шаралар кешені Конвенция талаптарына сәйкес төмендегідей бағыттарды қамтиды:

а) ішкі және сыртқы объектілерге, сондай-ақ халыққа көрсетілетін қызмет түрлеріне қатысты ең төменгі стандарттар мен нұсқаулықтардың әзірленуі, оларды күнделікті қолданысқа енгізу және орындалуын қадағалау;

ә) халыққа қызмет көрсететін жекеменшік ұйымдар мен мекеме нысандары мен қызметтерінің де мүгедектігі бар жандарға үшін қолжетімділігі;

б) мүгедектігі бар жандарға қызмет көрсететін субъектілердің мүгедек жандар ұшырауы мүмкін кедергілер мен мәселелер жөнінде хабарлығын арттыру;

в) халыққа арналған ғимараттар мен өзге де объектілердің Брайль қарпімен белгіленген ақпараттармен жабдықталуы, сондай-ақ оларға ұсынылатын мәліметтердің оқуға жеңілдігі мен түсініктілігі;

г) қолжетімділікті арттыру мақсатында сурдоаудармашылар, жолсеріктер және өзге де көмекшілердің қызметіндегі үйлесімділік;

ғ) мүгедек жандардың ақпаратқа қол жеткізуін жақсартуда көмек пен қолдаудың қосымша нысандарын дамыту;

д) мүгедектердің жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен жүйелерге, соның ішінде ғаламторға қолжетімділігін кеңейту;

е) ақпараттық технологиялар мен жүйелерді қолжетімді және инклюзивті ету мақсатында олардың жобалануы, әзірленуі және таратылуының бастапқы кезеңінен-ақ қолжетімділік талаптарын ескеруді ынталандыру [4].

Аталған қағидаттар мүгедектігі бар адамдардың қоғамның барлық саласында тең дәрежеде өмір сүруі мен дамуы үшін инклюзивті әлеуметтік орта қалыптастырудың маңызды тетігі болып табылады. Қолжетімділікті қамтамасыз ету тек физикалық инфрақұрылымды бейімдеуді ғана емес, сонымен қатар ақпараттық, технологиялық және коммуникациялық кедергілерді жоюды да қамтиды.

Нәтижелер мен қорытынды (Results and conclusions).

Әлеуметтік кодекстің қабылдануы, ұлттық жоспарлар мен мемлекеттік бағдарламалардың кезең-кезеңімен іске асырылуы мүгедектігі бар тұлғалардың қоғам өміріне теңдей қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған институционалдық және құқықтық тетіктердің дамығанын дәлелдейді. Сонымен қатар, қолжетімді және кедергісіз орта құру, ақпараттық-коммуникациялық қолжетімділікті кеңейту, техникалық және оңалту құралдарымен қамтамасыз ету сынды шаралар олардың әлеуметтік интеграциясына оң әсер етті.

Қорыта айтқанда, Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балалар мен мүгедектігі бар адамдарды қоғамдық өмірге толыққанды кіріктіру ісі мемлекеттік әлеуметтік саясаттың басым бағыты болып табылады. Алдағы уақытта да мемлекет инклюзивті қоғам құру, азаматтардың тең құқықтары мен мүмкіндіктерін қамтамасыз ету жолындағы іс-шараларды жүйелі түрде жалғастыратыны сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Международный билль о правах человека.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/hr_bill.shtml#content
2. Всемирная программа действий в отношении инвалидов. Принята резолюцией 37/52 Генеральной Ассамблеи от 3 декабря 1982 года.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prog1.shtml
3. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов. Приняты резолюцией 48/96 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 г.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled_intro.shtml
4. Конвенция о правах инвалидов. Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи ООН от 13 декабря 2006 года.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
5. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995ж.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
6. ҚР әлеуметтік кодексі. 20.04.2023ж.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2300000224>
7. ИНФОРМАЦИОННЫЙ БЮЛЛЕТЕНЬ Цели в области устойчивого развития: задачи в области здравоохранения.
https://www.un.org/ru/development/devagenda/pdf/Russian_Why_it_matters_Goal_3_Health.pdf

8. Saunders M, Barr B, McHale P, Hamelmann C. Ключевые меры политики для воздействия на социальные детерминанты здоровья и сокращения неравенства в отношении здоровья. Копенгаген: Европейское региональное бюро ВОЗ; 2017 г. (Сводный доклад №52 Сети фактических данных в отношении здоровья (СФДЗ))

<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/338723/9789289052818-rus.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

References

1. Mezhdunarodnyj bill' o pravah cheloveka. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/hr_bill.shtml#content
2. Vsemirnaya programma dejstvij v otnoshenii invalidov. Prinyata rezolyuciej 37/52 General'noj Assamblei ot 3 dekabrya 1982 goda. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prog1.shtml
3. Standartnye pravila obespecheniya ravnyh vozmozhnostej dlya invalidov. Prinyaty rezolyuciej 48/96 General'noj Assamblei ot 20 dekabrya 1993 g. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled_intro.shtml
4. Konvenciya o pravah invalidov. Prinyata rezolyuciej 61/106 General'noj Assamblei OON ot 13 dekabrya 2006 goda. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
5. Kazakstan Respublikasynyn Konstituciyasy. 30.08.1995zh. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
6. KR aleumettik kodeksi. 20.04.2023zh. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2300000224>
7. INFORMACIONNYJ BYuLLETEN' Celi v oblasti ustojchivogo razvitiya: zadachi v oblasti zdravoohraneniya. https://www.un.org/ru/development/devagenda/pdf/Russian_Why_it_matters_Goal_3_Health.pdf
8. Saunders M, Barr B, McHale P, Hamelmann C. Klyuchevye mery politiki dlya vozdejstviya na social'nye determinanty zdorov'ya i sokrashcheniya neravenstva v otnoshenii zdorov'ya. Kopengagen: Evropejskoe regional'noe byuro VOZ; 2017 g. (Svodnyj doklad №52 Seti fakticheskikh dannyh v otnoshenii zdorov'ya (SFDZ)) <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/338723/9789289052818-rus.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

Түсті: 25.12.2025 Мақұлданды: 29.12.2025 Онлайн қолжетімді: 31.12.2025

MPNТИ 10.87.79

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-16-4-71-84>

Қазақстан Республикасы мен Еуропалық одақтағы контрафактілік тауарларға қатысты шекара шараларын құқықтық реттеу

Нуртай Мадина Нуртаевна

Заң ғылымдарының магистрі,

М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті мемлекеттік және әкімшілік құқық кафедрасының аға оқытушысы,

Тараз, Қазақстан.

e-mail: madinur@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0881-145X>

Андатпа: Зерттеу зияткерлік меншік құқықтарын қорғаудың халықаралық стандарттары контекстінде Қазақстан Республикасында және Еуропалық Одақта контрафактілік тауарларға қарсы іс-қимылды құқықтық реттеуге арналған. Жұмыстың мақсаты – құқық иеленушілердің құқықтарын тауарлардың кедендік шекарадан өтуі кезінде қорғау механизмдерін кешенді талдау, сондай-ақ кедендік бақылау шараларын қолдануда ұлттық және наднационалдық тәсілдерді салыстыру. Зерттеудің теориялық негізін ТРИПС жөніндегі келісімі, ЕАЭО мен ҚР-дың кеден заңнамасы, ЕО-ның №608/2013 Регламенті, сонымен қатар сот тәжірибесі мен құзыретті органдардың құқықтық ұстанымдары құрайды. Зерттеу нәтижесінде ЕО моделі жоғары дәрежеде интеграцияланған және рәсімдерінің біріздендірілгендігімен сипатталатыны, ал Қазақстанда қорғаудың екі деңгейлі жүйесі – ұлттықтан жоғары (ЕАЭО шеңберінде) және ұлттық деңгейде қолданылатыны анықталды. Зерттеу қорытындысында рәсімдерді одан әрі цифрландырудың, ex officio тетігін күшейтудің және трансшекаралық ынтымақтастықты кеңейтудің өзектілігі негізделді. Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы кедендік реттеуді жетілдіруге, құқық қолдану тәжірибесін біріздендіруге және трансшекаралық сауда көлемінің өсу жағдайында зияткерлік меншік құқықтарын қорғау тиімділігін арттыруға ресурстық база ретінде қолдану мүмкіндігімен айқындалады.

Түйін сөздер: шекаралық шаралар, құқықтық реттеу, контрафактілік тауарлар, зияткерлік меншік, ДСҰ, ЕО, ЕАЭО.

Legal regulation of border measures in relation to counterfeit goods in the Republic of Kazakhstan and the European Union

Nurtay Madina

Master of law,

senior lecturer at the Department of State and administrative law of Taraz university named after M. Kh. Dulaty,
Taraz, Kazakhstan.
e-mail: madinur@mail.ru
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0881-145X>

Abstract: The study is devoted to the legal regulation of combating counterfeit goods in the Republic of Kazakhstan and the European Union in the context of international standards for the protection of intellectual property. The purpose of the research is to provide a comprehensive analysis of mechanisms for protecting the rights of rightholders when goods cross the customs border, as well as a comparative examination of national and supranational approaches to the application of customs control measures. The theoretical framework of the study is based on the TRIPS Agreement, the customs legislation of the EAEU and the Republic of Kazakhstan, EU Regulation No. 608/2013, as well as judicial practice and legal positions of competent authorities. The findings demonstrate that the legal model of the European Union is characterized by a high degree of integration and procedural uniformity, whereas the Republic of Kazakhstan applies a two-tier protection mechanism operating at both the supranational level (within the EAEU) and the national level. The conclusion substantiates the need for further digitalization of procedures, strengthening of the ex officio mechanism, and expansion of cross-border cooperation. The practical significance of the research lies in the possibility of using its results to improve the customs regulation system, unify law enforcement practice, and enhance the effectiveness of intellectual property rights protection in the context of growing cross-border trade.

Keywords: border measures, legal regulation, counterfeit goods, intellectual property, WTO, EU, EAEU.

Правовое регулирование пограничных мер в отношении контрафактных товаров в Республике Казахстан и Европейском союзе

Нуртай Мадина Нуртаевна

Магистр юридических наук,
старший преподаватель кафедры государственного и административного права Таразского университета им. М. Х. Дулати,
Тараз, Казахстан.
e-mail: madinur@mail.ru
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0881-145X>

Аннотация: Исследование посвящено правовому регулированию противодействия контрафактическим товарам в Республике Казахстан и Европейском Союзе в контексте международных стандартов охраны интеллектуальной собственности. Цель работы заключается в комплексном

анализе механизмов защиты прав правообладателей при пересечении товарами таможенной границы, а также в сравнительном исследовании национальных и наднациональных подходов к применению мер таможенного контроля. Теоретическую основу исследования составляют Соглашение по ТРИПС, таможенное законодательство ЕАЭС и РК, Регламент ЕС №608/2013, а также судебная практика и правовые позиции компетентных органов. В результате установлено, что правовая модель Европейского Союза характеризуется высокой степенью интеграции и унифицированностью процедур, тогда как в Республике Казахстан действует двухуровневый механизм защиты – на наднациональном уровне (в рамках ЕАЭО) и на национальном. В заключении обоснована необходимость дальнейшей цифровизации процедур, усиления механизма *ex officio* и расширения трансграничного сотрудничества. Практическая значимость исследования заключается в возможности использования его результатов для совершенствования системы таможенного регулирования, унификации правоприменительной практики и повышения эффективности защиты прав интеллектуальной собственности в условиях роста трансграничной торговли.

Ключевые слова: пограничные меры, правовое регулирование, контрафактные товары, интеллектуальная собственность, ВТО, ЕС, ЕАЭС.

Кіріспе.

Зияткерлік меншікті қорғау мәселесі соңғы уақытта заң шығарушылар, бизнес құрылымдары, құқық иеленушілер және, ақырында, тұтынушылар деңгейінде барған сайын өзекті әрі кеңінен талқыланатын тақырыпқа айналып отыр. Контрафактілік өнімдердің сатылымының артуы – бүкіл әлемдік қауымдастық үшін өзекті мәселе болып табылады және ол тек құқық иеленушілердің зияткерлік құқықтарының бұзылуына, түпнұсқа тауарларға сұраныстың төмендеуіне, кірістердің азаюына ғана емес, сонымен қатар мемлекеттің инвестициялық тартымдылығын төмендетіп, экономикалық өсімге кедергі келтіретін жалпыұлттық қатерге айналып келеді. Контрафактілік тауарлар тұтынушылар үшін әрдайым қауіп төндіреді. Себебі жалған өнімдерді өндіру кезінде стандарттар, нормалар мен қауіпсіздік техникасы талаптары сирек сақталады, бұл өз кезегінде адам денсаулығы мен өміріне зиян келтіруі мүмкін. Контрафактілік тауарларды анықтау және олардың елдің ішкі нарығына енуін болдырмау – кеден органдарының негізгі міндеттерінің бірі болып табылады (Алиев, 2016). Олардың тиімділігі контрафактілік өнімді нарыққа түспей тұрып анықтауға және тәркілеуге бағытталған қатаң кедендік рәсімдердің сақталуына тікелей байланысты. Контрафактілік өнімдерді анықтаудың заманауи әдістерін енгізу арқылы кеден қызметкерлері заңды тауарлар мен жалған өнімдерді ажырата алады, осылайша тұтынушыларды да, бренд беделін де қорғайды. Контрафактілік өнімдерге қарсы іс-қимыл саясаты тек жекелеген мемлекеттердің күш-жігерімен ғана емес, сонымен қатар халықаралық қауымдастықтың және интеграциялық бірлестіктердің бірлескен шаралары негізінде қалыптасып, жүзеге асырылады. Бұл бағытта контрафактілік

өнімдермен күресудің елеулі тәжірибесін жинақтап, қолданылып жүрген шараларды үнемі жетілдіріп келе жатқан мысалдардың бірі – Еуропалық Одақ болып табылады (Шугуров, 2021).

Осылайша, бұл зерттеудің мақсаты – контрафактілік тауарлардың транзит кезінде таралуына қарсы күресте қолданылатын маңызды құқық қолдану тетігі ретінде шекаралық бақылаудың рөлін зерттеу болып табылады. Осы мақсатта негізгі назар жалған өнім өндірушілер мен таратушылар қолданатын тәсілдерді талдауға және кеден органдары тап болатын өзекті мәселелерді айқындауға аударылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу жұмысы контрафактілік тауарларға қатысты шекара шараларын реттеуді кешенді түрде зерделеуге бағытталған. Бұл үшін салыстырмалы-құқықтық, жүйелі және құрылымдық тәсілдер негізінде жүргізілді. Сондай-ақ, контрафактілік тауарлармен күрес және зияткерлік меншік құқықтарын кедендік қорғау саласындағы құқықтық реттеу мәселелерін талдауда келесі материалдар кешені пайдаланылған: ТРИПС жөніндегі келісім, ЕО-ның № 608/2013 Регламенті, ЕАЭО туралы шарт секілді халықаралық құқықтық құжаттар.

Нәтижелер мен талқылау

Контрафактілік өнімді тарату проблемасы Қазақстан Республикасының экономикасына елеулі зиян келтіреді, адал өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігіне нұқсан келтіреді және тұтынушылардың мүдделеріне қауіп төндіреді. Мүше мемлекеттер арасындағы кедендік шекаралар жойылған Еуразиялық экономикалық одақ жағдайында Зияткерлік меншік құқықтарын қорғау Одақтың сыртқы шекарасына ауысты. ҚР кеден органдары мемлекеттік кірістер жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде контрафактіні әкелудің алдын алуда шешуші рөл атқарады.

Қазақстан Республикасының «Кедендік реттеу туралы» кодексінің 12-бабының 2-тармағының 7-тармақшасына сәйкес, зияткерлік меншік объектілеріне құқықтарды қорғауды қамтамасыз ету функциялары Қазақстан Республикасының кеден органдарына жүктелген. Осы өкілеттіктер аясында кеден органы Қазақстан Республикасының зияткерлік меншік объектілерінің кедендік тізілімін жүргізеді. Аталған тізілім зияткерлік меншік иелерінің өтінімдері негізінде және Кодекспен белгіленген тәртіпке сәйкес қалыптастырылады (461-бап). Егер кеден органы Қазақстан Республикасының зияткерлік меншік объектілерінің кедендік тізілімін енгізілген зияткерлік меншік объектісіне құқық иеленушінің құқықтарын бұзу белгілерін анықтаса, мұндай тауарлардың шығарылуын 10 жұмыс күніне дейін тоқтата тұрады (198-баптың 1-тармағы). Сонымен қатар, кеден органы тауарлардың шығарылуын тоқтату туралы шешім қабылданған күннен кейінгі бір жұмыс күнінен кешіктірмей, бұл шешім туралы декларант пен құқық иеленушіні, сондай-ақ тоқтата тұрудың себептері мен мерзімдері жөнінде хабардар етуге міндетті (198-баптың 5-

тармағы). Осылайша, зияткерлік меншік иеленушісі Қазақстан Республикасының аумағына контрафактілік тауарлардың әкелінуін уақтылы алдын алу және өз құқықтарын қорғау мүмкіндігіне ие болады (ҚР «Кедендік реттеу туралы» кодексі, 2017).

Тауарларды шығаруды тоқтата тұру мерзімі, сондай-ақ, ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің зияткерлік меншік объектілерінің бірыңғай кедендік тізіліміне енгізілген зияткерлік меншік объектілеріне құқық иеленушілердің құқықтарын бұзу белгілері анықталған жағдайда, кеден органдарының бастамасымен жүзеге асырылуы мүмкін. Аталған тізілім Еуразиялық экономикалық комиссия тарапынан ЕАЭО-ға мүше әрбір мемлекет аумағында қорғалатын зияткерлік меншік объектілерінің құқық иеленушілерінің өтінімдері негізінде жүргізіледі.

Кеден органы шығаруды тоқтата тұру туралы шешім қабылдаған жағдайда, декларант пен құқық иеленушіге кеден органының рұқсатымен тауарлардың зерттелуіне арналған сынамалар мен (немесе) үлгілерді іріктеуге, сондай-ақ мұндай тауарларды қарауға, фотосуретке түсіруге немесе өзге тәсілдермен тіркеуге құқық беріледі (198-баптың 14-тармағы).

Осылайша, ЕАЭО шеңберіндегі бірыңғай кедендік тізілім жүйесі зияткерлік меншік құқықтарын бұзу тәуекелдерін анықтау және олардың бұзылуының жолын кесу мақсатында кеден органдарына уақтылы әрекет етуге мүмкіндік береді.

Кеден кодексінің 198-бабының 2-тармағына сәйкес, егер құқық иеленуші өз құқықтарын қорғау мақсатында Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес сотқа жүгінген жағдайда, тауарларды шығаруды тоқтата тұру мерзімі құқық иеленушінің өтініші бойынша кеден органы арқылы ұзартылуы мүмкін, бірақ 10 жұмыс күнінен аспауы тиіс.

Сонымен қатар, егер кеден органына тауарлардың тәркіленуін, оларға тыйым салынуын немесе олардың конфискацияланғанын растайтын құжаттар, не болмаса зияткерлік меншік объектісіне құқықтарды бұзу туралы талап қою бойынша азаматтық істі қозғау жөнінде судьяның ұйғарымы ұсынылған жағдайда, зияткерлік меншік объектілерін қамтитын тауарларды шығаруды тоқтата тұру мерзімі, сондай-ақ осындай тауарларды уақытша сақтау мерзімі құқық иеленушінің талабы бойынша сот шешімі заңды күшіне енгенге дейін ұзартылуы мүмкін (198-баптың 6-тармағы).

ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің Бірыңғай кедендік тізіліміне және Қазақстан Республикасының зияткерлік меншік объектілерінің ұлттық кедендік тізілімін енгізілуі мүмкін зияткерлік меншік объектілеріне авторлық және сабақтас құқық объектілері, тауар таңбалары, қызмет көрсету белгілері және тауарлардың шыққан жерінің атаулары жатады (459-баптың 3-тармағы, 461-баптың 1-тармағы).

Қорғау мерзімі ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің Бірыңғай тізіліміне немесе Қазақстан Республикасының тізіліміне зияткерлік меншік объектісін енгізу кезінде кеден органдары тарапынан құқық иеленушінің өтінішінде көрсетілген мерзімді, сондай-ақ өтінішке қоса берілген құжаттардың қолданылу мерзімін

ескере отырып белгіленеді, бірақ ол екі жылдан аспауы тиіс (464-баптың 1-тармағы). Аталған мерзім құқық иеленушінің өтініші бойынша шексіз рет ұзартылуы мүмкін, бірақ әр жолы екі жылдан аспауы тиіс. Сонымен қатар, кеден органдары ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің Бірыңғай тізіліміне немесе Қазақстан Республикасының тізіліміне енгізілмеген зияткерлік меншік объектілеріне қатысты тауарларды шығаруды тоқтата тұруға құқылы, бұл әрекет *ex officio* (латынша — «лауазымдық құқығы негізінде») қағидатына сүйеніп жүзеге асырылады (199-бап) (ҚР «Кедендік реттеу туралы» кодексі, 2017).

Контрафактілік тауарларға қатысты шекаралық шараларды құқықтық реттеу жүйесі Қазақстан Республикасында ЕАЭО-ның ұлттықтан жоғары құқықтық базасына интеграцияланған, сонымен қатар ұлттық қорғау тетіктерін сақтай отырып қызмет етеді. «Кедендік реттеу туралы» ҚР кодексі тауарлардың шығарылуын тоқтата тұрудың нақты рәсімдерін белгілей отырып, құқық иеленушілер мен сыртқы экономикалық қызметке қатысушылардың мүдделері арасындағы теңгерімді қамтамасыз етеді.

Контрафакт мәселесі ЕО экономикасына, тұтынушылардың қауіпсіздігіне және инновациялық дамуға үлкен қауіп төндіреді. ЕО кеден органдары контрафактілік өнімнің бірыңғай нарыққа енуіне жол бермеуде шешуші рөл атқарады. Осы мақсатта зияткерлік меншік құқығын бұзатын тауарларға қатысты шекаралық шараларды қолдануды реттейтін ЕО-ның нормативтік-құқықтық базасын талдау және осы тетіктердің тиімділігін бағалау болып табылады.

ЕО-дағы құқықтық реттеу мүше мемлекеттерді құқық иелеріне кеден органдарына болжамды контрафактілік тауарларды шығаруды тоқтата тұру туралы өтініш жасауға мүмкіндік беруге міндеттейтін ТРИПС жөніндегі келісімінің ережелеріне негізделген (TRIPS, 1994). Еуропалық Одақтағы алғашқы маңызды бастама ЕО-ның № 1383/2003 Регламенті болды, ол бұрынғы заңнаманы алмастырды. Бұл құжат зияткерлік меншік құқықтарын кедендік қорғау саласындағы бірыңғай қағидалар мен рәсімдерді белгілегенімен, уақыт өте келе оны жаңарту қажеттілігі туындады. Қазіргі уақытта негізгі қолданыстағы құқықтық акт болып табылатын — Еуропалық Парламент пен Кеңестің 2013 жылғы 12 маусымдағы № 608/2013 Регламенті «Кеден органдары тарапынан зияткерлік меншік құқықтарын қорғау туралы». Бұл Регламент ЕО-ның №1383/2003 Регламентін алмастырды және ЕО аумағында зияткерлік меншік құқықтарын қорғаудың бірыңғай және тиімді тетігін бекітті (Regulation, 2013).

ЕО-ның №608/2013 Регламенті зияткерлік меншік объектілерінің шекарада қорғалатын түрлерінің тізбесін кеңейтті. Атап айтқанда, ол тауардың шыққан жерінің атауларын, географиялық көрсеткіштерді, патенттер мен өсімдік сорттарын (ұлттық заңнама талаптарын сақтаған жағдайда) қорғауға енгізді. Регламент аясында жаңа тетік енгізілді — ұсталынған тауарларды жоюдың жеңілдетілген рәсімі, егер құқық иеленуші мен декларант (не тауар иесі) олардың жойылуына келіссе, қолдануға болады. Бұл тетік контрафактілік өнімдерге қарсы күрес процесін айтарлықтай жеделдетеді. Сонымен қатар, Регламент

пошта немесе курьерлік қызметтер арқылы жөнелтілетін ұсақ партиялы тауарларға арналған арнайы ережелерді көздейді, бұл электрондық сауданың қарқынды дамуы жағдайында ерекше өзекті болып табылады (Regulation, 2013). Кеден органдарының іс-қимылының негізі — құқық иеленушінің тиісті ЕО мүше мемлекеттің уәкілетті кеден органына шаралар қабылдау туралы өтініш (AFA) беруі болып табылады. Құқық иеленуші бір мүше мемлекетке өтініш беріп, оң шешім алған жағдайда ол басқа барлық ЕО мемлекеттеріне таратылады, бұл сыртқы шекараларда бақылаудың бірізділігі мен тиімділігін қамтамасыз етеді. Шара қолдану туралы шешімнің қолданылу мерзімі — бір жыл, әрі оны ұзарту мүмкіндігі қарастырылған (Drexl, 2012). Зияткерлік меншік құқықтарын бұзу белгілері анықталған жағдайда кеден органдары тауарлардың шығарылуын тоқтата алады. Бұл ретте, кеден органдары құқық иеленуші мен декларантты (не тауар иесін) дереу хабардар етуге міндетті. Құқық иеленуші құқық бұзушылықты дәлелдейтін айғақтарды ұсынуы тиіс. Егер бұзу фактісі расталып, тараптар келісім білдірсе, тауарлар жойылады. Ал егер келісімге қол жеткізілмесе, құқық иеленуші ұлттық сотқа жүгініп, сот тәртібімен іс қозғауы тиіс (Stamatoudi, 2015).

ЕО-ның № 608/2013 Регламенті кеден органдарына өз бастамасымен (*ex officio*) әрекет етуге, яғни қолданыстағы құқық иесінің өтініші (AFA) болмаса да, зияткерлік меншік құқықтарының бұзылуына күдік болған жағдайда тауарлардың шығарылуын тоқтата тұруға мүмкіндік береді. Құқық қолдану тәжірибесінде ұзақ уақыт бойы негізгі мәселе — ЕО нарығына шығарылуы көзделмеген транзиттік тауарларды ұстау мүмкіндігі болып келді.

ЕО Сотының сот тәжірибесі бұл мәселеге айтарлықтай айқындық енгізді: Philips/Nokia ісі (2011 жылы орын алған жағдай) — Сот кедендік рәсімдерге (мысалы, транзитке) жатқызылған контрафактілік тауарлар кеден рәсімінен тыс айналымға шығарылу және ЕО ішкі нарығына түсу қаупі болған жағдайда ұсталып қалуы мүмкін деп шешім қабылдады. Бұл шешім кеден органдарының транзитке қатысты өкілеттіктерін нығайтты. Huawei/ZTE ісі (2018 жылы орын алған жағдай) — Сот ықтимал құқық бұзушылықтарды бағалау тәсілдерін нақтылай түсті, әсіресе патенттер контекстінде, және ЕО нарығына тауарлардың түсу қаупіне қатысты дәлелдердің негізді болуы қажеттігін ерекше атап өтті (Abbott, 2013).

Зияткерлік меншік құқықтарын бұзуға қарсы күреске арналған ЕО-ның стратегиялық құжаттарында, мысалы, 2014 жылғы ЕО-ның зияткерлік меншік құқықтарын бұзуға қарсы іс-қимыл жөніндегі іс-қимыл жоспарында, үшінші елдерден (Қытай және Оңтүстік-Шығыс Азия елдері) келетін контрафактілік өнімдерге қарсы күреске ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, еуропалық компаниялар мен құқық иелері өз кезегінде зияткерлік меншік құқықтарының бұзылуының құрбанына айналуға, әсіресе дамушы мемлекеттерде көрініс табады. Қосылған құн тізбектерінің жаһандануы жағдайында шетелдік юрисдикциялардағы зияткерлік меншік құқықтарын тиісті деңгейде қорғаудың болмауы ЕО мен үшінші елдер және олардың бірлестіктері арасындағы

халықаралық сауда-экономикалық, инвестициялық және ғылыми-технологиялық ынтымақтастыққа кері әсерін тигізеді (Шугуров, 2021:22).

ЕО-ның № 608/2013 Регламентіне негізделген шекаралық шаралар жүйесі контрафактілік өнімдермен күрестегі әлемдегі ең дамыған және тиімді тетіктердің бірі болып табылады. Бұл жүйе ұлттық рәсімдерді үйлестіреді, құқық иелері мен кеден органдарының өзара іс-қимыл үдерісін жеңілдетеді және онлайн-сауданың, сондай-ақ транзиттің өсуі сияқты жаңа сын-қатерлерге жедел әрекет етеді. Алайда, трансшекаралық контрафактілік саудамен күрестің тиімділігін сақтау үшін цифрлық бақылау мен халықаралық ынтымақтастық салаларындағы үдерістерді үздіксіз жетілдіру басым бағыт болып қала береді.

ҚР мен ЕО Контрафактілік тауарларға қатысты шекаралық шараларды құқықтық реттеу жалпы халықаралық тамырларға ие, бірақ интеграциялық бірлестіктердің ерекшеліктеріне байланысты құрылымы, біріздендіру дәрежесі және кейбір рәсімдік бөлшектері бойынша ерекшеленеді.

Екі жүйе де ТРИПС жөніндегі келісімнің талаптарына, атап айтқанда, құқық иесінің қорғау үшін жүгіну мүмкіндігіне (ЕО-дағы Application for Action рәсімі және ҚР-дағы зияткерлік меншік объектілерінің кедендік тізіліміне енгізу туралы өтініш) негізделеді. ЕО-да да, ҚР-да да контрафактілік белгілері анықталған кезде кеден органдарының тауарларды шығаруды тоқтата тұруы негізгі тетік болып табылады. Тауарларды шығаруды тоқтата тұрудың стандартты мерзімі (ұзарту мүмкіндігімен 10 жұмыс күні) біріздендірілген және халықаралық стандарттарға сәйкес келеді. Екі юрисдикция да кеден органдарына өз бастамасымен әрекет ету құқығын береді, бұл тіркелмеген контрафактіні ұстап қалу үшін өте маңызды.

ЕО - дағы реттеу құрылымы ұлттан тыс бірігудің жоғары деңгейімен сипатталады. ЕО-ның 608/2013 Регламенті тікелей қолданылатын құқықтық акт болып табылады, бұл барлық 27 мүше мемлекеттерде рәсімдердің біркелкілігін қамтамасыз етеді. ҚР-да реттеу екі деңгейлі сипатқа ие. ЕАЭО Кеден кодексі жалпы үйлестіруді қамтамасыз етсе, ҚР «Кедендік реттеу туралы» кодексі мен ұлттық зияткерлік меншік объектілерінің кедендік тізілімі Қазақстанға тән ерекшеліктерді ескеруге және мемлекеттердің зияткерлік меншік объектілерінің бірыңғай кедендік тізіліміне енгізілмеген объектілерді қорғауға мүмкіндік береді.

ЕО-да кедендік тізілімге қатысты орталықтандырылған дерекқор түріндегі бірыңғай «ЕО кедендік тізілімі» формалды түрде жоқ. Оның орнына, бір мүше мемлекет берген әрекет етуге рұқсат (AFA) бүкіл Одақ аумағында қолданылуы мүмкін.

Ал ҚР-да және ЕАЭО шеңберінде ЕАЭО-ның мемлекеттердің зияткерлік меншік объектілерінің бірыңғай кедендік тізілімі бар және оны Еуразиялық экономикалық комиссия жүргізеді. Бұл құқық иелерінің мүдделерін орталықтандырылған түрде қорғауды қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, ҚР ұлттық зияткерлік меншік объектілерінің кедендік тізілімінің сақталуы тек ұлттық нарық үшін маңызды құқықтарды қорғауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ЕО-да кедендік шаралар тауар белгілерін, авторлық құқықты, өнеркәсіптік үлгілерді, патенттерді, жартылай өткізгіш бұйымдардың топографиясын, селекционерлердің куәліктерін және географиялық көрсеткіштерді қоса алғанда, құқықтардың кең ауқымын қорғауға қолданылады (Czermińska, 2024). Бұдан бөлек, онлайн-сауда үшін өзекті болып табылатын пошта және курьерлік жөнелтілімдерге арналған жеңілдетілген тетік көзделген. Бұл тетік тауарлар легінің аса үлкен көлемі жағдайында тиімдірек жұмыс істеуге мүмкіндік береді (III тарау) (Regulation, 2013).

Қазақстан мен Еуропалық Одақтағы шекаралық шараларды реттеу жүйелері контрафактілік өнімдермен күрес жөніндегі халықаралық міндеттемелерді тиімді іске асырады. ЕО жүйесі неғұрлым біріздендірілген сипатқа ие және Регламенттің тікелей қолданылуына әрі ұлттықтан жоғары соттың белсенді рөліне сүйенеді. Ал Қазақстандағы жүйе, ЕАЭО-ның құрамдас бөлігі бола отырып, ұлттықтан жоғары үйлестіруді (ЕАЭО Кеден кодексі мен Бірыңғай тізілім арқылы) және икемді ұлттық тетіктерді (Ұлттық тізілім және ex officio қағидаты бойынша кең өкілеттіктер) үйлестіреді. Бұл тәсіл Одақтың сыртқы шекарасында да, ел ішінде де зияткерлік меншік құқықтарын тиімді қорғауға мүмкіндік береді.

Тауар таңбаларын қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастық контрафактілік өнімдермен тиімді күрестің негізін қалайды. Алайда кеден органдары бұл шараларды іске асыру барысында бірқатар елеулі қиындықтарға тап болуда. Бұл қиындықтар түрлі нысанда көрініс тауып, құқық қолдану саласында тосқауылдар туғызады және контрафактілік өнімдермен күресті қиындатады.

Біріншіден, технологиялардың дамуына байланысты контрафактілік өнімдердің сапасы артып, олардың түпнұсқадан визуалды түрде айырмашылығын анықтау тіпті мамандар үшін де күрделі бола бастады (Берлова & Чадова, 2018). Кеден органдарына тауар ағынын тоқтатпай, жалған өнімдерді жедел анықтау үшін арнайы білім мен техникалық құралдар қажет.

Екіншіден, техникалық жабдықталудың жеткіліксіздігі (зертханалар, сканерлер, автоматтандырылған талдау жүйелері) және сараптама мен тексеру жүргізуге арналған зияткерлік меншік саласындағы білікті кадрлардың (мамандардың) тапшылығы байқалады (Kazbekova et al., 2025).

Үшіншіден, зияткерлік меншік объектілерін қамтитын тауарларға кедендік бақылау, негізінен, кедендік тізілімге енгізілген тауарларға ғана қолданылады. Алайда тізілімге енгізу — ерікті рәсім, сондықтан көптеген құқық иелері бұл мүмкіндікті пайдаланбайды, бұл өз кезегінде бақылаудың тиімділігін төмендетеді.

Технологиялық жетістіктер шекарада қолданылатын анықтау әдістерінде төңкеріс жасады, контрафактілік өнімдерді анықтау мүмкіндіктерін едәуір арттырды. Біріншіден, импорт көлемінің күрт өсуі, әсіресе электрондық коммерцияның өсуімен байланысты, кедендік ресурстарға үлкен қысым жасайды. Кеден органдары халықаралық почта жөнелтімдері мен экспресс-

жүктердің орасан зор санын өңдеуге мәжбүр, бұл әрбір жөнелтімді мұқият тексеруді іс жүзінде мүмкін емес етеді. Екіншіден, контрафактіні анықтаудың қиындығы: жалған өнімдер барған сайын жоғары сапалы және күрделі болып келеді, бұл тіпті тәжірибелі кеден қызметкерлері үшін түпнұсқадан визуалды айырмашылықты қиындатады (Commission, 2005). Тексеру технологиялары мен әдістерін (сканерлеу, мәліметтер базасы, ақпарат алмасу) үнемі жаңартып отыру қажет (Baldini et al., 2015). Үшіншіден, ЕО шегінде және одан тыс жерлерде күрделі транзиттік схемалар мен логистикалық хабтарды пайдалану, сондай-ақ алғашқы әкелінгеннен кейін ЕО бірыңғай нарығы шеңберінде тауарлардың еркін айналымын пайдалану бақылауды қиындатады.

ЕО-ның жалпы құқықтық базасына қарамастан, кедендік бақылау мен зияткерлік меншік құқығын қорғау шараларын жүзеге асыру мен қолдану 27 мүше мемлекетте әр түрлі болуы мүмкін, бұл контрабандистер үшін «әлсіз жақтарды» тудырады (Santos and Ribeiro, 2006). Контрафактілік өнімдерді өндірудің негізгі аймағы Азия, әсіресе Қытай болып табылады. Тиімді күрес қарқынды халықаралық ынтымақтастықты, ақпарат алмасуды және экспорттық және транзиттік бақылауды үшінші елдермен үйлестіруді талап етеді. Бизнес (құқық иелері) мен кеден органдары арасында неғұрлым тиімді ақпарат алмасу, сондай-ақ зияткерлік меншік объектілері үшін жалпыеуропалық электрондық ақпараттық жүйелерді әзірлеу және енгізу қажеттілігі бар (Customs Report, 2023).

Қорытынды

Әлемдік сауданың жаһандануының заманауи процестері контрафактілік тауарларға қатысты шекаралық шараларды құқықтық реттеудің өзектілігін күшейтеді, өйткені олардың заңсыз айналымы экономикаға, тұтынушылар мен құқық иелеріне айтарлықтай зиян келтіреді. Қазақстан Республикасы мен Еуропалық Одақ зияткерлік меншік объектілерін олардың құқықтық жүйелерінің ерекшелігін және интеграциялық даму деңгейін көрсететін кедендік-құқықтық қорғаудың өзіндік тәсілдерін әзірледі.

Екі юрисдикциядағы шекаралық шаралар зияткерлік меншік құқықтарын бұзды деп күдіктелген тауарларды шығаруды тоқтата тұру тетіктері арқылы контрафактілік тауарлардың әкелінуін, әкетілуін және айналысын болғызбауға бағытталған. Қазақстан Республикасында негізгі реттеу ЕАЭО Кеден кодексінде, сондай-ақ «тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары туралы» ҚР Заңы сияқты ұлттық нормативтік актілерде бекітілген. Еуропалық Одақта құқықтық негіз барлық мүше мемлекеттер үшін бірыңғай рәсімдерді белгілейтін және орталықтандырылған деректер базасы мен ақпараттық жүйелер арқылы кеден органдарының тиімді өзара іс-қимылын қамтамасыз ететін ЕО-ның № 608/2013 Регламенті болып табылады.

Салыстырмалы талдау барысында ЕО кедендік тетігінің бірқатар артықшылықтары бар екенін көрсетеді: Біріншіден, одақ деңгейінде құқықтық реттеуді үйлестірудің жоғары дәрежесі; Екіншіден, құқық иелері мен кеден органдары арасында ақпарат алмасуды қамтамасыз ететін бірыңғай электрондық

платформаның болуы; Үшіншіден, Еуропалық комиссиямен және құқық қорғау құрылымдарымен дамыған үйлесім нәтижесі.

Қазақстандық жүйе ЕАЭО құқықтық өрісі шеңберінде дамудың оң серпінін көрсетеді. Оның артықшылығы зияткерлік меншік объектілерінің бірыңғай тізілімін қалыптастыру және Еуразиялық бақылау жүйесіне интеграциялау болып табылады, бұл рәсімдерді біріздендіруге және құқық иелерінің құқықтарын қорғаудың тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, кеден пункттерінің техникалық жарақтандырылуына, процестерді цифрландырудың жеткіліксіздігіне және сыртқы экономикалық қызметке қатысушылардың өз құқықтарын қорғау тетіктері туралы хабардарлығының төмендігіне байланысты проблемалар әлі күнге дейін сақталып келеді.

Қазақстан Республикасында контрафактілік өнімдерді кедендік бақылауды жетілдіру перспективалары қазіргі заманғы цифрлық құралдарды енгізумен, тәуекелге бағдарланған тәсілді дамытумен, халықаралық ынтымақтастықты нығайтумен және еуропалық тәжірибені, әсіресе ақпарат алмасу және талдамалық бақылау саласында қабылдаумен байланысты болып табылады. Еуропалық Одақ үшін, керісінше, қолданыстағы тетіктерді электрондық коммерция мен трансшекаралық онлайн-сауданың сын-қатерлеріне бейімдеу өзекті міндет болып қала береді. Жалпы алғанда, контрафактілік тауарларға қатысты шекаралық шараларды реттеу жүйесі Қазақстан мен Еуропалық Одақта ортақ мақсаттарды көздейді — зияткерлік меншік құқықтарын тиісті деңгейде қорғауды қамтамасыз ету және тауарлардың заңсыз айналымының алдын алу болып табылады. Сонымен бірге, еуропалық үлгі неғұрлым жоғары институционалдық үйлестіру деңгейімен және технологиялық дайындықпен, ал қазақстандық жүйе — ЕАЭО аясындағы институционалдық қалыптасу және интеграция кезеңімен сипатталады. Қазақстан Республикасында зияткерлік меншік құқықтарын кедендік қорғау жөніндегі ұлттық тетіктің тиімді дамуы үшін заңнаманы одан әрі үйлестіру, рәсімдерді цифрландыру және халықаралық ынтымақтастықты нығайту қажет. Бұл шаралар құқық иеленушілердің мүдделерін қорғау мен сауда еркіндігі арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Abbott, Frederick M. (January 19, 2013). Respect for Copyright Sovereignty in Transit: The European Court of Justice Decision in the Joined Philips/Nokia Cases FSU College of Law, Law, Business & Economics Paper, FSU College of Law, Public Law Research Paper, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2246063>
2. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement), 1994.
3. Baldini G., Nai Fovino I., Satta R., Tsois A., Checchi E. (2006). Survey of techniques for the fight against counterfeit goods and Intellectual Property Rights infringement; EUR 27688 EN; doi:10.2788/97231

4. Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on a customs response to latest trends in counterfeiting and piracy (2005).

5. Czermińska, M. (2020). Protection of intellectual property rights in the European Union: The role of customs authorities on the example of Poland. *International Entrepreneurship Review*, 6(2), 37-54. <https://doi.org/10.15678/IER.2020.0602.03>

6. Drexler, J. (2012). The Scope of EU Customs Measures against Counterfeits in Transit: The Case Law of the ECJ and the Need for Legislative Reform. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, vol. 7, no. 12, pp. 838–844.

7. Kazbekova S., Zeinelgabdin A., Yessenova G., Amalbekova G. (2025). Current problems in the activities of post-clearance control departments in Kazakhstan. *Bulletin of the Khalel Dosmukhamedov Atyrau University*, 77(2), 288-299. (In Russ.) <https://doi.org/10.47649/vau.25.v77.i2.25>

8. Regulation (EU) No. 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No. 1383/2003

9. Santos, J. F., & Ribeiro, J. C. (2007). International Counterfeiting in the European Union: A Host Country Approach. *Journal of Euromarketing*, 16(1–2), 165–176.

10. Stamatoudi, I. (2015). EU Border Enforcement Measures on Intellectual Property Rights: A Critical Look at Regulation 608/2013. *European Intellectual Property Review*, vol. 37, no. 5, pp. 290–303.

11. The Economic Impact of Counterfeit Goods in the EU (and Why Brand Protection Saves More than Just Revenue) (2021). <https://www.marqvision.com/blog/impact-of-counterfeit-goods-eu>

12. Union Customs Code (UCC) Annual Progress Report 2023. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/news/out-now-union-customs-code-annual-progress-report-2023-2024-09-23_en

13. Алиев С.Б. (2015). Правовые основы регулирования интеллектуальной собственности в Евразийском экономическом союзе. *Практика интеграции ЕЭИ*, 3 (28), 65-75.

14. Берлова Н.В., Чадова Т.В. (2018). Идентификация контрафактных товаров при таможенном контроле // *Таможенная политика России на Дальнем Востоке*, 2(83), 7–58.

15. «Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарт» (Астана қ., 2014 жылғы 29 мамырда) (2024.07.06. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31578300#activate_doc=2

16. «Қазақстан Республикасындағы кедендік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 26 желтоқсандағы № 123-VI ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000123>

17. Петрова М.А., Паулов П.А. (2021). Проблемы выявления контрафактной продукции таможенными органами РФ. *Международный научный журнал «Вестник Науки»*, 2 (35). Т.3.

18. Шугуров М.В. (2021). Правовая политика Европейского союза в сфере противодействия контрафакту в условиях Единого цифрового рынка. *Международное право*, 4.

References

1. Abbott, Frederick M. (January 19, 2013). Respect for Copyright Sovereignty in Transit: The European Court of Justice Decision in the Joined Philips/Nokia Cases FSU College of Law, Law, Business & Economics Paper, FSU College of Law, Public Law Research Paper, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2246063>

2. *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement)*, 1994.

3. Baldini G., Nai Fovino I., Satta R., Tsois A., Checchi E. (2006). Survey of techniques for the fight against counterfeit goods and Intellectual Property Rights infringement; EUR 27688 EN; doi:10.2788/97231

4. Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on a customs response to latest trends in counterfeiting and piracy (2005).

5. Czermińska, M. (2020). Protection of intellectual property rights in the European Union: The role of customs authorities on the example of Poland. *International Entrepreneurship Review*, 6(2), 37-54. <https://doi.org/10.15678/IER.2020.0602.03>

6. Drexler, J. (2012). The Scope of EU Customs Measures against Counterfeits in Transit: The Case Law of the ECJ and the Need for Legislative Reform. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, vol. 7, no. 12, pp. 838–844.

7. Kazbekova S., Zeinelgabdin A., Yessenova G., Amalbekova G. (2025). Current problems in the activities of post-clearance control departments in Kazakhstan. *Bulletin of the Khalel Dosmukhamedov Atyrau University*, 77(2), 288-299. (In Russ.) <https://doi.org/10.47649/vau.25.v77.i2.25>

8. Regulation (EU) No. 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No. 1383/2003

9. Santos, J. F., & Ribeiro, J. C. (2007). International Counterfeiting in the European Union: A Host Country Approach. *Journal of Euromarketing*, 16(1–2), 165–176.

10. Stamatoudi, I. (2015). EU Border Enforcement Measures on Intellectual Property Rights: A Critical Look at Regulation 608/2013. *European Intellectual Property Review*, vol. 37, no. 5, pp. 290–303.

11. The Economic Impact of Counterfeit Goods in the EU (and Why Brand Protection Saves More than Just Revenue) (2021). <https://www.marqvision.com/blog/impact-of-counterfeit-goods-eu>

12. Union Customs Code (UCC) Annual Progress Report 2023. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/news/out-now-union-customs-code-annual-progress-report-2023-2024-09-23_en
13. Aliev S.B. (2015). Pravovye osnovy regulirovaniya intellektual'noj sobstvennosti v Evrazijskom jekonomicheskom sojuze. Praktika integracii EJeI, 3 (28), 65-75.
14. Berlova N.V., Chadova T.V. (2018). Identifikacija kontrafaktnyh tovarov pri tamozhennom kontrole // Tamozhennaja politika Rossii na Dal'nem Vostoke, 2(83), 7–58.
15. Eýraziyalyq ekonomıkalyq odaқ turaly shart (Astana q., 2014 jylǵy 29 mamyrda) (2024.07.06. berilgen ózgerister men tolyqtyrularymen). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31578300#activate_doc=2
16. "Qazaqstan Respublikasyndaǵy kedenlik retteý turaly" Qazaqstan Respublikasynyń Kodeksi 2017 jylǵy 26 jeltosqandaǵy № 123-VI QRZ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000123>
17. Petrova M.A., Paulov P.A. (2021). Problemy vyjavleniya kontrafaktnoj produkcii tamozhennymi organami RF. Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Vestnik Nauki», 2 (35). T. 3.
18. Shugurov M.V. (2021). Pravovaja politika Evropejskogo sojuza v sfere protivodejstvija kontrafaktu v uslovijah Edinogo cifrovogo rynka. Mezhdunarodnoe pravo, 4.

“Еуразия халықаралық құқық журналына” мақалалар беру бойынша авторларға арналған нұсқаулық

Журнал редакциясы авторлардан журналға жіберілетін жұмыстарды дайындау кезінде сақталуға тиіс ережелермен (журнал туралы жалпы ақпаратты, мақалаларды қарау рәсімін, жариялау этикасын қамтитын журнал редакциясының саясатымен) танысуды сұрайды.

1. Автордың (авторлардың **саны 3-тен аспауға тиіс**) мақаланы редакцияға жіберуі баспагердің – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің журналда мақала басып шығару және оны кез келген шет тілінде қайта басу құқығына олардың келісімін білдіреді. Журналдың бір нөмірінде бір автордан 1-ден артық жарияланым жариялауға жол берілмейді. Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты.

2. Мақала редакцияға (ашық журнал жүйесі (OJS) арқылы) Word файлында ұсынылады (бет – А4, барлық жағынан шеттер – 20 мм. Шрифт: Times New Roman, өлшемі 14).

XҒТАР <http://grnti.ru/> бірінші жол, сол жақ; автор(лардың) инициалдары мен тегі – ортасына туралау, курсив; ұйымның толық атауы, қаласы, мемлекет (егер авторлар әртүрлі ұйымдарда жұмыс істесе, автордың аты-жөнінің және тиісті ұйымның қасына белгі қою керек; автор(лар)дың электронды поштасы – жақшада курсивпен; мақаланың тақырыбы – ортасына қою қара шрифтпен). Стилль файлын журналының веб-сайтынан жүктеп алуға болады.

Авторлар қолжазбаның екі нұсқасын ұсынуы керек, олардың біреуінде авторлар туралы ақпарат (аты-жөні, жұмыс орны, авторлар туралы ақпарат) болмауы қажет, себебі “екіжақты жабық” рецензиялауда анонимді мәтін талап етіледі. Сондай-ақ, автор(лар) Ілеспе хат ұсынуы қажет (Ілеспе хат шаблонын журналының веб-сайтынан алуға болады). Мақала файлдарын мақала тақырыбының алғашқы 4-5 сөзімен атау керек (мысалы: 1. Халықаралық құқықты оқыту әдістемесі туралы – автормен файл; 2. Халықаралық құқықты оқыту әдістемесі туралы – авторсыз файл).

3. Мақала көлемі 6-16 беттен аспауы қажет. Қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде аңдатпа, түйін сөздер, әдебиеттер тізімі, референс, авторлар туралы мәліметтер мақала көлеміне кірмейді. Көрсетілген көлемнен асатын жұмыстар журналдың редакция алқасының айрықша шешімі бойынша ерекше жағдайларда жариялауға қабылданады.

4. Жұмыс мәтіні **XҒТАР айдарынан** басталады. (Халықаралық ғылыми-техникалық ақпарат айдары, келесі сілтеме арқылы <http://grnti.ru/>), ары қарай автордың(лардың) аты-жөні мен тегі, ұйымның толық атауы, қаласы, мемлекет, автордың(лардың) e-mail, мақаланың тақырыбы, аңдатпа, түйін сөздер жазылады.

Аңдатпа (Abstract) зерттеу мақаласының қысқаша мазмұны және оқырманға мақаланың мәнін тез түсінуге көмектесу үшін қолданылады. Қазақ,

орыс және ағылшын тілдеріндегі әрқайсысының көлемі 150 сөзден кем емес, бірақ 200 сөзден аспауы қажет. Аңдатпа құрылымы келесі тармақтарды қамтиды:

- зерттеу тақырыбы туралы кіріспе сөз;
- ғылыми зерттеудің мақсаты, негізгі бағыттары мен идеялары;
- жұмыстың ғылыми және практикалық маңыздылығының қысқаша сипаттамасы;
- зерттеу әдістемесінің қысқаша сипаттамасы;
- зерттеу жұмысының негізгі нәтижелері мен талдаулары, қорытындылары.
- жүргізілген зерттеудің мәні (осы жұмыстың тиісті білім саласына қосқан үлесі).
- жұмыс нәтижелерінің практикалық мәні.

Түйін сөздер (7 сөзден немесе сөз тіркестерінен көп емес) мақаланың негізгі мазмұнын көрсетуге, зерттеудің пәндік саласын анықтауға, мақала мәтінінде кездесуге тиіс. Түйін сөздер бір-бірінен үтір арқылы ажыратылады.

Журнал авторлары **мақала құрылымы бойынша** тақырыптарға сәйкес келесі ережелерді сақтауы керек:

Мақала мынадай құрылымға ие болуға тиіс (алғашқы үш тармақ – қазақ, ағылшын, орыс тілдерінде):

1. *Тақырып және автор (авторлар) туралы деректер* – автордың аты-жөні, ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, лауазымы, жұмыс орны, қаласы, елі, ORCID; жарияланымдардың барлық авторларының электрондық поштасы (оның ішінде негізгі авторды көрсете отырып).

2. *Аңдатпа (Abstract) (150-250 сөз).*

3. *Түйін сөздер (Keywords) (8-10 сөз).*

4. *Кіріспе (Introduction).*

5. *Материалдар мен әдістер (Materials and methods).*

6. *Нәтижелер мен талқылау (Results and discussion).*

7. *Қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса) (Acknowledgements).*

8. *Әдебиеттер тізімі және транслитерацияланған әдебиеттер тізімі* – References бар болуы (транслитерация <http://translit-online.ru> веб-сайтта жүзеге асырылады.)

Ағылшын немесе орыс тілдерінде мақалалар жіберген шетелдік авторлар үшін мақаланың тақырыбын, авторлар туралы мәліметтерді, аңдатпа мен түйін сөздерді қазақ тіліне аударуды журнал редакциясы жүзеге асырады.

Кіріспе (Introduction) келесі негізгі элементтерден тұрады:

- тақырыпты таңдаудың негіздемесі, тақырыптың немесе мәселенің өзектілігі. Алдыңғы зерттеушілердің тәжірибесін сипаттау арқылы тақырыпты таңдауды негіздеуде проблемалық жағдайдың бар екені (қандай да бір зерттеулердің болмауы, жаңа объектінің пайда болуы және т.б.) туралы хабарланады. Тақырыптың өзектілігі осы объектіні зерттеуге деген жалпы қызығушылықпен анықталады, бірақ бар сұрақтарға толық жауаптардың

жоқтығы тақырыптың теориялық немесе практикалық маңыздылығымен дәлелденеді.

- жұмыстың объектісін, тақырыбын, мақсаттарын, міндеттерін, әдістерін, тәсілдерін, гипотеза мен мәнін анықтау. Зерттеудің мақсаты тезисті дәлелдеумен, яғни автордың таңдаған аспектісінде зерттеу тақырыбын ұсынумен байланысты болады.

Материалдар мен әдістер (Materials and methods) бөлімі материалдардың сипаттамасынан, сондай-ақ қолданылған әдістердің толық сипаттамасынан тұруы керек.

Ғылыми әдістеме мыналарды қамтуы керек:

- зерттеу сұрақтары;
- ұсынылған гипотеза (тезис);
- зерттеу кезеңдері;
- зерттеу әдістері.

Зерттеу материалының сипаттамасы оны сапалық және сандық тұрғыдан ұсынуды қамтиды. Материалдың сипаттамасы (халықаралық-құқықтық актілер, НҚА, мемлекеттік бағдарламалық құжаттар, ресми статистика, ғалымдардың еңбектері және т.б.) – зерттеу нәтижелері мен әдістерінің дұрыстығын анықтайтын факторлардың бірі.

Егер мақаламен жұмыс істеу барысында жасанды интеллект (ChatGPT) пайдаланылған болса, бұл туралы осы бөлімде айтылады.

Нәтижелер мен талқылау (Results and Discussion) – мақаланың маңызды бөлімдерінің бірі. Бөлімде зерттеу нәтижелерін талдау және талқылау келтіріледі. Зерттеу барысында алынған нәтижелер бойынша тұжырымдар келтіріледі, негізгі мәні ашылады. Онда жұмыс нәтижелері талдануы және алдыңғы жұмыстармен, талдаулармен және қорытындылармен салыстырыла отырып, тиісті нәтижелер талқылануы қажет.

Қорытынды (Conclusion) – осы кезеңдегі жұмысты жалпылау және қорытындылау, автор айтқан тұжырымның ақиқатын растау және алынған нәтижелерді ескере отырып, ғылыми білімнің өзгеруі туралы автордың қорытындысы. Тұжырымдар абстрактілі болмауы керек, олар ұсыныстарды немесе одан әрі жұмыс істеу мүмкіндіктерін сипаттай отырып, белгілі бір ғылыми саладағы зерттеу нәтижелерін жалпылау үшін пайдаланылуы керек.

Қорытынды құрылымы келесі сұрақтарды қамтуы керек: зерттеудің мақсаттары мен әдістері қандай? Қандай нәтижелер алынды? Қандай тұжырымдар бар? Нәтижелерді енгізу, қолдану перспективалары мен мүмкіндіктері қандай?

Әдебиетке шолу (Literature review) секциясында отандық және шетелдік авторлардың зерттелген тақырып бойынша іргелі және жаңа еңбектері, осы еңбектерді олардың ғылыми үлестері тұрғысынан талдау, сондай-ақ зерттеудегі олқылықтар қамтылуға тиіс.

Жұмысқа қатысы жоқ көптеген сілтемелерге немесе автордың өз жетістіктері туралы орынсыз пікірлерге, автордың алдыңғы жұмыстарына сілтемелерге **ЖОЛ БЕРІЛМЕЙДІ**.

Осы талаптардың біреуінің өзі сақталмаған жағдайда мақала қарауға қабылданбайды.

5. Кестелер тікелей жұмыс мәтініне енгізіледі. Олар нөмірленіп, жұмыс мәтінінде оларға сілтеме жасалуы керек. Суреттер, графиктер стандартты форматтардың бірінде ұсынылуы керек: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Нүктелік сызбалар 600 dpi ажыратымдылығымен орындалуы керек. Суреттерде барлық мәліметтер нақты көрсетілуі керек.

6. Әдебиеттер тізімінде тек жұмыс мәтінінде сілтемелері бар дереккөздер (дәйексөз тәртібімен немесе ағылшын алфавитінің тәртібімен нөмірленген) болуы керек. Жарияланбаған жұмыстарға сілтеме жасауға жол берілмейді. Әдебиеттер тізімі 7-ден астам дереккөзден тұруы керек.

Әдебиеттер тізімінде соңғы 10 жылда жарияланған дереккөздер кемінде 50% болуы керек. Сілтемелер берілген дереккөздердің сапасы мен саны мақаланың өзектілігін көрсетеді. Сондықтан авторларға келесі нұсқауларды орындау ұсынылады:

мақала авторлары мен бірлескен авторларының әдебиеттер тізіміндегі жарияланымдарының рұқсат етілген саны жалпы санның 20%-дан аспауға тиіс.

7. Әдебиеттер тізімін рәсімдеу

2025 жылдың екінші номерінен бастап ЕАХҚЖ-на библиографияны құрастырған кезде Harvard Referencing Style қолдану ұсынылады.

Harvard Referencing Style қолданған кезде әдебиеттер тізімін қалыптастыру алфавиттік тәртіппен жүзеге асырылады. Нөмірлеу қарастырылмаған. **Библиографиялық тізімде** мақалада келтірілген барлық кітаптар, мақалалар, диссертациялар және басқа да ғылыми еңбектер көрсетілуі керек. Тізім жұмыстың соңында орналастырылады. Автордың аты-жөні, жарияланған жылы, атауы, шыққан жері және баспасы көрсетіледі.

Кітаптардағы тараулар, мақалалардың атаулары **ағылшын тіліндегі “тырнақшалармен”** белгіленеді.

Мәтіндік сілтемелер. Гарвард дәйексөз жүйесін қолданған кезде, мәтінішілік дәйексөздер сіздің хатыңыздың мәтініндегі дереккөз туралы маңызды ақпарат береді. Әрбір дәйексөзде автордың тегі, жарияланған жылы және бет нөмірі көрсетіледі. Әдетте, мұның бәрі жақша ішінде көрсетілген. Мысалы, стандартты дәйексөз (Jones, 2024) немесе белгілі бір бетке сілтеме жасағанда (Jones, 2024, p. 23) түрінде болады.

Авторды (ларды) көрсету. Автордың тегі жазылады, үтір қойылады, одан кейін оның инициалдары көрсетіледі. Бір автордың бірнеше жұмысына сілтемелер хронологиялық тәртіпте беріледі. Автордың бір жылы жарияланған

жұмыстарына сілтеме жасағанда, басылым жылына латын әріптерін (а, в, с) және т.б. қосу арқылы жұмыстарды бөліп көрсету керек (Jackson, A., 2024a: 12), (Jackson, A., 2024b: 75-76).

Егер мақаланы екі автор дайындаған болса, олардың фамилияларының арасына “and” жалғаулығы жазылады. Егер үш автор болса, онда бірінші және екінші автор үтірмен, екінші және үшінші авторлар “and” жалғаулығымен бөлінеді. Авторлар үштен көп болған кезде алғашқы үшеуі үтір арқылы көрсетіледі, содан кейін **және т.б. (et al.)** қойылады: (Jackson, A., Doe, A., Brown et al., 2022).

Халықаралық-құқықтық актілерге, мемлекетішілік нормативтік құқықтық актілерге, мемлекеттік бағдарламаларға және т.б. сілтемелер дәйексөз келтіруге қарай жұмыстың соңында сілтемелер түрінде ресімделеді.

Келтірілген басылымның атауы *курсивпен* белгіленеді.

Кітаптарға сілтемелерді рәсімдеу:

Автордың тегі, аты-жөні, үтір; (жақшаның ішінде басылым жылы) – үтір; кітаптың атауы – *курсивпен*; басылым нөмірі (егер екінші және одан кейінгі басылымға сілтеме жасалса) – үтір; баспагер (баспахана) – үтір; басылым қаласы – нүкте.

Мысалы: Смит, Дж., (2021), *Введение в социологию*. Изд. 2, Routledge, Лондон.

Интернет-дерексөздер: Егер дереккөз электронды түрде келтірілсе, онда соңында available at: жүгіну кезіндегі толық URL көрсетілуі керек.

Мысалы: Всемирная организация здравоохранения (2023). *Глобальные тенденции в области здравоохранения*, ВОЗ, [https://www.who.int/]. Accessed: 10 October 2023.

Кітаптардың тарауларына сілтемелер. Аты-жөні (жылы), “Тараудың атауы”, редакторлардың аты-жөні, *Кітаптың атауы курсивпен* [Кітап атауының аудармасы], басылымның №, баспа, қала, ел, тараудың бет нөмірлері көрсетіледі.

Журнал мақалаларына сілтемелер: Аты-жөні, (жақша ішінде жарияланған жылы), *мақаланың атауы – курсивпен*, журналдың нөмірі, журналдың атауы, мақала беттерінің нөмірлері.

Мысалы: Doe, A. (2019). “Exploring Modern Art”, №4 (12), Art Journal, pp. 34-50.

Электронды журналдарға сілтеме: тегі, аты, шыққан жылы, “Тырнақшаның ішінде мақаланың атауы”, *курсивпен журналдың атауы*, том нөмірі немесе шығарылым нөмірі, мақала беттерінің нөмірлері, available at: жүгінген кездегі толық URL.

Әдебиеттер тізімінен (пайдаланылған дереккөздерден) кейін мақалаға транслитерацияланған әдебиеттер тізімін (**References**) қосып қойыңыз.

Әдебиеттер тізімінен (**References**) кейін авторлардың әрқайсысы туралы мәліметтерді (аты-жөні, ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, лауазымы, жұмыс орны, мекен-жайы, қаласы, елі, телефоны, E-mail, ORCID) қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде көрсету қажет.

Гарвард стилі туралы толығырақ қараңыз:

Ағылшын тілінде: <http://www.citethisforme.com/harvard-referencing>

<https://librarydevelopment.group.shef.ac.uk/Assets/pdfs/referencing/harvard.pdf>

<https://www.adelaide.edu.au/library/ua/media/4332/library-qrg-harvard-referencing.pdf>

Орыс тілінде: https://lib.herzen.spb.ru/media/manual/harvard_style.pdf

https://geo.tsu.ru/content/faculty/structure/chair/tourism/Фоторалерея/standart_Harvard.pdf

Руководство для авторов при подаче статей в “Евразийский журнал международного права”

Редакция Журнала просит авторов ознакомиться с правилами (редакционной политикой Журнала, содержащей общую информацию о Журнале, процедуре рассмотрения статей, публикационной этике) для их соблюдения при подготовке работ, направляемых в журнал.

1. Отправление статьи в редакцию означает согласие автора (авторов, **максимальное количество – 3 человека**) на право Издателя – Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статьи в журнале и переиздания ее на любом иностранном языке.

Не допускается более 1 публикации от одного автора в одном и том же номере журнала. Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы).

2. В редакцию (через систему Open Journal System (OJS)) представляется статья в Word-формате (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) – 14);

МРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева; инициалы и фамилию автора(ов) - выравнивание по центру, курсив; полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации; E-mail автора(ов) – в скобках курсив; название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом). Стилизованный файл можно скачать с сайта журнала. Авторам необходимо представить два варианта рукописи, один из которой не должен содержать информацию об авторах (ФИО, место работы, сведения об авторах), так как для проведения двойного слепого рецензирования необходим анонимизированный текст. Также автору(ам) необходимо предоставить сопроводительное письмо (шаблон сопроводительного письма прикреплен на сайте журнала). Файлы статьи необходимо пронумеровать, назвать первыми 4-5 словами заголовка статьи (например: 1. О методике преподавания международного права – файл с авторами; 2. О методике преподавания международного права – файл без авторов).

3. Объем статьи не должен превышать 16 страниц (от 6 страниц). В расчет объема статьи не входят аннотация, ключевые слова, список литературы, референс, сведения об авторе на казахском, русском и английском языках. Работы, превышающие указанный объем, принимаются к публикации в исключительных случаях по особому решению редколлегии журнала.

4. Текст работы начинается с **рубрикатора МРНТИ** (Международный рубрикатор научно-технической информации; определяется по ссылке <http://grnti.ru/>), затем следуют ФИО (полные фамилия, имя, отчество автора(ов), ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна, ORCID

автора (ов); e-mail всех авторов (в том числе с указанием основного автора), заглавие статьи, аннотация, ключевые слова.

Аннотация (Abstract) представляет собой краткое изложение исследовательской статьи и используется для того, чтобы помочь читателю быстро понять суть статьи. Объем – не менее 150 и не более 200 слов на казахском, русском и английском языках. Структура аннотации включает в себя следующие пункты:

- Вступительное слово о теме исследования.
- Цель, основные направления и идеи научного исследования.
- Краткое описание научной и практической значимости работы.
- Краткое описание методологии исследования.
- Основные результаты и анализ, выводы исследовательской работы.
- Ценность проведенного исследования (внесенный вклад данной работы в соответствующую область знаний).
- Практическое значение итогов работы.

Ключевые слова (не более 7 слов или словосочетаний) должны отражать основное содержание статьи; определять предметную область исследования; встречаться в тексте статьи. Ключевые слова отделяются друг от друга запятой.

Авторы журнала должны в соответствии с заголовками придерживаться следующих правил по **структуре статьи**:

Статья должна иметь следующую структуру (первые три пункта – на казахском, английском, русском языках):

1. Заголовок и данные об авторе (авторах) – ФИО, ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна, ORCID автора (ов); электронная почта всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора).

2. Аннотация (Abstract) (150-250 слов).

3. Ключевые слова (Keywords) (8-10 слов).

4. Введение (Introduction).

5. Материалы и методы (Materials and methods).

6. Результаты и обсуждение (Results and discussion).

7. Информация о финансировании (при наличии) (Acknowledgements).

8. Список литературы и наличие References – транслитерированного списка литературы (транслитерация осуществляется на сайте: <http://translit-online.ru>)

Для зарубежных авторов, приславших статьи на английском или русском языках, перевод названия статьи, сведений об авторах, Аннотация, Ключевые слова на казахский язык осуществляет Редакция журнала.

Введение (Introduction) состоит из следующих основных элементов:

- Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. В обосновании выбора темы на основе описания опыта предшественников

сообщается о наличии проблемной ситуации (отсутствие каких-либо исследований, появление нового объекта и т.д.). Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

○ Определение объекта, предмета, целей, задач, методов, подходов, гипотезы и значения работы. Цель исследования связана с доказательством тезиса, то есть представлением предмета исследования в избранном автором аспекте.

Раздел Материалы и методы (Materials and methods) должен состоять из описания материалов, а также полного описания использованных методов.

Научная методология должна включать в себя:

- исследовательский вопрос(-ы);
- выдвигаемую гипотезу (тезис);
- этапы исследования;
- методы исследования.

○ Характеристика или описание материала исследования включает его представление в качественном и количественном отношении. Характеристика материала (международно-правовые акты, НПА, государственные программные документы, официальная статистика, труды ученых и др.) – один из факторов, определяющий достоверность выводов и методов исследования.

○ В этом разделе указывается, если это имело место, использование искусственного интеллекта (ChatGPT (чат ДЖИПТИ) при работе над статьей.

Результаты и Обсуждение (Results and Discussion) – один из самых важных разделов статьи. В разделе приводится анализ и обсуждение полученных результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. В нем необходимо провести анализ результатов работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

○ **Заключение (Conclusion)** – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

○ Структура заключения должна содержать следующие вопросы: Каковы цели и методы исследования? Какие результаты получены? Каковы выводы? Каковы перспективы и возможности внедрения, применения результатов?

○ В секции **Обзор литературы (Literature review)** должны быть охвачены фундаментальные и новые труды по исследуемой тематике

отечественных и зарубежных авторов, анализ данных трудов с точки зрения их научного вклада, а также пробелы в исследовании.

◦ **НЕДОПУСТИМО** наличие множества ссылок, не имеющих отношения к работе, или неуместные суждения о собственных достижениях автора, ссылки на предыдущие работы автора.

При несоблюдении хотя бы одного из этих требований статья не принимается к рассмотрению.

5. Таблицы включаются непосредственно в текст работы. Они должны быть пронумерованы и сопровождаться ссылкой на них в тексте работы. Рисунки, графики должны быть представлены в одном из стандартных форматов: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Точечные рисунки необходимо выполнять с разрешением 600 dpi. На рисунках должны быть ясно переданы все детали.

6. Список литературы должен содержать только те источники (пронумерованные в порядке цитирования или в порядке английского алфавита), на которые имеются ссылки в тексте работы. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Список литературы должен состоять из более чем 7 источников.

Список литературы должен содержать не менее 50% источников, опубликованные за последние 10 лет. Качество и количество источников, на которые даны ссылки, указывают на актуальность статьи. Поэтому авторам рекомендуется придерживаться следующих инструкций:

допустимое количество публикаций авторов и соавторов статьи в списке литературы не должно превышать 20% от общего числа.

7. Оформление списка литературы

Со второго номера ЕАЖМП 2025 года при составлении библиографии рекомендуется применять Harvard Referencing Style

При применении **Harvard Referencing Style** формирование списка литературы осуществляется в алфавитном порядке. Нумерация не предусмотрена. В **библиографическом списке** должны отражаться все книги, статьи, диссертации и др. научные труды, процитированные в статье. Список размещается в конце работы. Указываются имя автора, год публикации, название, место издания и издательство.

Главы в книгах, названия статей выделяются **английскими “кавычками”**.

Текстовые ссылки. При использовании Гарвардской системы цитирования, внутритекстовые цитаты предоставляют важную информацию об источнике в тексте вашего письма. Каждая цитата включает фамилию автора, год публикации и номер страницы. Как правило, все это указывается в круглых

скобках. Например, стандартная цитата может выглядеть как (Jones, 2024) или (Jones, 2024, p. 23) при ссылке на конкретную страницу.

Указание на автора(ов). Указывается фамилия автора и затем, после запятой, его инициалы. Ссылки более чем на одну работу одного и того же автора излагаются в хронологическом порядке. При ссылках на работы автора, опубликованных в одном и том же году, следует различать работы, добавляя латинские буквы (a, b, c) и т.д. к году издания (Jackson, A., 2024a: 12), (Jackson, A., 2024b: 75-76).

Если статью подготовили два автора, их фамилии разделяются между собой союзом “and”. Если три автора, то первый и второй разделяются запятой, второй и третий – союзом “and”. Когда авторов больше трех, указываются через запятые первые три, после чего ставится: **и др. (et al.)**: (Jackson, A., Doe, A., Brown et al., 2022).

Ссылки на международно-правовые акты, внутригосударственные нормативные правовые акты, государственные программы и т.д. оформляются в виде концевых ссылок по мере цитирования.

Название цитируемой публикации выделяется *курсивом*.

Оформление ссылок на книги должно содержать:

Фамилия, инициалы автора, запятая; (год издания в скобках) – запятая; название книги – *курсивом*; номер издания (если цитируется второе и последующее издание) – запятая; издатель (типография) – запятая; город издания – точка.

Пример: Смит, Дж., (2021), *Введение в социологию*. Изд. 2, Routledge, Лондон.

Интернет-источники: Если источник цитируется в электронном виде, то нужно в конце указать: полный URL на момент обращения (available at:).

Пример: Всемирная организация здравоохранения (2023). *Глобальные тенденции в области здравоохранения*, ВОЗ, [https://www.who.int/]. Accessed: 10 October 2023.

Ссылки на главы книг. Указывается Фамилия, И.О. автора, (год), “Название главы”, Фамилии, И.О. редакторов, *Название книги курсивом* [Перевод названия книги], № издания, издательство, город, страна, номера страниц главы.

Структура ссылки на журнальные статьи: фамилия и инициалы; (год издания в скобках); *название статьи - курсивом*; номер журнала, название журнала; номера страниц статьи.

Пример: Doe, A. (2019). “Exploring Modern Art”, №4 (12), Art Journal, pp. 34-50.

Ссылка на электронные журналы: фамилия, имя, год издания, “Название статьи в кавычках”, *название журнала курсивом*, том № или выпуск номер такой-то, номера страниц статьи, available at: полный URL на момент обращения.

Продублировать список литературы (используемых источников) транслитерированным списком литературы (**References**) к статье.

После **References** необходимо указать сведения по каждому из авторов (имя и фамилия, ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна, e-mail, ORCID) – на казахском, русском и английском языках).

См. более подробно о Гарвардском стиле:

На английском языке: <http://www.citethisforme.com/harvard-referencing>

<https://librarydevelopment.group.shef.ac.uk/Assets/pdfs/referencing/harvard.pdf>

<https://www.adelaide.edu.au/library/ua/media/4332/library-qrg-harvard-referencing.pdf>

На русском языке: https://lib.herzen.spb.ru/media/manual/harvard_style.pdf

https://geo.tsu.ru/content/faculty/structure/chair/tourism/Фотогалерея/standart_Harvard.pdf

A guide for authors when submitting articles to the Eurasian Journal of International Law

The editorial board of the Journal asks the authors to familiarize themselves with the rules (the editorial policy of the Journal containing general information about the Journal, the procedure for reviewing articles, publication ethics) in order to comply with them when preparing papers sent to the journal.

1. Sending an article to the editorial office means the consent of the author (the maximum number of authors is 3 people) to the right of the Publisher – L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish the article in the journal and republish it in any foreign language.

No more than 1 publication from the same author in the same issue of the journal is allowed. The author(s) is responsible for the content of the article.

2. An article is submitted to the editorial office (via the Open Journal System (OJS)) in Word format (A4 page, portrait orientation, margins on all sides - 20 mm. Font: type – Times New Roman, size (size) – 14);

MRNTI <http://grnti.ru> / - first line, on the left; initials and surname of the author(s) - centered alignment, italics; full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you must put the same icon next to the surname of the author and the corresponding organization; E-mail of the author(s) – italics in parentheses; the title of the article is centered in bold). The style file can be downloaded from the magazine's website. The authors need to submit two versions of the manuscript, one of which should not contain information about the authors (full name, place of work, information about the authors), since an anonymized text is required for conducting a double-blind review. The author(s) must also provide a cover letter (the cover letter template is attached on the journal's website). The article files must be numbered and named with the first 4-5 words of the article title (for example: 1. On the methodology of teaching international law – a file with the authors; 2. On the methodology of teaching international law – file without authors).

3. The length of the article should not exceed 16 pages (from 6 pages). The calculation of the volume of the article does not include an abstract, keywords, a list of references, a reference, information about the author in Kazakh, Russian and English. Works exceeding the specified volume are accepted for publication in exceptional cases by a special decision of the editorial board of the journal.

4. The text of the work begins with the MRNTI rubricator (International rubricator of scientific and technical information; determined by the link <http://grnti.ru> /), followed by full name (full surname, first name, patronymic of the author(s), academic degree, academic title, position, place of work, city, country, ORCID of the author(s); e-mail of all authors (including the main author), title of the article, abstract, keywords.

An abstract is a summary of a research article and is used to help the reader quickly understand the essence of the article. The volume is not less than 150 and not

more than 200 words in Kazakh, Russian and English. The structure of the abstract includes the following points:

- Introductory remarks on the topic of the study.
- The purpose, main directions and ideas of scientific research.
- A brief description of the scientific and practical significance of the work.
- A brief description of the research methodology.
- Main results and analysis, conclusions of the research work.
- The value of the research (the contribution of this work to the relevant field of knowledge).
- The practical significance of the results of the work.

Keywords (no more than 7 words or phrases) should reflect the main content of the article; determine the subject area of the study; occur in the text of the article. Keywords are separated from each other by a comma.

The authors of the journal must adhere to the following rules on **the structure of the article** in accordance with the headings:

The article should have the following structure (*the first three paragraphs are in Kazakh, English, Russian*):

1. Title and information about the author(s) – full name, academic degree, academic title, position, place of work, city, country, ORCID of the author(s); e-mail of all authors of publications (including indicating the main author).

2. Abstract (150-250 words).

3. Keywords (8-10 words).

4. Introduction.

5. Materials and methods.

6. Results and discussion.

7. Information about financing (if available) (Acknowledgements).

8. The list of references and the availability of References – a transliterated list of references (transliteration is carried out on the website: <http://translit-online.ru>).

For foreign authors who have sent articles in English or Russian, the translation of the title of the article, information about the authors, Abstract, Keywords into Kazakh is carried out by the Editorial Board of the journal.

The Introduction consists of the following main elements:

The rationale for choosing a topic; the relevance of the topic or problem. In justifying the choice of a topic based on the description of the experience of predecessors, it is reported that there is a problematic situation (the absence of any research, the appearance of a new object, etc.). The relevance of the topic is determined by the general interest in the study of this object, but the lack of comprehensive answers to existing questions, it is proved by the theoretical or practical significance of the topic.

Definition of the object, subject, goals, objectives, methods, approaches, hypotheses and the meaning of the work. The purpose of the research is related to the proof of the thesis, that is, the presentation of the subject of research in the aspect chosen by the author.

The Materials and methods section should consist of a description of the materials, as well as a complete description of the methods used.

The scientific methodology should include:

- research question(s);
- proposed hypothesis (thesis);
- stages of the study;
- research methods.

The characteristic or description of the research material includes its presentation in qualitative and quantitative terms. The characteristics of the material (international legal acts, LRA, state program documents, official statistics, works of scientists, etc.) are one of the factors determining the reliability of the conclusions and research methods.

This section indicates, if this was the case, the use of artificial intelligence (ChatGPT) when working on an article.

Results and Discussion is one of the most important sections of the article. The section provides an analysis and discussion of the results of the study. The conclusions based on the results obtained during the study are presented, the main essence is revealed. It is necessary to analyze the results of the work and discuss the relevant results in comparison with previous works, analyses and conclusions.

Conclusion – generalization and summing up of the work at this stage; confirmation of the truth of the statement put forward by the author, and the author's conclusion about the change in scientific knowledge, taking into account the results obtained. Conclusions should not be abstract, they should be used to summarize the results of research in a particular scientific field, with a description of proposals or opportunities for further work.

The structure of the conclusion should contain the following questions: What are the goals and methods of the study? What results have been obtained? What are the conclusions? What are the prospects and opportunities for the implementation and application of the results?

The Literature review section should cover fundamental and new works on the subject of study by domestic and foreign authors, analysis of these works from the point of view of their scientific contribution, as well as gaps in the study.

It is **UNACCEPTABLE** to have many links unrelated to the work, or inappropriate judgments about the author's own achievements, links to previous works by the author.

If at least one of these requirements is not met, the article will not be accepted for consideration.

5. **Tables** are included directly in the text of the work. They should be numbered and accompanied by a reference to them in the text of the work. Drawings and graphs should be presented in one of the standard formats: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Bitmaps must be executed with a resolution of 600 dpi. All details should be clearly conveyed in the drawings.

6. The list of references should contain only those sources (numbered in the order of citation or in the order of the English alphabet) to which there are references in the text of the work. References to unpublished works are not allowed. The list of references should consist of more than 7 sources.

The list of references should contain at least 50% of the sources published in the last 10 years. The quality and quantity of the sources referenced indicate the relevance of the article. Therefore, authors are advised to follow the following instructions:

The permissible number of publications of authors and co-authors of an article in the list of references should not exceed 20% of the total number.

7. Design of the bibliography

From the second issue of the EAJIL in 2025, it is recommended to use Harvard Referencing Style when compiling a bibliography.

When using **the Harvard Referencing Style**, the list of references is formed in alphabetical order. Numbering is not provided. The bibliographic list must reflect all books, articles, dissertations and other scientific works cited in the article. The list is placed at the end of the paper. The author's name, year of publication, title, place of publication and publisher are indicated. Chapters in books, titles of articles are highlighted with English **“quotation marks”**.

In-text citations. When using the Harvard Citation System, in-text citations provide important information about the source within the body of your letter. Each citation includes the author's last name, year of publication, and page number, typically enclosed in parentheses. For example, a standard citation might look like (Jones, 2024) or (Jones, 2024, p. 23) when referring to a specific page.

Indication of the author(s). The author's surname and then, after a comma, his initials are indicated. References to more than one work by the same author are presented in chronological order. When referring to works by an author published in the same year, the works should be distinguished by adding Latin letters (a, b, c), etc. to the year of publication (Jackson, A., 2024a: 12), (Jackson, A., 2024b: 75-76).

If the article was prepared by two authors, their surnames are separated by the conjunction "and". If there are three authors, then the first and second are separated by a comma, the second and third by the conjunction “and”. When there are more than three authors, the first three are indicated, separated by commas, followed by: et al. (et al.): (Jackson, A., Doe, A., Brown et al., 2022).

References to international legal acts, domestic regulatory legal acts, state programs, etc. are formatted as end references as they are cited.

The title of the cited publication is highlighted in *italics*.

References to books should contain:

Author's last name, initials, comma; (year of publication in brackets) - comma; book title - in *italics*; edition number (if citing the second or subsequent edition) - comma; publisher (printing house) - comma; city of publication - period.

Example: Smith, J., (2021), Introduction to Sociology. 2nd ed., Routledge, London.

Internet sources: If the source is cited electronically, then at the end it is necessary to indicate: the full URL at the time of access (available at:).

Example: World Health Organization (2023). Global health trends, WHO, [https://www.who.int/]. Accessed: 10 October 2023.

References to book chapters. The following are indicated: Last name, First name, (year), "*Chapter title*", Last name, First name, Editors, Book title in italics [Translation of book title], Edition number, publisher, city, country, chapter page numbers.

Structure of references to journal articles: last name and initials; (year of publication in brackets); article title - in italics; journal issue, journal title; article page numbers.

Example: Doe, A. (2019). "*Exploring Modern Art*", №4 (12), Art Journal, pp. 34-50.

Link to electronic journals: last name, first name, year of publication, "Article title in quotation marks", *journal title in italics*, volume no. or issue number such-and-such, article page numbers, available at: full URL at the time of access.

Duplicate the list of references (sources used) with a transliterated list of references (**References**) to the article.

After **References**, it is necessary to indicate information on each of the authors (name and surname, academic degree, academic title, position, place of work, city, country, e-mail, ORCID) - in Kazakh, Russian and English).

See more about Harvard style:

In English: <http://www.citethisforme.com/harvard-referencing>

<https://librarydevelopment.group.shef.ac.uk/Assets/pdfs/referencing/harvard.pdf>

<https://www.adelaide.edu.au/library/ua/media/4332/library-qrg-harvard-referencing.pdf>

In Russian: https://lib.herzen.spb.ru/media/manual/harvard_style.pdf

https://geo.tsu.ru/content/faculty/structure/chair/tourism/Фотораперя/standart_Harvard.pdf

Eurasian Journal of International Law (EAJIL)
Еуразия халықаралық құқық журналы (ЕАХҚЖ)
Евразийский журнал международного права (ЕАЖМП)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қ. Сәтбаев к-сі, 2, 325 каб.

Тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-245; 31-267). **E-mail:** ejil0809@gmail.com

web-site: <https://ejil.enu.kz/index.php/main>

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1,

тел.: +7(7172) 709-500, (ішкі: 31-434)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. К. Сатпаева, 2, каб. 325.

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн.: 31-245; 31-267). **E-mail:** ejil0809@gmail.com

web-site: <https://ejil.enu.kz/index.php/main>

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1,

тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-434)